

# PLANI RAJONAL I TRASHËGIMISË QENDËR

2015 - 2018



Support to the Promotion of Cultural Diversity

Funded  
by the European Union  
and the Council of Europe



EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented  
by the Council of Europe

# **Plani Rajonal i Trashëgimisë Qendër**

## *2015 - 2018*

**MAJ 2015**  
*Prishtinë*

---

Ky dokument është prodhuar brenda kornizës së projektit të përbashkët BE/KE - 'Përkrahja për Promovimin e Diversitetit Kulturor në Kosovë'. Përmbajtja nuk reflekton domosdoshmërisht qëndrimin zyrtar të Bashkimit Evropian dhe/apo të Këshillit të Evropës.

# Parathënie

Komunitetet në mbarë botën gjithnjë e më shumë po kërkojnë mënyra për të qenë më aktive në qeverisjen lokale dhe për të marrë pjesë në menaxhimin e burimeve të tyre lokale. Pjesëmarrja demokratike me një qasje gjithëpërfshirëse, që ua siguron të gjithëve të drejtën për të praktikuar kulturën e tyre, është thelbësore për mirëqenien e komuniteteve ku identitetet e shumfishta dhe diversiteti konsiderohen si asetë të rëndësishme.

Trashëgimia, si një prej themeleve të jetës bashkëkohore, luan një rol thelbësor në zhvillimin ekonomik lokal duke qenë se kujdesi dhe menaxhimi i burimeve të trashëgimisë do të ofronin mundësi për komunitetet. Projekti i përbashkët i Bashkimit Evropian/Këshillit të Evropës - Përkrahja për Promovimin e Diversitetit Kulturor në Kosovë\* (PDKK) ka qenë risiprurës në angazhimin e komuniteteve lokale me trashëgimin e tyre, teksa ka zhvilluar metodat dhe programet e përshtatshme lokale, duke u bazuar në standardet e miratuara.

Me qasjen e tij të integruar ndaj trashëgimisë dhe diversitetit, ky Plan i Trashëgimisë bashkon tiparet e veçanta të komuniteteve në një kornizë rajonale. Krahas asetëve të mirënjohura të trashëgimisë, ai tenton që të ndërlidh aspektet jo materiale të jetës bashkëkohore të komunitetit dhe e lidh atë me mënyrat e ndryshme në të cilat trashëgimia ka një rol. Natyra pjesëmarrëse e zhvillimit të Planit të Trashëgimisë nxit aktorët lokal që të luajnë një rol gjithnjë e më të rëndësishëm në një fazë të tij të hershme dhe në planifikimin e të ardhmes së tij. I tërë procesi i ka kushtuar vëmendje të veçantë qëndrueshmërisë dhe i ka marrë masat për të siguruar shembuj dhe udhëheqje konkrete si dhe të ndërtojë kapacitetet lokale për kryerjen e veprimeve.

Plani i Trashëgimisë është një mjet i dobishëm i cili do të krijojë një platformë për palët e interesuara për të bashkuar forcat nën një strategji rajonale dhe për të shtruar rrugën për një marrëdhënie më të fuqishme në mes të veprimeve bazë dhe politikë bërjes në nivel qendror, duke ofruar një qasje dinamike dhe sistematike ndaj proceseve të zhvillimit lokal përmes shfrytëzimit të burimeve ekzistuese të trashëgimisë.

Në ndërkohë që nxit veprimet e bashkërenduara në mes të komunave të Kosovës Qëndrore, plani gjithashtu vendos një kornizë të përbashkët për të gjitha rajonet e Kosovës pasi që të gjitha ato e kanë vijuar procesin e njëjtë në zonat e tyre përkatëse. Në pajtim me parimet e pjesëmarrjes demokratike, diversitetin dhe veprimet risiprurëse, procesi synon që të udhëheq drejt zhvillimit të një Plani të Trashëgimisë të Kosovës i cili do t'i ndihmojë autoritetet e Kosovës në objektivin e tyre që të përafrohen me normat dhe standardet evropiane.

Unë shpresoj se puna e Projektit të Përbashkët të PDKK-së në vendosjen e shembujve përmes ndihmës së tij teknike do të stimulojë autoritetet që të lehtësojnë punën e aktorëve lokal dhe për të krijuar kushtet për komunitetet në mënyrë që ato të vlerësojnë, mbrojnë dhe menaxhojnë më mirë trashëgiminë tonë të përbashkët.

## **Claudia Luciani**

Drejtoreshë e Drejtorisë për Qeverisje Demokratike  
Këshilli i Evropës  
Strasburg

---

\* Ky shënim është pa paragjykim të qëndrimeve mbi statusin dhe është në përputhje me Rezolutën 1244 të KS të OKB-së dhe Opininionin e GJND-së për Deklaratën e Pavarësisë së Kosovës.

## Perëndeshat moderne

Të gjithë ata që ndonjëherë e kanë parë një figurë antropomorfike të argjilës, e cila quhet "Perëndesha në fron" apo "Nëna Tokë", dhe është gjetur në zonën periferike të Prishtinës, në fakt nuk kanë nevojë për ligjërata rreth fuqisë së trashëgimisë: ky përfaqësim unik i gruas, mbi pesë mijë vjet i vjetër, është bërë simboli i Prishtinës dhe Kosovës!

Fakti se pasuritë e tilla përfaqësojnë Kosovën nuk është vetëm çështje e traditës. Shumë prej zbulimeve të tilla ishin edhe rezultat konkret i programit të përbashkët shumë bashkëkohor të përkrahjes për Promovimin e Diversitetit Kulturor në Kosovë (PDKK-së), kryesisht të financuar nga Bashkimi Evropian dhe zbatuar nga Këshilli i Evropës.

Mjafton që të shkohet në një periferi tjetër të Prishtinës për të udhëtuar në kohë: historia kulturore e mesjetës mund të dëshmohet përmes Manastirit të Graçanicës, i cili është ndërtuar dhe zbuluar në vitin 1321. Sot, së bashku me Manastirin e Pejës dhe atë të Deçanit, Manastiri i Graçanicës është në listën e UNESCO-së të lokacioneve me vlera universale.

Kjo është pikërisht arsyeja pse planet e tilla ideohen, hartohen, diskutohen, miratohen dhe botohen: në mënyrë që jeta e kaluar të jetësohet sërish, që njerëzit të krijojnë një ide për një ndryshim të mundshëm duke rigjetur disa vlera të vjetra pothuajse të harruara, si dialogu dhe mirëkuptimi i ndërsjellë. Mund ta quajmë diversitet, zhvillim i qëndrueshëm apo thjesht cilësi e jetës: çështja është se qytetarët gjithmonë duhet të përfitojnë nga jetësimi i ideve të mira në praktikë.

Në kryeqytet, Prishtinë, ku aq shumë njerëz hyjnë e dalin, dhe aq shumë interesa janë të ndërthurura, vlerësimet bashkëkohore të trashëgimisë së rëndësishme janë nganjëherë të vështira për t'u arritur - por, është thelbësore që të kuptohet rëndësia e saj për zhvillimin lokal dhe përmirësimin e cilësisë së jetës. Duke vepruar kështu, vetëdija për trashëgiminë e përbashkët bëhet shumë, shumë e prekshme: ajo fillon të krijojë njohuri të reja, vende të reja pune, mundësi të reja për biznes dhe - mbi të gjitha - ide të reja në mesin e gjeneratave të reja.

Unë shpresoj sinqerisht që ky Plan i Trashëgimisë do të nxisë të gjitha palët e interesuara që të dëshmojnë se ato mund të ankorohen me krenari në të kaluarën e trashëguar dhe të mirë orientuar në të ardhmen. Me mirëkuptim të tillë, ata të gjithë do të merrnin pjesë në një proces që nuk është vetëm një "pilot projekt" tjetër por, një proces që mund të shërbejë si frymëzim për fluturimet tjera nëpërmjet territoret e vështira të krizës tonë bashkëkohore.

### **Samuel Žbogar,**

Shef i Zyrës së Bashkimit Evropian dhe  
Përfaqësues Special i BE-së në Kosovë.

# Hyrje

Të gjithë ata që kanë qenë të angazhuar në projektin "Përkrahje për Promovimin e Diversitetit Kulturor në Kosovë (PDKK)" kanë punuar në drejtim të transformimit progresiv të shoqërive përmes demokracisë pjesëmarrëse, duke shfrytëzuar trashëgiminë si një vlerë të përbashkët. Ne përipiqemi që të sigurojmë mirëqenien e komuniteteve si një faktor kyç kontribues për të drejtat themelore të njeriut, përmes përmirësimit të cilësisë së jetës dhe mjediseve jetësore. Duke përmirësuar cilësinë e jetës dhe mjediset jetësore, ne duam të nxisim jetën e komunitetit duke u bazuar në individ aktiv, të përkushtuar përmes pjesëmarrjes së lirë dhe demokratike në procesin e zhvillimit. Ky proces i zhvillimit demokratik do të duhej të bazohet në shfrytëzimin e qëndrueshëm të burimeve lokale të trashëgimisë, në krijimin e mundësive për qasje të barabartë në këto burime, dhe në shpërndarjen e drejtë të përfitimeve mes njerëzve në mënyrë të denjë.

Përfshirja e çiltër e komuniteteve në praktikën e jetës së tyre të përditshme, ku ato janë pjesëmarrës aktiv në proceset vendimmarrëse për zhvillim ekonomik dhe social, është jetike për të na ndihmuar neve që t'i qasemi ndërlidhshmërisë së të jetuarit së bashku. Përmes dialogut ndërkulturor ne kemi mundësinë që të krijojmë mirëkuptimin e ndërsjellë i cili është i domosdoshëm për t'u lidhur me njëri-tjetrin dhe të ripërkufizojmë marrëdhëniet tona. Ekzistenca jonë sot dhe perspektiva jonë e ardhme shpesh ndikohen nga e kaluara jonë dhe ajo që e kemi trashëguar nga e kaluara.

Trashëgimia duhet të përshkruhet thjesht si pasuritë dhe burimet kulturore dhe natyrore që civilizimet i trashëgojnë nga e kaluara; në nivel lokal, trashëgimia është një montazh i thurur i komuniteteve, vendeve, historive dhe peizazheve. Se si personalisht e perceptojmë trashëgiminë kryesisht varet nga moshën jonë - fëmijët kanë tendencën që të ndërlidhin trashëgiminë me çdo gjë të "vjetër" apo historike, të rriturit mund të ndërlidhin trashëgiminë me identitetin, ndërsa më të moshuarit mund ta ndërlidhin trashëgiminë me të "kaluarën e artë" dhe "humbjen" e vlerave. Mirëpo, të gjitha moshat e pranojnë rëndësinë e trashëgimisë në njëfarë niveli.

Njohja e rëndësisë së trashëgimisë nuk nënkupton gjithmonë vlerësimin dhe të kuptuarit e trashëgimisë. Trashëgimia po ashtu i është nënshtruar shkatërrimit; ndonjëherë me vetëdije, për arsye të ndërlidhura, ose pa vetëdije, duke e lënë të shkatërrohet, shpërbëhet dhe zhduket.

Njohja e vlerës së trashëgimisë së shumëllojshme, nderimi dhe vendosja e saj në vendin e duhur në histori, është një proces sfidues por edhe ngazëllues, nëse menaxhohet si duhet.

Plani i Trashëgimisë për Kosovën Qëndrore është produkt i nismës rajonale të komunitetit i komponentit për Zhvillim Ekonomik Lokal të Projektit të Përbashkët të BE/KiE - Mbështetje të Promovimit të Diversitetit Kulturor në Kosovë (PDKK) dhe pason nga një pilot projekt tashmë i kompletuar në Kosovën Perëndimore. Ai ofron një kornizë për identifikimin e strategjive më të përshtatshme për të çuar përpara objektivat, në kontekstin e zhvillimit të nismave dhe komponentëve turistik të qëndrueshëm, të bazuar në trashëgimi në kuadër të një strategjie të përgjithshme turistike për rajonin.

Komponenti i Zhvillimit Ekonomik Lokal (ZhEL) të projektit të PDKK-së është frymëzuar nga dhe është i lidhur ngushtë me Pilot Projektin për Zhvillim Lokal (PPZhL) të Programit Rajonal të Këshillit të Evropës për Trashëgimi Kulturor dhe Natyror në Evropën Juglindore.

Ndonëse, projekti PDKK I & II ndoqën një fokusim më specifik në nismat e orientuara nga trashëgimia dhe turizmi trashëgimor, ai gjithmonë synoi që të mbante lidhjet me programin rajonal për të plotësuar përpjekjet e bëra nëpër shtetet e tjera në rajon. Puna jonë e drejtuar nga trashëgimia krijon platforma ku çështjet e tërthorta që kanë të bëjnë me komunitetet bëhen bashkë përreth veprimeve konkrete, duke dhënë shembuj për llojin e shoqërisë që ne synojmë ta ndërtojmë.

Si rezultat i suksesit të procesit të planit për trashëgiminë në Kosovën Perëndimore, ai u shtri edhe në katër rajonet e tjera të Kosovës.

Zhvillimi i një Plani të Trashëgimisë si koncept u ndikua nga shembulli i suksesshëm i modelit të Këshillit Irlandez të Trashëgimisë, dhe ekspertët nga Këshilli Irlandez për Trashëgimi kanë ndihmuar procesin e formësimit të Planeve të Trashëgimisë si dhe në ofrimin e mbështetjes për zhvillimin e kapaciteteve të akterëve lokal. Zbatimi i planit për trashëgiminë në katër rajonet bazohet në metodologjinë e dëshmuar në Kosovën Perëndimore që përfshin angazhimin e komunitetit, mbledhjen e të dhënave, vlerësimin e fizibilitetit, pilot veprimet, përpjekjet për zhvillimin e kapaciteteve, përgatitjen dhe zbatimin e planit të trashëgimisë.

Një qasje sistematike, analitike dhe e strukturuar u miratua bazuar në pikat e forta lokale, pikat e dobëta, mundësitë dhe kërcënimet në lidhje me zhvillimin e nismave të qëndrueshme të orientuara nga trashëgimia dhe turizmi në rajon. Pilot veprimet që u zhvilluan njëkohësisht në rajone dhanë një kontribut domethënës në formësimin e planit të trashëgimisë.

Strategjia bazë përfshin integrimin e e nismave të orientuara nga trashëgimia dhe zhvillimi i turizmit trashëgimor me zhvillimin e sektorit të përgjithshëm të turizmit në rajon.

Strategjia përqendrohet në ngritjen e vetëdijes, arsimim, trajnime dhe veprimet e sugjeruara në raport me trashëgiminë kulturore dhe natyrore, dhe adreson çështje praktike duke përqafuar mbledhjen/miratimin në vazhdimësi të të dhënave, konservimin e lokaliteteve, restaurimin, shënjimin, informacionin për trashëgiminë dhe sigurinë e lokaliteteve, të gjitha përmes një partneriteti të lehtësuar dhe procesit të bashkëpunimit që përfshin të gjithë akterët qendror, komunal, të komunitetit, trashëgimisë dhe turizmit në rajon.

Procesi ka qenë i bazuar në partneritet, bashkëpunim dhe pronësinë e komunitetit, dhe në Kosovën Qëndrore partner kyç ka qenë OJQ Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS) që ka punuar me të gjitha komunitetet.

Plani i Trashëgimisë përmban tetë pjesë, që theksojnë thelbin e trashëgimisë në zemër të jetës së komunitetit, duke ofruar një pasqyrë të trashëgimisë së rajonit, duke prezantuar idenë e trashëgimisë dhe një plan për trashëgiminë, dhe duke përshkruar se si u zhvillua ky plan për trashëgiminë. Më tutje, ai pasqyron ndrsyhimin në qëndrimet dhe qasjet e e akterëve lokal si rezultat i procesit, dhe thekson konsideratat strategjike në procesin e zhvillimit. Në fund, ai vendos objektivat dhe veprimet e tyre të ndërlidhura e të arritshme me një 'hartë' të qartë se si të zbatohet plani në ndërkohë që ofron shkurtimisht pikat kryesore nga secila komunë në rajon në raport me planin e trashëgimisë.

Përpjekjet e projektit të PDKK-së për të theksuar lidhjen organike në mes të trashëgimisë dhe diversitetit pasqyrohen duke minimizuar dallimin në mes trashëgimisë kulturore materiale dhe jo materiale dhe trashëgimisë natyrore përmes një qasje të tërësishme, pjesëmarrëse dhe të integruar ku të gjitha komunitetet kanë zërin dhe vendin e tyre. Ai gjithashtu nxit përfshirjen e arteve bashkëkohore si një formë e shprehjes së trashëgimisë, diversitetit dhe identiteteve të shumëfishta të rajonit. Kjo është thelbësore për përfshirjen sociale dhe zhvillimin ekonomik të qëndrueshëm.

Në projektin e PDKK-së, ne besojmë se ky Plan Rajonal i Trashëgimisë do të ketë një ndikim domethënës në zhvillimin lokal të Kosovës Qëndrore, që gradualisht do të çojë tek Plani i Trashëgimisë të Kosovës dhe prezantimin si një shembull pozitiv për rajonet e tjera në Evropë.

**Hakan Shearer Demir**  
Udhëheqës i ekipit të PDKK

**Terry O'Regan**  
Ekspert nga Këshilli i Evropës

# FALËNDERIME

**Dëshirojmë të shprehim mirënjohjen tonë për të gjithë akterët që morën pjesë aktive në zhvillimin e këtij plani, në veçanti:**

- Anëtarëve të komuniteteve të shtatë komunave
- Vullnetarëve të komunitetit
- OJQ-së Iniciativa Kosovare për Stabilitet
- Grupeve Punuese Ndër-Komunale të PDKK-së në Prishtinë, Podujevë, Graçanicë, Fushë Kosovë, Obiliq, Lipjan, Glllogovc
- Anëtarëve të Grupeve Punuese Rajonale të PDKK-së
- Qendrës Rajonale për Trashëgimi Kulturorë në Prishtinë dhe Institutit për Mbrojtjen e Monumenteve
- Kryetarëve të Prishtinës, Podujevës, Graçanicës, Fushë Kosovës, Obiliqit, Lipjanit, Glllogovcit
- Ministrinë e Kulturës, Rinisë dhe Sportit

**Ekspertët të cilët kontribuan në zhvillimin e planit gjatë fazave të ndryshme**

- Terry O'Regan, Irlandë, ekspert nga KiE.
- Liam Scott, Këshilli i Irlandës për Trashëgimi
- Julija Trichkovska, PDKK (specialiste mbi trashëgiminë kulturore)
- Valmira Gashi, Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
- Fadil Bajraktari, Instituti për Mbrojtjen e Natyrës
- Merita Gorani Bajri, QRTK në Prishtinë

**Organizatrat partnere që me mirësjellje mbështetën procesin e zhvillimit të kapaciteteve**

- Këshilli për Trashëgimi të Irlandës, Irlandë

**Koordinatorit të PTD-Qendër**

- Brikenë Hoxha

**Koordinatorit për Zhvillim Ekonomik Lokal të PDKK-së dhe koordinatorit rajonal për Kosovën Qëndrore**

- Harmonije Radoniqi
- Arif Muharremi

## Lista e shkurtesave

<b>BIOFOR-IQC</b>	Kontrata e cilësisë për Biodiversitet dhe Pylltari me afat të pacaktuar
<b>LTK</b>	Ligji për Trashëgiminë Kulturore
<b>CHwB</b>	Trashëgimia Kulturore pa Kufi
<b>KiE</b>	Këshilli i Evropës
<b>SIRK</b>	Studimet Integruese Rajonale Krahasuese
<b>OShC</b>	Organizata e Shoqërisë Civile
<b>PE</b>	Partneriteti Evropian
<b>PVPE</b>	Plani i Veprimit për Partneritet Evropian
<b>ERA</b>	Grupi Përgjegjës Mjedisor
<b>BE</b>	Bashkimi Evropian
<b>EU CARDS</b>	Asistenca e Komunitetit Bashkimit Evropian për Rindërtim, Zhvillim dhe Stabilizim
<b>PBB</b>	Produkti i brendshëm bruto (PBB)
<b>GIZ</b>	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit
<b>GTZ</b>	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit
<b>PTD</b>	Programi i trashëgimisë dhe i diversitetit
<b>GPNK</b>	Grupi punues ndër-komunal
<b>PPZhL</b>	Pilot Projekti për Zhvillim Lokal
<b>ZHEL</b>	Zhvillimi ekonomik lokal
<b>LPH</b>	Ligji për Planifikimin Hapësinor
<b>MBPZHR</b>	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
<b>MKRS</b>	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit
<b>MASHt</b>	Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë
<b>MMPH</b>	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
<b>MAPL</b>	Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal
<b>MTI</b>	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (Departamenti i Turizmit)
<b>MAPK</b>	Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal
<b>MTT</b>	Ministria e Transportit dhe Telekomunikacionit
<b>MTT</b>	Ministria e Transportit dhe Telekomunikacionit
<b>OJQ</b>	Organizata Jo-Qeveritare
<b>PDKK</b>	Promovimi i Diversitetit Kulturor në Kosovë
<b>QRTK</b>	Qendra Rajonale për Trashëgimi Kulturore
<b>VK</b>	Vullnetarët e Komunitetit
<b>GPR</b>	Grupi Punues Rajonal
<b>KOS</b>	Kisha Ortodokse Serbe
<b>UNESCO</b>	Organizata e Kombeve të Bashkuara për Arsim, Shkencë dhe Kulturë
<b>USAID</b>	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar



# 01

*Shadervani i vjetër në Prishtinë, shekulli i 17-të apo fillimi i shekullit 18-të*

*Shadervani i vjetër në Prishtinë, shekulli i 17-të apo fillimi i shekullit 18-të*

# TRASHËGIMIA SI VATËR E JETËS SË KOMUNITETIT



## 1.1 Çka është trashëgimia?

Trashëgimia është gjithçka që kemi trashëguar nga e kaluara duke përfshirë monumentet, objektet arkeologjike dhe objektet e tjera të trashëgimisë, trashëgimia arkitekturore, trashëgimia fetare, flora, fauna, habitatet e kafshëve të egra, gjeologjia dhe topografia, peizazhet, gjenealogjia, muzika tradicionale, lojërat, ngjarjet dhe performancat, folklori, artefaktet popullore, gojëdhënat dhe historia e vendit.

Trashëgimia është një pjesë jetike e identitetit tonë dhe ndjenjës për vend. Ajo është një pjesë e pandashme e jetës sonë të përditshme, dhe një burim i jashtëzakonshëm që kontribuon në mirëqenien e shoqërisë përfshirë punësimin, rekreacionin, shëndetin, të mësuarit dhe kënaqësinë. Vlera shoqërore e trashëgimisë është e pamatshme në raport me ofrimin e fokusit për angazhimin dhe bashkëpunimin e komunitetit, në inspirimin e krenarisë për dukjen e rrugëve dhe peizazheve, dhe inkurajimin që të kujdesemi për mjedisin tonë të përditshëm.

Ekziston një arsytim i shëndoshë ekonomik për të përkrahur trashëgiminë, pasi që nismat e orientuara nga trashëgimia dhe turizmi trashëgimor në veçanti kanë një rol jetik në ekonominë të zhvillim. Nismat e orientuara nga trashëgimia dhe turizmi krijojnë punësim dhe të hyra financiare të qëndrueshme kur ato janë të integruara si pjesë e një programi gjithëpërfshirës zhvillimor.

**“ Trashëgimia përfshin elementet e luajshme dhe të paluajshme që reflektojnë kulturën dhe kreativitetin e bashkësive njerëzore që nga kohët e lashta, si dhe diversitetin e pasur dhe bukuritë e mjediseve natyrore. ”**

Trashëgimia përfshin elemente materiale dhe jo materiale të cilat pasqyrojnë kulturën dhe kreativitetin e komuniteteve njerëzore që nga kohërat më të lashta, si dhe diversitetin e pasur dhe bukuritë e mjediseve natyrore.

## 1.2 Vlera e trashëgimisë

Në të kaluarën, trashëgimia shpesh është perceptuar gabimisht si një përgjegjësi vetëm e qeverive dhe akademikëve. Mirëpo, krahas pronë-

sisë qendrore të trashëgimisë, ekziston edhe pronësia e komunitetit e madje edhe pronësia personale e trashëgimisë. Shumica e familjeve kanë 'trashëgimi familjare' të pasur në formën e mobiljeve, dekorimeve, librave dhe dokumenteve, fotografive, tregimeve, këngëve, historisë, e madje edhe rrobave të cilat janë kaluar nga brezi në brez. Trashëgimia është një përbërës jetik në programet arsimore në mbarë botën. Andaj, ajo njihet nga të gjitha nivelet e shoqërisë si një gjë me vlerë që jo gjithmonë është e matshme nga aspekti monetar.

Pronësia komplekse dhe vlerat e ndërlidhura të trashëgimisë mund të shpjegojnë pse ajo është e kërcënuar aq shpesh. Vlerat e saj simbolike nganjëherë mund të rezultojnë në shkatërrim të qëllimshëm në situata të konflikteve. Perceptimi është se mungesa e vlerës monetare mund të rezultojë në shkatërrimin e saj për shkakë të keqinformimit apo përkeqësimit për shkakë të neglizhimit, posaçërisht kur rëndësia e saj nuk është njohur, hulumtuar, identifikuar dhe mbrojtur zyrtarisht nga ndërhyrja dhe shkatërrimi mjedisor. Vetëdijesimi për kërcënimet e tilla ndaj trashëgimisë duhet të ndërtohet në secilën strategji që ka për qëllim vendosjen e trashëgimisë në thelb të sistemit të vlerave



Figurina "Hyjnesha në fron", lokaliteti arkeologjik 'Tjerrtorja', Prishtinë (foto: MRKS)

të të gjitha shoqërive. Reagimi ndaj kërcënimeve të tilla dhe të kuptuarit e vlerës maksimale të trashëgimisë për të gjithë qytetarët kërkon financimin e duhur dhe një qasje të nduaruarshme për gjetjen dhe arsyetimin e fondeve të nevojshme.

Prandaj është fatmirësi që sot në mbarë botën, trashëgimia e përbashkët ka një vlerë të pranuar dhe të rëndësishme ekonomike në nivelin qendror, komunal dhe të komunitetit si përqëndrim për bizneset e vogla, si një atraksion për turistët, dhe gjithnjë e më shumë për investitorët. Shumica, nëse jo të gjitha, shtetet kanë lokalitetet e trashëgimisë kulturore të rëndësishme ndërkombëtare - por zakonisht ato janë të pakta në numër dhe përderisa rëndësia e tyre siguron një fluks të vizitorëve, ato zakonisht kanë kufizime të natyrës së kapaciteteve, dhe si të vetme rrallëherë ofrojnë bazën për një sektor të shëndoshë dhe të qëndrueshëm të turizmit trashëgimor në nivel nacional. Andaj, të gjitha komunitetet përparimtare dhe të përgjegjshme kanë një shtysë të fortë për t'u angazhuar në mënyrë proaktive dhe kreative me trashëgiminë e tyre të gjerë.

Ndërmarrja e veprimeve në fushën e trashëgimisë përfshinë identifikimin e vlerave të saj shoqërore, kulturore, të mjedisit dhe ekonomike. Përmes gjashtë hapave bazë, komunitetet mund të:

- identifikojnë dhe regjistrojnë trashëgiminë e tyre,
- të sigurohen se ajo është e mbrojtur,
- të zhvillojnë trashëgiminë dhe peizazhin e tyre,
- ta integrojnë atë në kulturën e jetës së sotme, dhe aty ku është e mundur t'i caktojnë një përdorim të ri të qëndrueshëm në ndërkohë që respektojnë dhe pranojnë përgjegjësinë për t'ia kaluar të paprekur trashëgiminë e tyre brezave të ardhshëm.

Kjo kërkon një qasje strategjike të strukturuar në nivel qendror, rajonal, komunal dhe të komunitetit dhe është më se e suksesshme dhe e qëndrueshme aty ku është e bazuar në komunitetet lokale që ndajnë trashëgiminë e tyre të çmuar me vizitorët, në vend se të jenë të bazuar vetëm në intere-

sat komerciale duke eksploatuar një burim të trashëgimisë kulturore dhe natyrore si një produkt turizmi.

Qasja e Planit të Trashëgimisë përfaqëson një strategji kornizë praktike por edhe të qëndrueshme për të lehtësuar dhe koordinuar pesë veprimet kyçe të identifikuar më lart në mënyrë që të realizohet vlera e plotë e trashëgimisë së përbashkët për shoqërinë.

### 1.3 Çka është Plani i Trashëgimisë?

Plani i Trashëgimisë është strategji për identifikimin, mbrojtjen, konservimin, përmirësimin, interpretimin dhe menaxhimin e qëndrueshëm të trashëgimisë, dhe zbatohet në nivel qendror, rajonal dhe komunal. Është një plan veprimi real për të cilin është arritur pajtimi, në referim me mekanizmat e dorëzimit dhe kërkesat buxhetore. Në nivelet e ndryshme, veprimet mund të ndërmerren nga një grup apo organ, ose nga një numër i grupeve në partneritet. Në nivel rajonal një plan i trashëgimisë mund të merr formën e një plani të përgjithshëm rajonal strategjik i përcjellë nga një sërë planesh komunale. Në çfarëdo shkalle qoftë, ai duhet të identifikojë prioritetet për veprim nga të gjithë akterët gjatë një periudhe trevjeçare, dhe duhet të përfshijë një mekanizëm për rishikim dhe vlerësim.

Një Plan i Trashëgimisë paraqet mundësinë për të identifikuar qështjet dhe nevojat e trashëgimisë në nivel qendror, rajonal dhe komunal, dhe t'i adresoj ato në nivel lokal. Ai ka për synim të ndikojë veprimet dhe aktivitetet e të gjithë lojtarëve dhe akterëve kyç që kanë të bëjnë me trashëgiminë, dhe për të ngritur vetëdijen për atë trashëgimi, vlerën dhe potencialin e saj. Prandaj është një deklaratë strategjike për atë se çfarë dëshiron të arrijë një popull në lidhje me menaxhimin e trashëgimisë dhe konservimin e saj gjatë një periudhe trevjeçare, por edhe një listë e veprimeve që duhet të ndërmerren për të arritur qëllimet dhe objektivat strategjike.

### 1.4 Pse të kemi një Plan të Trashëgimisë?

Ruajtja dhe menaxhimi i trashëgimisë është

përgjegjësi jo vetëm e autoriteteve qendrore apo komunave, por e të gjithëve brenda komunitetit. Shpesh ai funksionon më së miri kur ndërmerret si një partneritet që përfshin të gjitha grupet dhe individët e interesuar. Plani i Trashëgimisë është mënyrë e efektshme për arritjen e konsensusin se si të ruhet dhe menaxhohet më së miri trashëgimia në bashkëpunim duke u përqendruar në një sërë energjish dhe nismash të përbashkëta për të mirën e asaj trashëgimie dhe komuniteteve pjesëmarrëse. Ai është një mekanizëm bashkërendues i cili ofron një kontekst strategjik për veprime të përbashkëta, për t'u siguruar se përfitimet më të mëdha i janë dhënë burimeve të trashëgimisë.

Përpyekjet dhe nismat e grupeve lokale dhe autoriteteve qendrore mund të gjejnë një kontekst më të gjerë përbrenda Planit

**“ Plani i trashëgimisë është një mundësi për të njohur dhe pranuar prezencën e trashëgimisë rreth nesh, e jo duke e parë atë si diçka që vizitohet vetëm në pushime osë në ”**

të Trashëgimisë dhe të lehtësojnë arritjen e marrëveshjes mbi identifikimin e prioriteteve për shpërndarjen e fondeve në dispozicion për ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë.

### 1.5 Kujt i dedikohet Plani i Trashëgimisë?

Plani i Trashëgimisë është për njerëzit, për të gjitha agjencitë dhe grupet relevante të rajonit si dhe për komunat. Ky plan bazohet në parimin e ndarjes së përgjegjësisë për trashëgiminë dhe të pronësisë ndaj saj.

### 1.6 Cili është synimi i Planit të Trashëgimisë?

Një Plan i Trashëgimisë synon që të sig-

urojë benefite për komunitetin lokal përmes rritjes së vetëdijes, vlerësimit, shijimit dhe shfrytëzimit të qëndrueshëm, ekonomik apo çfarëdo tjetër të trashëgimisë së tyre kulturore dhe natyrore. Plani gjithashtu mund të përdoret për të fituar mbështetjen e lojtarëve kyç dhe për të krijuar partneritete të reja për mbrojtjen, vetëdijësimin dhe prezantimin e trashëgimisë. Ai ua mundëson një sërë akterësh që të angazhohen në diskutimet mbi rëndësinë e trashëgimisë në lidhje me vlerat e saj globale, kulturore, arsimore, akademike, ekonomike, rekreative, estetike dhe personale, krahas vlerave të saj të brendshme. Plani gjithashtu njih vlerën e këmbimit të informacionit dhe përgjegjësinë në raport me atë trashëgimi.

Plani për Trashëgiminë bazohet në një qasje të integruar për identifikimin, mbrojtjen, ruajtjen, menaxhimin dhe prezantimin e pasurive të trashëgimisë. Ai duhet të synojë që të përfshijë në mënyrë tërësore aspektet e ndryshme të kësaj trashëgimie, duke shikuar mjedisin historik, natyror, kulturor, social dhe ekonomik si një tërësi, në vend se të tentojë të merret me to në mënyrë të fragmentuar. Ky është një koncept i ri dhe dinamik për trashëgiminë.

### **1.7 Si është mishëruar koncepti i trashëgimisë në Planin e Trashëgimisë?**

Plani i Trashëgimisë është një mundësi për të njohur dhe pranuar praninë e trashëgimisë përreth nesh, në vend se të shihet si diçka që vizitohet vetëm për festa dhe fundjava.

Në paraqitjen e një koncepti të tillë, Plani i Trashëgimisë duhet të trajtojë mjedisin si tërësi, në vend se të kërkojë vetëm të mbrojë shembujt më të mirë – apo më të dukshëm të trashëgimisë.

Deri sot, legjislativi, financimi dhe përpjekjet administrative kanë pasur tendencën që të përqendrohen në mbrojtjen e aspekteve dhe shembujve më të 'rëndësishëm' të trashëgimisë. Përderisa, rëndësia e këtyre lokaliteteve, strukturave dhe llojeve e justifikon mbrojtjen e tyre të kujdesshme, Plani i trashëgimisë gjithëashtu njih trashëgiminë edhe jashtë këtyre zonave të përcaktuara. Ai njih ndikimin

e të kaluarës dhe të njerëzve të saj në çdo aspekt të jetës dhe peizazheve tona, të prekshme në paraqitjen dhe morfologjinë e tyre.

Shpesh pjesa e pacaktuar apo e 'zakonshme' e peizazhit që ofron kontekstin për lokalitetet dhe strukturat e caktuara më të rëndësishme - si nga aspekti i hapësirës, ashtu edhe i domethënies - duke i lejuar ato të kuptohen më plotësisht. Një koncept i tillë i trashëgimisë është më afër parimeve të zhvillimit të qëndrueshëm, që paraqet një të kuptuar më të gjërë të trashëgimisë dhe duke e bërë më relevant për jetët tona moderne. Ai gjithashtu lejon të kuptuar më koherent të mjedisit, ndërveprimet në mes të aspekteve të ndryshme të trashëgimisë, dhe pjesëmarrje më të madhe të publikut në debatet rreth asaj se çka është e rëndësishme, çka duhet mbrojtur, dhe si duhet t'i prezantohet vizitorëve lokal, kombëtar dhe ndërkombëtar. Një qasje e tillë e tërësishme ngërthen në vete një vistër më të gjerë të vlerave për t'i futur në debat.

### **1.8 Çka përmban Plani i Trashëgimisë?**

Një Plan i Trashëgimisë rishikon veprimet që mund të jenë ndërmarrë tashmë dhe përcakton një listë të veprimeve të mëtutjeshme të cilat mund të ndërmerren nga një sërë akterësh gjatë një periudhe trevjeçare e cila mbulohet nga plani. Ai përmban një listë të objektivave të gjëra strategjike, ku veprimet e tilla do të ndihmojnë që ato objektiva të arrihen. Për aq sa të jetë e mundur plani tregon se kush do të kryejë secilin veprim dhe po ashtu mund të tregojë edhe planin kohor për secilin prej këtyre veprimeve. Plani mund të tregojë edhe burimet e mundshme financuese.

Plani i Trashëgimisë jo domosdoshmërisht përfshinë veprimet specifike për një ndërtesë, lokalitet apo vend, apo stabilizimin e një monumenti të caktuar. Në përgjithësi Plani i Trashëgimisë përmban veprimet të cilat pasqyrojnë prioritetet e identifikuara në raport me mbledhjen e të dhënave, ngritjen e vetëdijes, promovimin dhe prezantimin e praktikave më të mira.

### **1.9 Trashëgimia e qëndrueshme**

Aspekti ekonomik i trashëgimisë është shpatë me dy tehe. Mbrojtja, restaurimi dhe menaxhimi i trashëgimisë është një proces i kushtueshëm, dhe pak qeveri në botë i kanë burimet për të financuar punimet e tilla të rëndësishme, përpos kur financimi qendror rritet nga të ardhurat e gjeneruara nga burimi i trashëgimisë. Ndërkombëtarisht, nismat e orientuara nga trashëgimia dhe turizmi i trashëgimisë janë bërë mekanizma jetik për të gjeneruar të hyra shumë të nevojshme të drejtpërdrejta dhe - ç'është më e rëndësishme - jo të drejtpërdrejta për të mbështetur sektorin e trashëgimisë.

Ekziston një treg i rëndësishëm dhe i vërtetuar i turizmit për prodhimet e turizmit të trashëgimisë të prezantuara në mënyrë profesionale dhe të menaxhuar në mënyrë të qëndrueshme. Në shumë vende në zhvillim turizmi në shumicën e rasteve gjeneron mbi 20% të PBB, dhe është burimi kryesor i këmbimit valutor për shtetet me më pak burime ekonomike në botë.

Në Irlandë, një shtet i vogël në disa aspekte i ngjashëm me Kosovën, 40 % e shpenzimeve turistike i atribuohet mjedisit historik. Çdo vit rreth 2.5 milionë njerëz i vizitojnë shtëpitë dhe kështjellat e saj, dhe rreth 2 milionë njerëz i vizitojnë monumentet e saj. Të ardhurat e gjeneruara nga turizmi burojnë drejtpërdrejt përmes pagesave për hyrje dhe shitjeve të tjera të ndërlidhura të mallrave, por dobia e vërtetë ekonomike buron në mënyrë jo të drejtpërdrejt nga shpenzimi lokal në ushqime, strehim dhe shërbime të tjera.

Sidoqoftë, duhet theksuar se turizmi i qëndrueshëm - kur atraksioni menaxhohet dhe mbrohet teksa vlera e tij realizohet në mënyrë të përgjegjshme - kërkon një qasje të planifikuar që nga fillimi i zhvillimit të produktit të turizmit të trashëgimisë. Gjithashtu duhet pranuar se turizmi i trashëgimisë krijon përdorim dhe dëmim shtesë të burimeve të trashëgimisë dhe rrit nivelin e nevojshëm për mirëmbajtje dhe kujdes.

Gjithashtu, është thelbësore që të theksohet se sektori i ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (NVM) ka qenë boshti kurrizor i ekonomisë evropiane, dhe ky realitet është mishëruar në qasjen e këtij plani.

Përderisa korporatat e mëdha kanë tendencën që të eksploatojnë në mënyrë përzgjedhëse dhe intensive lokalitetet kryesore të trashëgimisë në dëm të zhvillimit gjithëpërfshirës nëpër tërë komunitetin e gjerë, sektori i NVM lulëzon në një mjedis të turizmit të trashëgimisë dhe është dukshëm më i qëndrueshëm në një nivel lokal dhe shkallë më të vogël.



*Xhamia e Sulltan Mehmet Fatihut II (1461), enterier, Prishtinë*

02

*Sahat kulla në Prishtinë, shekulli 19-të*



# TRASHËGIMIA E KOSOVËS RAJONI QËNDROR<sup>1</sup>

Plani për Trashëgimi i Kosovës Qëndrore mbulon territorin e shtatë komunave: Prishtinës, Podujevës, Graçanicës, Fushë Kosovës, Obiliqit, Lipjanit, Glllogovcit. Në pothuajse të gjitha komunat, shqiptarët etnikë përbëjnë shumicën e popullsisë me përjashtim të Graçanicës ku shumicë janë serbët. Grupet minoritare përfaqësohen nga serbët, boshnjakët, romët, ashkalinjtë dhe turqit. Qyteti më i madh në rajon është Prishtina, qendra administrative e komunës me të njëjtin emër dhe njëkohësisht edhe kryeqytet i Kosovës.

\* \* \*

Me bukuritë natyrore dhe peisazhet atraktive të malit të Gërmisë, Parku Rajonal i Gërmisë, i cili shtrihet në veriperëndim të Prishtinës është një prej lokaliteteve natyrore më të vizituara nga popullata lokale. Territori i Gërmisë përfshin një sipërfaqe prej 62 km<sup>2</sup>. Maja e saj më e lartë është Butovci i cili gjendet 1500 m mbi nivelin e detit. Mali ka biodiversitet mjaft të pasur, dhe ka rreth 600 lloje të florës duke përfshierë lisat hungarez dhe turq, shkozën, lisin evropian dhe ahun e zakonshëm - si dhe mbi 30 specie të zogjve në mesin e të cilëve janë edhe shqiponja e artë dhe shqiponja perandorake. Në vitin 1989 kompleksi i Gërmisë u fut nën mbrojtje nga Komuna e Prishtinës dhe u klasifikua si Park Natyror Rajonal. Në vitin 1996 një pjesë e ultësirës së Gërmisë u shpall si "pyll për piknik". Zona rekreative me peizazh të mirë e cila i ka 42 ha përfshin një pishinë, shtigje për ecje përreth fushave, kënde lojërash për fëmijë, terrene sportive dhe restorane.

Një tjetër lokalitet natyror shumë i popullarizuar është edhe "Shpella e Mermertë e Gadimes" e cila gjendet afër fshatit Gadime (komuna e Lipjanit) rrugës për në Ferizaj. Mbi 1300 m<sup>2</sup> të tuneleve janë të hapura për publikun në shpellën e vjetër 80 milionë vite e cila është e krijuar nga guri i mermerit dhe zbukuruar me stalaktite dhe stalagmite shumëngjyrëshe. Shpella e cila shtrihet në perëndim të Kishnarekës afër komunës së Glllogovcit poashtu është e njohur si monument natyror. Pjesa më interesante është "Dhoma e Shpellës" e cila është mbi 37 metra e gjatë dhe 15 metra e gjerë.

Liqeni artificial i Batllavës nuk është vetëm destinacion rekreativ për popullsinë lokale por edhe burimi më i rëndësishëm i ujit për rajonet

<sup>1</sup>Projekti i PDKK-së i referohet rajoneve si Veri, Jug, Qendër, Lindje dhe Perëndim bazuar në përkufizimin e Agjencisë së Zhvillimit Rajonal.



e Prishtinës dhe Podujevës. Zona përreth liqenit është zonë kodrinore me lartësi mbi-detare mes 800-1000 m. Përbërja e pasur e ujit me minerale në burimin e Pokleikut, i cili gjendet në pjesën lindore të pellgjeve të lumit Drenica në juglindje të Glllogovcit, e bën atë një raritet natyror i cili është i mbrojtur me ligj si monument natyror.

Një tjetër lokalitet natyror merëndësi është edhe ligatina e Hencit, që shtrihet në tri komuna të rajonit të Prishtinës: Fushë Kosovë, Graçanicë dhe Lipjan. Rëndësia e kësaj ligatine qëndron në biodiversitetin dhe karakteristikat e ekosistemit të saj. Në vitin 2014 ky lokalitet edhe zyrtarisht u shpall si Zonë Speciale e Mbrojtur për zogjët shtegtarë, me një sipërfaqe prej 109 hektarësh. Kjo zonë ka potencial për zhvillimin e aktiviteteve arsimore dhe atyre vetëdijesuese që ndërlihen me mbrojtjen e mjedisit.

\* \* \*

Materiali arkeologjik i rajonit të Prishtinës konfirmon ekzistencën e shtresave shumë të vjetra kulturore. Artefaktet e kulturës së famshme neolitike të Vinçës u zbuluan në lokalitetin arkeologjik të Bardhoshit në veri të Prishtinës, rrugës për në Podujevë, si dhe në lokalitetin e Barilevës, afër lumit Llap. Artefakti më karakteristik është një figurë e vogël antropomorfe e krijuar nga argjila, e cila quhet "Hyjnesha në fron" apo "Nëna Tokë", dhe është gjetur në lokalitetin Tjerrtorja (lagjja Emshir) e cila gjendet në zonën periferike të Prishtinës të quajtur Kalabria. Ky shembull unik i pjesëmarrjes së Kosovës në kulturën e Vinçës, dhe përfaqsimin të rolit dominant të femrës asokohe (3000-4000 p.e.s.) është bërë simbol i Prishtinës dhe Kosovës.

Shumica e gjetjeve në lokalitetin arkeologjik afër fshatit Surkish, në jug-juglindje të qytezës së Podujevës, i njohur në bazë të toponimit Gumurishte, janë mjete nga guri të cilat janë shfrytëzuar nga njerëzit e neolitit për kultivimin e tokës. Faza e fundit e periudhës së bronzit shënohet me krijimin e të ashtuquajturës kultura ilire, më vonë e njohur edhe si Mbretëria Dardane. Zona

e gërmuar e periudhës së bronzit të vonë dhe hekurit të hershëm në lokalitetin e Bërnicsës së Poshtme (Bardhosh), që shtrihet 5 km nga Prishtina rrugës për në Podujevë, karakterizohet nga nekropoli i rrafshët ku është praktikuar varrosja në urna. Në mesin e mbetjeve të kalasë së vendbanimit malor nga periudha e bakrit dhe hekurit – të njohur si Gradishta, e cila gjendet në pjesën lindore të Gadimes së Epërme (komuna e Lipjanit) - janë gjetur fragmente të rëndësishme të poçarisë të zbukuruara me motive të latuara. Në shekullin e parë të e.s. toka ilire e Dardanisë u pushtua tërësisht nga romakët. Sipas burimeve, ky territor u zhvillua nën sistemin administrativ romak, fillimisht duke u bërë pjesë e provincës romake Moesia, dhe më vonë si pjesë e provincës së re romake, Moesia Superior, dhe përfundimisht në vitin 297 e.s. duke u bërë pjesë e provincës romake vetëqeverisëse të Dardanisë.

Rëndësia gjeostrategjike dhe zhvillimi ekonomik i këtij rajoni gjatë periudhës romake mund të dokumentohet nga gjetjet e gërmuara në lokalitetin Vindenis, i cili gjendet afër fshatit Gllamnik (komuna e Podujevës). Ky lokalitet ishte një stacion rrugor mjaft i njohur përgjatë shtegut komunikues në mes të Laissus dhe Naisus. Fragmentet e gërmuara të mozaikut të dyshemesë me figurën e Orfeut dhe një unazë e arit me dekorimin e gdhendur të shtrëngimit të duarve në sipërfaqen e një guri të latuar, janë shembuj unik të arritjeve të larta artistike të kulturës së lokalitetit Vindenis.

Zona e lokalitetit arkeologjik të Ulpianës (komuna e Graçanicës) ka qenë subjekt i interesimit të shumë gjeneratave të humlumtuesve, duke pasur parasysh numrin e burimeve që përshkruajnë zhvillimin e tij si dhe zbulimeve në lokalitetin e zhvilluar më parë. Ulpiana u themelua si një municipium romak në vitin 169 të e.s. Sipas studimeve të kryera në këtë zonë, ky lokalitet romak e bizantin shtrihej në rreth 50 ha. Mbetjet e një rrjeti rrugësh të organizuara mirë, sistemit të ujësjellësit, dhe një numri të ndërtesave me karakter jofetar dhe fetar janë dëshmi e rëndësisë politike, kulturore dhe ekonomike

të Ulpianës, sidomos gjatë shekullit 3 dhe 4, dhe më vonë edhe gjatë shekullit 6-të, gjatë sundimit të perandorit bizantin, Justinian-it të Madh, kur Ulpiana u rindërtua dhe u riemërua në Justiniana Secunda.

\* \* \*

Vendbanimet e epokës së mesjetës së hershme dëshmohen përmes gjetjeve nga nekropoli në Matiqan (një lagje e qytetit të Prishtinës) dhe Grabocit (9 km në perëndim të qytezës së Fushë Kosovës). Artikuj të stolive të arit dhe argjendit të punuara nga zejtarët lokal në stilin e hershëm bizantin janë gërmuar nga varret e familjeve fisnike të asaj kohe. Rrënojat e kalave, si struktura tipike mbrojtëse të epokës së mesjetës së hershme, janë gërmuar në Veletin (Shaskoc), afër lokacionit arkeologjik të Ulpianës (komuna e Prishtinës), Harilaqit (komuna e Fushë Kosovës) dhe Llapushnikut (komuna e Gllgovcit).

\* \* \*

Historia kulturore e rajonit nga periudha e mesjetës mund të dëshmohej përmes disa monumenteve të ruajtura, në mesin e të gjithave më përfaqësuesi është Manastiri i Graçanicës, dhurata e fundit e mbretit serb Milutin. Kisha e Manastirit të Graçanicës është ndërtuar dhe dekoruar pak para vdekjes së mbretit Milutin në vitin 1321. Me kompleksin e tij me forma të hirshme, kjo ndërtesë monumentale përfaqëson arritjet arkitekturale të Bizantit të shekullit të 13-të dhe fillimit të shekullit 14-të. Kati përdhës është drejtkëndor, përderisa pjesa qendrore e ndërtesës është një kryq në plan katror me kupolë. Hyrjet anësore janë të mbuluara me qemer tunelor ndërsa këndet kanë kulme me kupola më të vogla. Supozohet se shtresa e parë e dekorimeve të afreskeve u punua nga punëtorja e piktorëve të famshëm të oborrit të mbretit Milutin, Michael dhe Eutihus nga Thesalonja. Portretet e mbretit Milutin dhe gruas së tij, mbretëreshës Simonida, janë paraqitur në korridorin anësor që çon drejt naosit, përderisa për përfaqësuesit e dinastisë serbe të Nemanjiqve, piktori përdori për herë të parë skemën e mirënjohur ikonografike bizantine të gjenealogjisë së

Krishtit, Pemën e Xhesit.

Në fillim të shekullit të 14-të, Manastiri i Graçanicës ishte selia e peshkopatës së Lipjanit. Që nga ajo kohë në afërsi të Lipjanit, edhe sot e kësaj dite ekziston një kishë e cila i është dedikuar hyrjes së Virgjëreshës së Shenjtë në Tempull. Paraqitja arkitekturale e kësaj kisha të vogël me një rend përfaqëson traditën karakteristike të ndërtesave bizantine me një rend gur e një rend tulla dhe zbukurimit të një korridori pa dritare në fasadë. Portreti i një fisniku të panjohur, themeluesit të kishës, është pikturuar në murin verior të naosit, përderisa në narteks (i cili është ndërtuar në shekullin e 16-të) është një skenë e historisë së familjes mbretërore serbe ku paraqitet mrekullia e shërimit të shikimit të Stefanit të Deçanit.

Një nga ngjarjet më dramatike të periudhës së mesjetës së vonë në Ballkan ndërlidhet me këtë rajon në zonën e Fushë Kosovës, ku në vitin 1389 u zhvillua një betejë në mes të ushtrisë serbe dhe asaj turke. Fitorja e turqve mundësoi depërtimin e mëtutjeshëm të Perandorisë Osmane në gadishullin ballkanik dhe zgjerimin e saj të mëtutjeshëm drejt Evropës Qendrore. Për nder të këtij epi të lavdishëm dhe personazheve trima në të dyja anët, në periudha të ndryshme historike në lokacionin e quajtur Gazimestan ("Vendi i heronjve") janë ndërtuar disa monumente. Në vitin 1953 u ngrit një kullë 25 m. e lartë, me një ekspozitë muzeore e cila përfaqëson betejën e ushtrisë serbe dhe rezultatin e saj tragjik për shtetin mesjetar serb. Në afërsi të saj, fshatin Mazgit (komuna e Obiliqit), janë ndërtuar edhe dy monumente tjera në lidhje me Betejën e Kosovës. Njëri është Tyrbja e Sulltan Muratit I, për të cilin besohet se u vra gjatë betejës. Eshtrat e tij janë dërguar për t'u varrosur në Bursa (kryeqytetin e parë të Perandorisë Osmane) ndërsa i biri i tij Bajaziti I e ndërtoi tyrben në fshatin Mazgit për nder të babait të tij. Për të ofruar strehim dhe akomodim për vizitorët e këtij vendi të pelegrinazhit, Sulltan Abdulhamid Kani urdhëroi ndërtimin e një selamllëku (një lloj hani) dy katesh, i cili u përfundua në vitin 1896. Monumenti tjetër është Tyrbja e Bajraktarit, e cila

është ndërtuar në shekullin e 19 dhe i është dedikuar bartësit të flamurit të Sulltan Muratit të I-rë, i cili quhej Mestan, dhe për të cilin besohet se ishte gjithashtu një prej heronjve që vdiq në fushëbetejë.

Besohet se për nder të fitores së ushtrisë osmane në Betejën e Kosovës, pasardhësi i Sulltan Muratit të I-rë, Sulltan Bajaziti i I-rë, themeloi xhaminë e parë në këtë zonë e cila njihet si Xhamia e Çarshisë. Xhamia gjendet në qendër të zonës historike të Prishtinës. Ndërtimi i xhamisë përfundoi në shekullin e 17 gjatë sundimit të Sulltan Muratit të II-të.

Mund të supozohet se zona historike e Prishtinës ishte zona e ish vendbanimit rural përreth të cilit filloi të zhvillohej qyteti. Disa xhami janë ndërtuar në periudha të ndryshme, disa komplekse të ndërtesave të banimit dhe mbetjet e objekteve të çarshisë janë dëshmi e zhvillimit dinamik social dhe ekonomik të qytetit gjatë periudhës osmane.

Xhamia më e madhe dhe më e vjetër është ajo e Sulltan Fatihut të II-të, e cila u ndërtua në vitin 1461. E njohur edhe si Xhamia e Mbretit apo Xhamia e Madhe, ajo përbëhet nga një sallë e madhe e cila mbulohet nga një kupolë e gjerë. Përgjatë pjesës perëndimore të sallës së lutjeve gjendet një verandë me kolona. Në anën lindore të sallës qëndron mihrabi i mermertë i cili është zbukuruar me dizajn tipik islam në formën e stalaktiteve. Afër mihrabit qëndron minberi, qemeri i derës i cili po ashtu ka zbukurime të gdhendura në mermer. Burimet thonë se xhamia u restaurua në shekujt 18-19, kur u kryen dekorimet e pikturave të kupolës, mbështetësve, kornizave të dritareve, tavanit të ballkonit dhe kupolave pa dritare të verandës. Një nga motivet e përdorura në dizajnin e dekorimeve është tulipani, i cili është një ornament shumë i popullarizuar që përdorej në dekorimin e objekteve islame të kohës.

Në traditën islame, ndërtesa qëndrore për lutje, xhamia, përcillet nga objektet që përdoren për ritualet fetare dhe mbledhjet publike, në mesin e të cilave një vend i rëndësishëm i është dhënë hamameve (banjave

publike). Në këtë kontekst, në anën jugore të xhamisë së Sulltan Fatihut të II-të, i ashtuquajtur Hamami i Madh, u ndërtua në të njëjtën kohë. Ende mund të gjenden fragmente të vaskave origjinale me dekorime skulpturore të luleve të stilizuara, rozetave dhe ornamenteve gjeometrike.

Sahat Kulla, e cila gjendet në afërsi të Xhamisë së Sulltan Fatihut të II-të, është një objekt tipik për çdo zonë të zhvilluar tregtare të periudhës osmane. Kjo strukturë e lartë 26 metra, e cila u ndërtua në shekullin e 19-të prej gurit (pjesa e poshtme) dhe tullave (pjesa e epërme), zëvendësoi sahat kullën e vjetër të zonës së tregut e cila ishte një konstrukcion më i thjeshtë prej guri. Si kujtim i tregut të zhvilluar oriental të Prishtinës, në afërsi të Xhamisë së Çarshisë ekziston një shatërvan. Me siguri ai u ndërtua në fund të shekullit 17-të dhe në fillim të shek 18-të, kur tregu pati zhvillim të hovshëm. Pllakat e mermerit të strukturës së saj të thjeshtë me tetë kënde u gdhendën me dekorime lulesh në formën e një rozete, e cila përfaqëson të ashtuquajturin "stilin tulipan" i cili u zhvillua në Perandorinë Osmane nën ndikimin e artit dekorativ barok të Evropës.

Xhamia e Jashar Pashës është monumenti më i ri fetar i cili është ruajtur në këtë zonë. Ajo është ndërtuar në vitin 1835 nga Jashar Pasha, i cili ka lindur në Prishtinë, dhe ishte një prej donatorëve më të mëdhenj për shumë prej strukturave që u ndërtuan në tërë Kosovën gjatë shekullit të 19-të. Xhamia është një ndërtesë me një kupolë të vetme në një plan katror me një minare me dymbëdhjetë kënde të ngjitur në anën e saj jugperëndimore. Ky monument është një shembull i stilit të vonë të Barokut osman.

Disa komplekse të ndërtesave të banimit që gjenden në zonë, që ishin në pronësi të tregtarëve të pasur apo administratorëve osmanë nga shekulli i 19-të, janë ndërtuar në stilin oriental. Shtëpitë e familjeve dhe strukturat e tyre ndihmëse janë rregulluar në peizazhet me oborre të rrethuara me mure buzë rrugëve. Zona dominuese e shtëpive dykatëshe, e cila shfrytëzohej për tubimet

familjare, ishte galeria-ballkoni (çardaku) i drunjte i hapur ose me xhama. Shumica e komplekseve të ruajtura janë përshtatur për t'u shfrytëzuar nga institucione të ndryshme të Kosovës: kompleksi i shtëpisë së Emin Gjikut është bërë Muzeu i Departamentit Etnologjik të Muzeut të Kosovës, prona e Tefik Rushit Mirashit dhe familjes Domaniku është selia e Asociacionit të ish të Burgosurve Politik, dhe shtëpia e ndërtuar nga Maliq Pasha është Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve. Ndërtesa monumentale më mbresëlënëse, e cila daton që nga koha kur qytetet osmane u modernizuan nën ndikimin e arkitekturës evropiane, është selia e Muzeut të Kosovës, e cila u ndërtua në vitin 1885/86 si seli e administratës së ushtrisë osmane (kazermë e ushtrisë turke). Stili është eklektik, me elemente të arkitekturës evropiane neoklasike. Monumenti tjetër i cili ndërlidhet me arkitekturën austro-hungareze dhe është ndërtuar në fillim të shekullit të 20-të, është ndërtesa e shkollës fillore Elena Gjika.

Koleksionet e muzeut që janë ekspozuar për publikun e gjerë në ndërtesat e Muzeut të Kosovës dhe Departamentit Etnografik të tij në kompleksin rezidencial të Emin Gjikut, përshkojnë historinë e pasur kulturore të Kosovës. Krahas artefakteve të rëndësishme që kanë të bëjnë me historinë antike të rajonit të Kosovës Qëndrore, një vend i rëndësishëm në ekspozitën e muzeut i është dhënë objekteve dhe praktikave të jetës tradicionale, që janë ende gjallë në memorien e popullit sot. Në këtë kontekst, artikujt e prodhuar në punëtoritë e zejtarëve të famshëm dhe artikujt e punuar nga femrat e shkathëta shqiptare nga rajoni i Drenicës (Kosova Qëndrore, duke përfshirë zonat e komunës së Gllogovcit, Skënderajit dhe disa fshatrave të Klinës, Mitrovicës dhe Vushtrisë), e që janë të ekspozuara në Muzeun Emin Gjiku, janë posaçërisht të rëndësishme: kostume të pasura me origjinë nga ky rajon, që përbëhen nga disa shtresa të veshjeve dhe të dekoruara me qëndisje me ngjyra të ndryshme, ndërlidhen me festimet tradicionale të ngjarjeve të rëndësishme, përcjellë me performanca në mesin e të cilave një nga

më populloret është "Vallja e Drenicës". Kjo valle ende performohet në shumë raste.

Në këtë prezantim të shkurtër të trashëgimisë së rajonit, theksi është vënë në qendrën historike të Prishtinës. Kjo zonë është studiuar nga ekspertët në bashkëpunim me komunën me qëllim që të prezantohen vlerat dhe gjendja e trashëgimisë gjë që do të mund të ndihmonte mbrojtjen e saj dhe revitalizimin e aktiviteteve. Në këtë zonë me trashëgimi të pasur kulturore ekzistojnë ende oaza të vogla të hapësirave të hapura, ku do të mund të organizoheshin aktivitete kulturore dhe performanca - të cilat do të kontribuonin në pasurimin e jetës shoqërore dhe kulturore të qytetarëve dhe do të mund të bëheshin një atraksion shtesë për turistët. Në mesin e vendeve të tilla janë Parku arkeologjik (i cili ndodhet përballë Muzeut të Kosovës) dhe zona në mes të xhamisë së Sulltan Fatihut të II-të dhe Hamamit të Madh, oborri i Muzeut të Kosovës dhe zona përreth Shadërvanit të vjetër e cili gjendet në hyrje të zonës historike.



*Enë me dy dorëza nga Epoka e hekurit, Bellaçec, Komuna e Fushë Kosovës (foto: MKRS)*

03



*Intervenim artistik në hapësirat publike, Prishtinë*

# ZHVILLIMI I NJË PLANI TË TRASHËGIMISË PËR KOSOVËN QËNDRORE



## 3.1 Drejt planit të trashëgimisë – Hulumtim dhe Vlerësim

Plani i Trashëgimisë u zhvillua si një rezultat i komponentit të projektit të PDKK-së mbi Zhvillimin Ekonomik Lokal, fillimisht në rajonin e Kosovës Perëndimore si pilot veprim dhe më pas i zgjeruar në rajonet e tjera gjatë viteve 2013 dhe 2014. Procesi i Planit të Trashëgimisë përqendrohet në menaxhimin e trashëgimisë dhe nismat e orientuara nga trashëgimia/zhvillimi i turizmit, që me efikasitet bashkon një sërë të aktiviteteve të angazhimit të komunitetit dhe pilot projekteve në një strategji të integruar për rajonin, ku një fazë fillestare dyvjeçare e zhvillimit i ka vënë themelet për zbatimin e një plani të veprimit gjatë tri viteve vijuese.

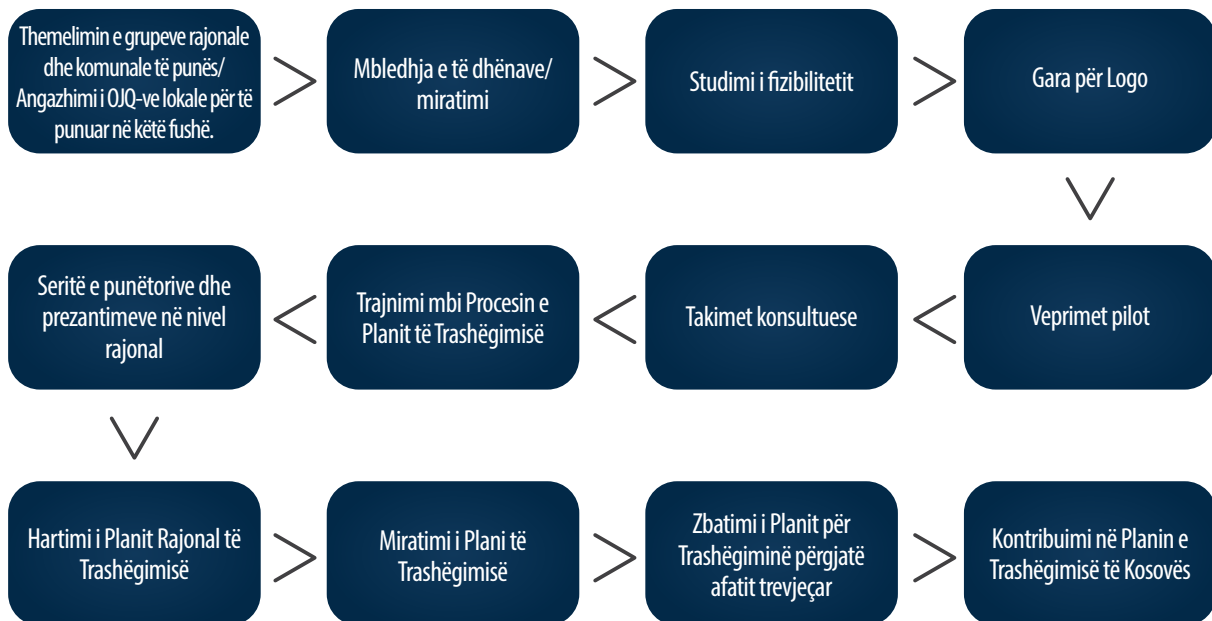
Metodologjia e suksesshme (siç është zhvilluar në Kosovën Perëndimore) është strukturuar në pesë faza:

- 1. Faza e diagnozës**
- 2. Studimi i fizibilitetit**
- 3. Veprimet pilot**
- 4. Plani për Menaxhimin e Trashëgimisë Rajonale dhe Nismat e Orientuara nga Trashëgimia/Zhvillimi Ekonomik Lokal**
- 5. Paraqitjen dhe instalimin e Programit të Trashëgimisë dhe Diversitetit dhe koordinatorëve të tij**

Progresi i projektit i përgjigjet dinamikës së rajonit, ku theksi i procesit është mbi trashëgiminë kulturore dhe natyrore si dhe potencialin e saj përkatës për zhvillim duke përfshirë turizmin e drejtuar nga trashëgimia.

Prioritet gjatë gjithë procesit është angazhimi i komuniteteve me trashëgiminë e tyre të përbashkët me anë të ngritjes së vetëdijes, promovimit, arsimimit dhe aktiviteteve për zhvillimin e kapaciteteve.

## Rrjedha e aprovuar e punës përfshinte veprimet në vijim:



Faza e diagnozës fillestare përfshinte një grumbullim në shkallë të gjerë të të dhënave dhe studimin nga entitetet e ndryshme, të prezantuara në një aplikacion për një bazë të dhënash 'online' i cili është dizajnuar nga një ekspert lokal.

### I. MKRS dhe Qendrat Rajonale për Trashëgimi Kulturorë siguruan:

1. MKRS - Departamenti për Trashëgimi Kulturorë siguroi listën zyrtare të trashëgimisë kulturore të paluajtshme në rajon e cila është nën mbrojtjen e Ligjit për Trashëgimi Kulturorë.
2. Qendra Rajonale për Trashëgimi Kulturorë në Prishtinë siguroi të dhënat në lidhje me trashëgiminë e përzgjedhur kulturore të paluajtshme të rajonit.

### II. Ekspertët e MMPH-së ofruan:

Të dhënat në lidhje me monumentet dhe zonat e mbrojtura natyrore në rajon.

### III. OJQ Initiative Kosovare për Stabilitet (IKS) ofroi:

1. Informacion mbi gjendjen e tanishme të monumenteve/lokaliteteve të përzgjedhura kulturore dhe natyrore.
2. Kjo OJQ prezantoi elementet e njohura të trashëgimisë kulturore jo materiale.
3. Dokumentimi me fotografi dhe video i aktiviteteve të raportuara mbi trashëgiminë kulturore të paluajtshme dhe jo materiale dhe trashëgiminë natyrore.

Studimi i fizibilitetit vlerësoi të dhënat e grumbulluara, dhe konfirmoi strategjitë dhe mundësitë e identifikuar të cilat mund të ndiqen për të realizuar në mënyrë të qëndrueshme vlerën e trashëgimisë së pasur të rajonit në aspektin social, kulturor, arsimor dhe ekonomik.

Pilot veprimet u ndërmorën paralelisht me fazat e tjera për t'i informuar me procesin dhe për të përfshirë komunitetet e rajonit që të marrin pjesë aktivisht në këtë proces.

Ky Plan i Trashëgimisë përfaqëson një kornizë pune praktike dhe njëkohësisht edhe të qëndrueshme për të lehtësuar një strategji e cila bazohet në punën e kryer deri më sot, dhe mbështet zbatimin e veprimeve të identifikuara si të dëshirueshme në studimin e fizibilitetit.

### 3.2 Drejt Planit për Trashëgiminë – Udhëzuesit dhe Puna në terren

Nga përvoja e fituar në rajonin e Kosovës Perëndimore, vlerësimi i kapaciteteve dhe grumbullimi i të dhënave që u zhvilluan në Kosovën Qendrore gjatë vitit 2013, dhe udhëhequr nga përfundimet e dala të studim fizibilitetit, ekipi i projektit të PDKK-së, gjatë punës me komunitetet e rajonit, identifikoi veprime të cilat synojnë që të realizojnë potencialin e trashëgimisë së Kosovës Qendrore dhe mjedisit të saj në kontekstin e gjerë të planifikimit strategjik.

Zhvillimi i Planit për Trashëgiminë ka përfshirë angazhimin aktiv të të gjithë akterëve në këtë rajon duke përfshirë edhe OJQ-të lokale, me kontributin e Qendrave për Trashëgimi Kulturore, me referim të posaçëm në themelimin e një inventari aktual të trashëgimisë në pajtim me kriteret e ofruara nga ekipi i projektit të PDKK-së.

Në përzgjedhjen e lokaliteteve dhe pasurive të trashëgimisë për pilot veprimet, e gjithë trashëgimia dhe diversiteti i njohur i rajonit u konsideruan si atraksione të mundshme të cilat mund të nxisnin zhvillimin e "nën-sektorëve alternativ të turizmit", p.sh. turizmi kulturor, shpirtëror apo eko-turizmi. Kriteret për përzgjedhjen e peizazheve natyrore dhe kulturore dhe monumenteve historike, lokaliteteve dhe traditave të gjalla janë zbatuar në pajtim me vlerësimin e:

- Gjendjes së asetit të trashëgimisë, p.sh. prezantimi i saj para publikut të gjerë.
- Qasja e duhur në asetin e trashëgimisë.
- Disponueshmëria e të dhënave për tiparet e vlerësuara të asetit të trashëgimisë.
- Kapacitetet infrastrukturore të rrethinës/mjedisit.
- Interesimi dhe gatishmëria e shprehur nga praktikuesit e tyre për mbrojtjen dhe transmetimin e traditave të gjalla tek brezi tjetër.

Për më tepër, një seri e punëtorive mbi trashëgiminë, që u zhvillua në bashkëpunim me rajonet e tjera, përcjellë nga angazhimi i akterëve lokal në procesimin e planit dhe vendosjen e kontakteve me kolegët e tyre, duke pasur parasysh tablonë e madhe.

“

*Ky plan i trashëgimisë paraqet një praktikë apo një kornizë të qëndrueshme për të lehtësuar hartimin e një strategjie që bazohet në punën e përfunduar deri më sot, dhe mbështet zbatimin e veprimeve të identifikuara si të dëshirueshme në studimin e fizibilitetit*

”



## Diagrami në vijim pasqyron dobësitë në sektorët e trashëgimisë së rajonit, identifikuar në analizën SWOT e cila u ndërmor si një veprim thelbësor në studimin e fizibilitetit:

### TRASHËGIMIA KULTURORE E PALUAJTSHME:

- Lokalitetet arkeologjike dhe monumentet jo mirë të prezantuara për publikun e gjerë
- Mungesa e shenjave për lokalitetet arkeologjike dhe trashëgiminë e ndërtuar
- Shenjëzim i varfër në rrugë drejt zonave të trashëgimisë natyrore dhe kulturore
- Nevojë urgjente për një inventar gjithëpërfshirës të përditësuar dhe të miratuar mbi trashëgiminë materiale dhe peizazheve kulturore
- Nevojë urgjente për masa konservuese në strukturat e ndërtesave në pajtim me prioritetet e caktuara
- Nevoja për një qasje të integruar ndaj trashëgimisë në kuadër të planifikimit hapësinor
- Mungesa e programeve përkatëse të menaxhimit dhe rehabilitimit

### TRASHËGIMIA KULTURORE E LUAJTSHME:

- Nevojë urgjente për një inventar gjithëpërfshirës të integruar mbi koleksionet e muzeve
- Urgjentsht nevojiten materialet e duhura promovuese
- Nevojë urgjente për një qasje sistematike ndaj konservimit, ruajtjes, ekspozimit dhe interpretimit të koleksioneve të muzeve.

### INSTRUMENTET DHE MJETET LIGJORE PËR MBROJTJEN E TRASHËGIMISË:

- Rishikimi i Ligjit mbi Trashëgiminë Kulturore dhe Ligjit mbi Planifikimin Hapësinor
- Rregullore përkatëse që burojnë nga Ligji për Trashëgiminë Kulturore
- Udhëzues përkatës që burojnë nga Ligji për Trashëgiminë Kulturore
- Udhëzimet përkatëse për zbatimin e Ligjit mbi Natyrën

### TRASHËGIMIA KULTURORE JO MATERIALE:

- Mungesa e inventarit
- Materialet promovuese për mënyrat tradicionale të jetesës të komuniteteve mungojnë apo janë jo adekuate
- Pak aktivitete apo performanca të organizuara
- Mbështetje jo adekuate për praktikuesit e zetjeve tradicionale, performancave dhe produkteve të ndërlidhura të trashëgimisë kulturore jo materiale.

### TRASHËGIMIA NATYRORE:

- Informacion i pamjaftueshëm për burimet e biodiversitetit dhe peizazhit natyror
- Masa jo adekuate për konservim
- Infrastruktura e dobët për qasje të kënaqshme nga publiku;
- Mungesa e një qasjeje të integruar drejt një menaxhimi dhe planifikimi të peizazhit në të gjitha fushat duke përfshirë vlerën e lartë të zonave të trashëgimisë natyrore
- Infrastruktura e varfër për menaxhimin e përgjithshëm të trashëgimisë natyrore



*Liqeni i Batllavës, Komuna e Podujevës*



04

*Gara e artit urban, çmimi i parë, vepër nga Pleurat Spahiu*

# NDRYSHIMI I QËNDRIMEVE DHE QASJEVE



Gjatë rrjedhës së projektit PDKK II, në rajon u zhvilluan një sërë aktiviteteve me përfshirjen aktive të akterëve lokal. Një vlerësim paraprak i vazhdueshëm i cili u ndërmor mbi ndikimin e punës së zhvilluar nga projekti i PDKK-së identifikoi ndryshimin e qëndrimeve dhe qasjeve kundrejt zhvillimit lokal dhe trashëgimisë si burim. Sipas këtyre akterëve lokal, projekti PDKK II kontribuoi në:

- Ndryshimin e qasjes në mesin e OShC-ve dhe OJQ-ve në dëshirën që të veprohet më shumë në nisma rajonale sesa vetëm në veprime lokale.
- Rritja e bashkëpunimit me akterë të shumtë, duke përfshirë partnerët ndërkombëtar, dhe vlerësimi i tyre në metodologji dhe qasje.
- Marrëdhënie të përmirësuara dhe bashkëpunimi në mes të OJQ-ve lokale, komuniteteve, autoriteteve dhe institucioneve lokale, duke përfshirë Qendrat Rajonale për Trashëgimi Kulturor.
- Rritja e interesimit dhe përfshirjes së QRTK-ve në nismat mbi praktikën e trashëgimisë jo materiale, gjë që është jashtë mandatit aktual.
- Rritja e interesimit dhe gatishmërisë së artizanëve lokal që t'u kalojnë dijet dhe mjeshtërinë e tyre brezave të rinj dhe që të ofrojnë punëtori të organizuara për hir të ruajtjes dhe vazhdimit të traditave, dhe jo vetëm të përfitimit financiar.
- Rritja e vetëdijësimit të institucioneve lokale dhe OJQ-ve mbi nevojën e vazhdueshme për zhvillim profesional mbi trashëgiminë kulturore.
- Njohja e rëndësisë dhe fuqisë së veprimeve të vogla dhe domethënëse të ndërmarra nga komunitetet, duke promovuar dhe shfrytëzuar burimet e trashëgimisë për zhvillimin ekonomik lokal.
- Pranimit dhe mbështetja për nisjen e Programit PTD nga të gjithë akterët si një domosdoshmëri për rajonin.
- Të kuptuarit dhe interesimi në platformat e vazhdueshme për dialog dhe bashkëpunim, të cilat u filluan nga Grupi Punues Rajonal, në të cilin janë të përfaqësuara të gjitha komunat.
- Vetëdijësimi dhe gatishmëria e të gjithë akterëve lokal për bashkëpunim me të gjitha rajonet e tjera në frymën e një rrjeti për trashëgiminë.
- Rritja e vetëdijësimit dhe gatishmërisë së akterëve dhe autoriteteve lokale për të lidhur dhe shkrirë aktivitetet e projekteve të organizatave të ndryshme ndërkombëtare nën një vizion dhe program të përbashkët.
- Rritja e vetëdijësimit se puna për trashëgiminë kulturore dhe natyrore kërkon më shumë angazhim nga komuniteti dhe vullnetarët.
- Të kuptuarit e domosdoshmërisë për një bashkëpunim shumë disiplinor në mes të njerëzve nga sektorë të ndryshëm në rajon krahas ekspertëve nga fusha dhe nivele të ndryshme.
- Shtimi i njohurive dhe vetëdijësimit në mesin e mësuesve në shkollat fillore për komunikimin e vlerës së trashëgimisë kulturore dhe diversitetit tek nxënësit në moshë sa më të hershme.



# 05

Zonja e Bekuar me Jezu Krishtin (afreskë, shekulli 14-të)  
Kisha e Dëftimit të Zonjës së Bekuar, Lipjan

# KONSIDERATAT STRATEGJIKE



## Qasje e integruar ndaj planifikimit dhe menaxhimit të trashëgimisë

Zhvillimi i planifikimit dhe menaxhimit të realizueshëm të trashëgimisë në Kosovë, në përputhje me normat dhe standardet evropiane, me theks të veçantë në mirëqenien e komunitetit përmes pjesëmarrjes aktive të të gjitha grupeve të interesit dhe shoqërisë civile, kërkon një qasje të qëndrueshme dhe të integruar.

Qasja e Planit të Trashëgimisë do të lehtësojë përfshirjen e nismave të orientuara nga trashëgimia në kuadër të zhvillimit më të gjerë ekonomik me theks të veçantë në sektorin dhe produktet e turizmit. Strategjia nuk do të përqendrohet vetëm në çështjet që kanë të bëjnë me trashëgiminë materiale/Jo materiale kulturore dhe natyrore (duke përfshirë konservimin e lokaliteteve, meremetimin, shënimin, informacionin për trashëgiminë dhe sigurinë e lokaliteteve), por gjithashtu do të përfshijë autoritetet e trashëgimisë që veprojnë në partneritet dhe bashkëpunim me palët e tjera të interesuara dhe akterët e turizmit dhe komunitetit. Ai gjithashtu do të nxis përfshirjen e arteve bashkëkohore në punën për trashëgiminë si një formë e shprehjes së trashëgimisë, diversitetit dhe identiteteve të shumëfishta të rajonit.

Kjo qasje, siç është promovuar nga projekti i PDKK-së, ka potencial që të adresojë kërkesat kontradiktore, duke përfshirë pajtimin dhe integrimin e komuniteteve të ndryshme etnike përmes zhvillimit të qëndrueshëm ekonomik dhe turistik me dobi të ndërsjellë, përderisa me kalimin e kohës ruhet integriteti dhe përparësia e trashëgimisë kulturore dinamike. Kjo pritje do të varet nga shtypa e momentit komercial si përgjegjës ndaj ndjeshmërisë së përbashkët përgjatë procesit.

Këto konsiderata strategjike janë të ndërlidhura ngushtë, dhe mbrojtja me sukses e trashëgimisë kulturore në Kosovën Qëndrore do të varet nga efikasiteti dhe kohezioni i nivelit të bashkëpunimit që arrihet në mes të partnerëve publik dhe privat. Në mënyrë që mbrojtja të jetë e suksesshme, është jetike që komunitetet lokale të jenë plotësisht të vetëdijshme rreth asaj që është duke u mbrojtur, pse është e rëndësishme, dhe sesi veprimet e njerëzve lokal mund të ndikojnë në mbrojtje. Një plan i shëndetshëm për menaxhimin e trashëgimisë duhet të përqafojë diversitetin, gjë që kërkon një proces të kujdeshëm të dizajnit dhe planifikimit. Asetet e mbrojtura, dizajnuara dhe mbrojtura mirë dhe me një promovim të duhur janë thelbësore për zhvillimin e qëndrueshëm dhe të suksesshëm të turizmit trashëgimor.

Korniza e punës e planit për trashëgiminë do të jetë një katalizator i rëndësishëm në arritjen e këtij rezultati të dëshirueshëm përmes një game të qasjeve specifike strategjike.

## Rekomandimet për një qasje të mundshme të integruar rajonale

Rajoni qëndror si qendër administrative, paraqitet me karakteristikat e mënyrës urbane dhe gjysmë urbane të jetesës. Qendrat historike si Prishtina, si dhe jeta përreth monumenteve historike si Graçanica, përbëjnë bërthamën urbane të qyteteve në nivele të ndryshme dhe tërheqin publikun e gjerë për t'i vizituar dhe shijuar hapësirat e përbashkëta.

Teksa rritja e paplanifikuar e qyteteve ka pasur një ndikim të hatashëm në cilësinë e jetës dhe mjedisit, nevoja për hapësira publike, funksioni i tyre dhe roli i pjesëmarrjes demokratike në zhvillimin dhe shfrytëzimin e tyre paraqesin një sfidë të vërtetë. Prishtina, me aktivitetet shumë të madh gjatë ditëve të javës, akomodon njerëzit nga mbarë Kosova dhe përpiqet të plotësojë nevojat e tyre për një stil jete urban, përderisa komunat përreth ndajnë këtë fenomen të kulturës urbane ndërsa luajnë rol më periferik urbane. Rrjedhimisht, rajoni vazhdimisht rigjeneron kulturën e vet urbane, duke i zgjeruar gradualisht vendbanimet dhe duke u bërë gradualisht gjithnjë e më i ndërlidhur. Në këtë proces zhvillimor, krijimi, shfrytëzimi dhe ri-shfrytëzimi i hapësirave publike përmes pjesëmarrjes demokratike do të mund të sillte një dimension të ri në zhvillimin urban, ku burimet e trashëgimisë çmohen më mirë, shfrytëzohen më mirë dhe luajnë një rol thelbësor në rritjen e cilësisë së jetës së banorëve.

Rajoni qëndror është i pasur me asete të trashëgimisë, qoftë në atë materiale, jo materiale dhe natyrore. Sidoqoftë, rritja e shpejtë e peizazhit urban në emër të modernizmit kërcënon ekzistencën dhe vlerën e këtyre aseteve të rëndësishme të trashëgimisë. Prandaj, analizi i kujdesshëm si dhe planifikimi dhe menaxhimi strategjik i aseteve të trashëgimisë në pajtim me kulturën urbane në rritje veçohen si prioritete të rajonit.

Shumica e qendrave urbane komunale dhe disa lagje kanë potencial të madh për të transformuar hapësirat publike në vende të jashtëzakonshme në të cilat popullsia lokale së bashku me autoritetet, do të mund të luajnë një rol aktiv në dizajnimin dhe planifikimin e hapësirave si dhe në përcaktimin e funksioneve dhe menaxhimit të tyre. Rishqyrtimi - dhe, në disa raste, ripërkufizimi i roleve dhe funksioneve të hapësirave publike me pjesëmarrjen aktive të qytetarëve - janë domosdoshmëri për vlerësimin e trashëgimisë së tyre të përbashkët dhe i hap dyert zhvillimit ekonomik. Skena mjaft e gjallë kulturore dhe artistike në Prishtinë dhe Graçanicë do të mund të bëhej katalizator dhe të krijojë shembuj për nisma të ngjashme artistike dhe kulturore për krijimin e këtyre platformave për ngritjen e vetëdijësisë dhe nxitjes së qytetarëve që të angazhohen në mënyrë më aktive në këtë proces.

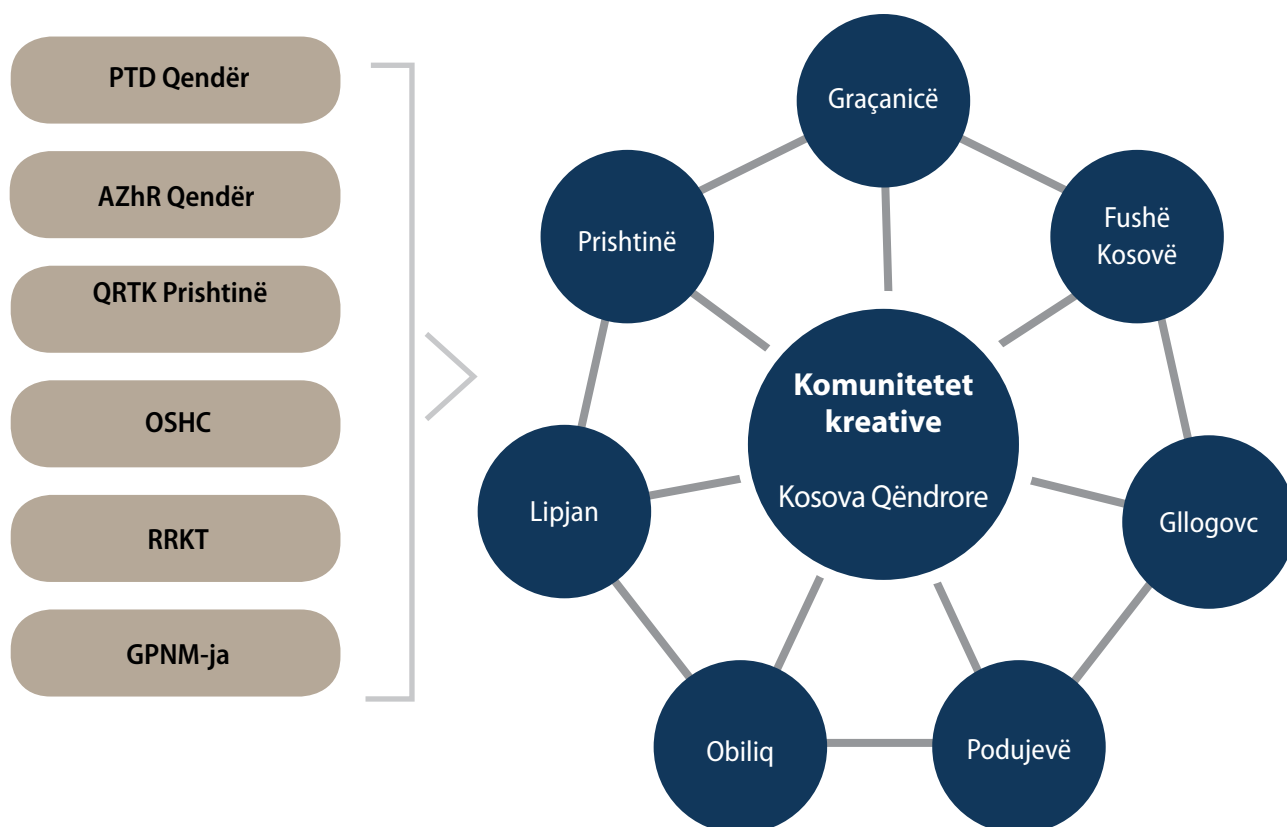
Rrjedhimisht, Plani për Trashëgiminë në Rajonin Qëndror rekomandon që palët e interesuara të punojnë drejt një vizioni të përgjithshëm për zhvillimin e rajonit, ku trashëgimia dhe diversiteti në bërthamën urbane, si dhe në lagjet e jashtëzakonshme (qoftë në lokacionet historike apo bashkëkohore), janë të lidhura me nevojat e jetës bashkëkohore, duke formësuar një mjedis jetësor të pasuruar përmes pjesëmarrjes aktive demokratike të qytetarëve.

Programi Mbështetës për Planifikimin Hapësinor Komunal (PPHK) i Habitatit të KB-ra është një burim konkret i cili do të mund të ofronte udhëzime teknike në shumë komuna, përderisa Rasti Studimor i PDKK-së në Prishtinë e ka studiuar me kujdes bërthamën urbane dhe ka ofruar rekomandime të arsyeshme. Përmirësimet në vitet e fundit në lidhje me shfrytëzimin e zonave për këmbësorët ka treguar efekte pozitive për popullsinë dhe ka pasuruar jetën publike si dhe mundësitë ekonomike. Është thelbësore që veprimet e qytetarëve në kombinim me pikat strategjike të paraqitura në Planin për Trashëgiminë të përfshihen me kujdes në planet zhvillimore komunale dhe urbane të Rajonit Qëndror.

Përfshirja e gjerë e artit bashkëkohor do të mund të frymëzonte banorët që të krijojnë qasje inovative ndaj hapësirave urbane dhe të krijojnë shembuj për alternativat tjera rajonale, duke sjellë një valë të re të vlerësimit të trashëgimisë dhe shfrytëzimit të hapësirës publike në Kosovë.

Shembujt e krijuar në rajon duhet të integrojnë të gjitha elementet sipas modelit të Junikut derisa mund të frymëzojnë nisma të ngjashme individuale dhe publike në rajon. (Ju lutemi shikoni informacionin mbi metodologjitë e zhvilluara në rastin studimor për rehabilitimin urban - Lagjen e Qendrës së Turizmit në Junik, Programi Gurët flasin si dhe rasti studimor për konservimin e integruar - Bazat e Konservimit për "Qendrën Historike të Prishtinës, në Shtojcën 3).

## Qasja e integruar rajonale nëpërmjet Hapësirave publike dhe Pjesëmarrjes demokratike për transformimin e bërthamës urbane



### 5.1. Konsiderimet në konceptimin e një qasjeje të integruar

- **Ruajtja dhe mbrojtja e burimeve:** Zhvillimi i një plani për ruajtjen dhe mbrojtjen e vendeve, lokaliteteve dhe traditave të veçanta që tërheqin popullsinë lokale dhe një gamë më të gjerë të vizitorëve. Plani duhet të vlerësojë domethënien dhe vlerën e aseteve të trashëgimisë për shoqërinë dhe duhet të jetë në pajtim me të gjitha ligjet/ rregulloret e zbatueshme në nivel lokal dhe nacional në përputhje me standardet ndërkombëtare. Ai gjithashtu duhet të përqendrohet në zhvillimin e nismave për mbrojtjen dhe zhvillimin e peizazheve, si dhe në ruajtjen e praktikave dhe ngjarjeve në përputhje me interesat e individëve, grupeve të njerëzve apo komuniteteve në rajon.
- **Përqendrimi në autenticitetin e lokaliteteve, traditat e gjalla, shprehjet dhe prezantimin efektiv:** Kontributet e brezave

të mëparshëm dhe grupeve të ndryshme formësojnë historinë dhe kulturën e një vendi dhe komuniteti sot, duke e bërë unike dhe një pikë atraksioni për vizitorë. Në mënyrë që të vlerësojmë të tashmen ne duhet ta kuptojmë të kaluarën tonë dhe të gjejmë mënyra krijuese dhe atraktive për ta prezantuar atë në mënyrë që të ndërtohet marrëdhënia në mes të vendeve, individëve dhe komuniteteve, por edhe vizitorëve Autenticiteti i vendeve, njerëzve dhe historitë e tyre i dallojnë ato nga njëra-tjetra si dhe ofron përvoja të dallueshme.

- **Sjellja e lokacioneve në jetë përmes interpretimit cilësor:** Një destinacion është një vend që ka njëhistori! Shfrytëzimi i metodave krijuese për të interpretuar rrëfimet, lokalitetet e veçanta kulturore, traditat, ngjarjet dhe personalitetet, si dhe bukuritë e mjedisit natyror, e bëjnë komunitetin apo rajonin të dallueshëm. Duhet të ketë një qasje gjithëpërfshirëse duke treguar me re-



spekt historinë e të gjitha grupeve që kanë kontribuar në trashëgiminë e përbashkët.

- **Gjetja e baraspeshës në mes të jetës së komunitetit, ruajtjes së trashëgimisë dhe zhvillimit të turizmit:** Një komunitet që çmon dhe mbron trashëgiminë e vet do të kontribuojë në zhvillimin e një projekti të suksesshëm, me fondet, vullnetarët dhe mbështetjen e nevojshme politike. Vetëdijesimi dhe njohuria e komunitetit për ruajtjen e trashëgimisë dhe mundësitë të turizmit janë thelbësore për zhvillim të qëndrueshëm. Vlera specifike e cilitdo aset të trashëgimisë për komunitetin duhet të vlerësohet me kujdes pasi mirëqenia e tyre nuk duhet të sakrifikohet në emër të ruajtjes së trashëgimisë apo zhvillimit të turizmit. Vëmendje e veçantë duhet të tregohet ndaj programeve të baraspeshuara të orientuara nga komuniteti për zhvillimin e peizazheve, në pajtim me rëndësinë e tyre për njerëzit lokal. Një proces gjithëpërfshirës i konsultimeve me komunitet është kyç për një dialog efikas për të gjetur baraspeshën.
- **Përfaqsimi gjinor:** Integrimi gjinor do të thotë sigurimi i mundësitë të barabarta dhe praktikave jo diskriminuese në zhvillimin dhe zbatimin e të gjitha politikave. Nëse ka integrim gjinor, të gjitha veprimet do të duhej të planifikohen, zbatohen, monitorohen, të raportohen për to, dhe vlerësohen duke pasur parasysh perspektivën gjinore. Përderisa femrat paraqesin një lidhje të fuqishme sociale në shoqërinë e Kosovës dhe luajnë një rol kyç në bartjen e trashëgimisë tek brezat e rinj, ato janë vetëm pjesërisht të pranuar në tregun e punës dhe pushtetin vendim-marrës në politika dhe veprime të komunitetit. Teknikat me ndikim të drejtpërdrejt pozitiv tek gratë në nivel të shoqërisë si objektivat e projekteve me ndjeshmëri gjinore, buxheti gjinor, vlerësimin e ndikimit gjinor dhe të dhënat e zbërthyera gjinore janë masat më të fuqishme për të promovuar barazinë gjinore përmes veprimeve. Integrimi gjinor dhe promovimi i barazisë gjinore në nismat e orientuara nga trashëgimia duhet të jenë ndër konsideratat kryesore, si një qëllim i qëndrueshëm dhe politik për të drejta kulturore

dhe pjesëmarrje demokratike.

- **Përfshirja e grupeve të marginalizuara /komuniteteve:** Prania e grupeve diverse, pa marrë parasysh numrin dhe kohën e pranisë së tyre në një territor, është një aset për shoqërinë dhe nismat e orientuara nga trashëgimia. Secili grup/komunitet e ka sistemin e vet të vlerave dhe kontributin e veçantë në trashëgiminë e përbashkët të një vendi, dhe ai duhet të jetë në gjendje që të ketë vendin e vet të merituar në të gjitha fazat, duke filluar nga veprimet e konceptimit, duke marrë parasysh nevojat, kulturën, besimet dhe mënyrën e tyre të jetuarit. Margjinalizimi i grupeve bazuar në moshën, aftësinë, gjininë, përkatësinë etnike, të kaluarën socio-ekonomike, origjinën e tyre gjeografike, etj. vetëm sa e zgjeron boshllëkun dhe sjell pabarazi, duke i kontribuar tensioneve në mesin e grupeve. Nismat e orientuara nga trashëgimia krijojnë platforma konstruktive dhe duhet të marrin parasysh të gjitha grupet/komunitetet në territor.
- **Bashkëpunimi për qëndrueshmërinë e menaxhimit:** Ruajtja e trashëgimisë dhe zhvillimi i turizmit kërkojnë pjesëmarrjen e individëve dhe organizatave të shumta. Ekziston nevoja për të krijuar partneritete për të zgjeruar mbështetjen dhe gjasat për sukses, për shembull, përmes prezantimit të lokaliteteve dhe aktiviteteve tradicionale në komunitet apo rajon, promovimin e bukurisë natyrore ku qasja dhe infrastruktura i plotësojnë standardet, dhe nxitjen e promovimit të ndërthurur me lokalitete të tjera për të maksimizuar ekspozimin. Këto parakushte janë jetike që turizmi i trashëgimisë të jetë formë e qëndrueshme e zhvillimit ekonomik. Bashkëpunimi në mes të autoriteteve qendrore dhe Qendrave Rajonale për Trashëgimi Kulturore, si dhe entiteteve përgjegjëse për mbrojtjen e mjedisit/natyrës, akademitë dhe institucionet arsimore, është thelbësor. Kjo gjithashtu nxit pronarët e trashëgimisë për të kuptuar rëndësinë e të punuarit me autoritetet lokale në konservimin dhe mbrojtjen e burimeve të trashëgimisë teksa zhvillohen mekanizmat për arsimim dhe menaxhim të qëndrueshëm të burimeve të trashëgimisë.

## 5.2. Konsiderimet në planifikimin dhe dizajnimin e një qasjeje të integruar

A- Vlerësimi i potencialit të trashëgimisë - përcaktimi i burimeve aktuale duke përdorur inventarët.

Qëllimi i vlerësimit nuk është vetëm të bëjë një listë të burimeve por të vlerësojë cilësinë potenciale dhe nivelin e shërbimeve. Krijimi i inventarëve është një imperativ në mënyrë që të fillohet me një vlerësim objektiv të aseteve duke përfshirë atraksionet dhe ngjarjet ekzistuese dhe ato me potencial për zhvillim. Rëndësia historike, gjendja fizike e trashëgimisë kulturore të luajtshme, elementet e trashëgimisë tradicionale, atraksionet e trashëgimisë natyrore dhe peizazheve janë të dhëna thelbësore për karakterizimin e lokacioneve, praktikave dhe aktiviteteve në procesin e inventarizimit. Informacioni në inventar ndihmon në identifikimin e kornizës së përgjithshme të punës të një plani zhvillimor për trashëgiminë.

B- Sigurimi i zhvillimit profesional të vazhdueshëm - mbrojtja, mirëmbajtja dhe menaxhimi.

Shqyrtimi i planeve për mbrojtje, mirëmbajtje dhe menaxhim në mënyrë që të arrihen rezultate afatgjata është një ndër parakushtet e rëndësishme për objektivat zhvillimore për veprime që duhet të theksohen në Planin e Trashëgimisë. Ruajtja e aseteve, mirëmbajtja e trashëgimisë natyrore dhe zonave të peizazhit karakteristik, si dhe mbrojtja e praktikave tradicionale dhe rrëfimeve të kaluara nëpër breza, janë çështje thelbësore për t'u shqyrtuar për të ruajtur karakterin e komunitetit dhe mjedisin e tij jetësor.

Ruajtja përfshinë prodhimin e përmirësimeve "të prekshme" në lokalitetet historike natyrore apo praktikave dhe ngjarjet tradicionale, sigurimin e mbrojtjes së të gjitha aseteve dhe artefakteve, dhe të treguarit e tregimit të tyre përmes interpretimit.

Hulumtimi është me rëndësi për të hartuar dhe/ose përditësuar informacionin, gjë që do të jetë e domosdoshme gjatë restaurimit të strukturës apo praktikës tradicionale dhe interpretimit të tyre para vizitorëve.

Si proces i kthimit të asetit në një gjendje të shfrytëzueshme përmes riparimit apo ndryshimit i cili mundëson shfrytëzimin efikas bashkëkohor pa e prekur vlerën e tij historike dhe kulturore, rehabilitimi pritet që të shqyrtohet në planet e trashëgimisë. Standardet kanë të bëjnë me të gjitha llojet e ndërtesave historike dhe gjithashtu përfshinë tiparet e ngjajshme të peizazheve, mjediseve dhe lokacioneve të trashëgimisë natyrore. Standardet aplikohen në projekte specifike të rehabilitimit duke marrë parasysh fizibilitetin teknik dhe ekonomik.

C- Zhvillimi Ekonomik Lokal përmes Burimeve të Trashëgimisë dhe potencialeve

(Planifikimi për Trashëgiminë dhe Zhvillimi i Industrive Kreative)

Trashëgimia kulturore dhe kapaciteti kreativ si dhe aftësia e njerëzimit për të shpikur gjëra të reja kanë qenë të integruara ngushtë përgjatë shekujve. Në njërën anë, trashëgimia jonë më e vlerësuar shpesh ka qenë rezultat kreativ i kulturave të ndryshme nëpër kohë. Në anën tjetër, trashëgimia kulturore ka shërbyer si frymëzim dhe burim për artistët dhe zejtarët në mbarë botën.

Sot, ndërmarrjet kreative po frymëzohen nga trashëgimia lokale materiale dhe jo materiale, duke siguruar punësim dhe mbështetje për ekonomitë lokale shpesh në lokacione shumë të largëta. Nismat e tilla të orientuara nga trashëgimia përmirësojnë atraktivitetin e zonave për

turistët dhe theksojnë vlerën dhe diversitetin e trashëgimisë lokale, teksa jo domosdoshmërisht janë të varura nga tregu i turizmit lokal për të shitur prodhimet e tyre.

#### D- Ngritja e vetëdijes publike dhe arsimimi

Vetëdijesimi për trashëgiminë fillon me arsimimin. Të kuptuarit e asaj që përfaqëson trashëgimia është thelbësor për vlerësimin e problemeve të ndryshme të trashëgimisë në rajon, komunë apo në mesin e komuniteteve.

Një plan i suksesshëm për trashëgiminë ia zgjat dorën komunitetit në mënyrë që të fitojë mbështetje. Si rezultat, njohuria dhe vetëdijesimi për trashëgiminë do të rritet, gjë që më pas do të nxisë anëtarët e komunitetit që të kontribuojnë në përpjekjet për trashëgiminë që janë në vazhdimësi. Ky është një proces ciklik, në vazhdimësi, teksa komuniteti rritet dhe banorët e rinj duan të përfshihen dhe të mësojnë më shumë për identitetin unik të vendit në të cilin ata jetojnë.

Programet Arsimore për Trashëgiminë në shkolla nuk kanë për qëllim vetëm të prezantojnë rëndësinë e trashëgimisë për brezat më të rinj por, gjithashtu edhe që të ngrënë nivelin e përgjithshëm të vetëdijes

**“ Ndërgjegjësimi për trashëgiminë fillon me edukimin. Të kuptuarit se çka përfshin trashëgimia është thelbësore për vlerësimin e çështjeve të ndryshme të trashëgimisë në rajon, komunë dhe në mesin e komuniteteve. ”**

për trashëgiminë në komunitet, duke nxitur respektin për diversitetin dhe kreativitet për ta shprehur atë më mirë. Artet bashkëkohore luajnë një rol të rëndësishëm për të shprehur trashëgiminë, diversitetin dhe identitetet e shumëfishta të trashëgimisë ku individët dhe komunitetet janë në gjendje që të përkufizojnë vetveten me realitetin e ndryshueshëm të botës së sotme.

#### E- Angazhimin aktiv i komunitetit dhe pjesëmarrja qytetare

Përderisa masat për mbrojtjen legjislative dhe teknike janë të rreguluara nga autoritetet qendrore dhe lokale, komunitetet luajnë një rol kyç për planifikimin dhe menaxhimin e trashëgimisë në rajonet e tyre përkatëse. Pjesëmarrja aktive e qytetarëve është thelbësore për të kuptuar kuptimin e trashëgimisë dhe të tregojnë vëmendjen e nevojshme ndaj rëndësisë së saj në nivel lokal, ku komunitetet kanë shtuar vlerësimin për trashëgiminë e tyre të përbashkët dhe e trajtojnë atë me kujdes dhe respekt. Gjithë planifikimi dhe dizajnimi i planeve dhe projekteve për trashëgiminë duhet të kërkojnë në mënyrë aktive angazhimin e komunitetit dhe të inkurajojnë pjesëmarrjen e qytetarëve me një qasje gjithëpërfshirëse.





*Muzeu Etnologjik "Emin Gjiku", Prishtinë*

# 06

*Shkolla fillore "Elena Gjika", ndërtesë administrative nga shekulli 20,  
fasada frontale, Prishtinë*

# OBJEKTIVAT DHE VEPRIMET

Rekomandimet e Studimit të Fizibilitetit përqendrohen në dorëzimin e objektivave të projektit në lidhje me diversitetin kulturor, burimet e përbashkëta të trashëgimisë kulturore dhe natyrore, dhe potencialin për nismat e orientuara nga trashëgimia dhe turizmi trashëgimor në rajon - të gjitha të integruara me zhvillim lokal ekonomik me fokus në turizëm, përdërisa merren parasysh në mënyrë praktike burimet në dispozicion, autoritetet dhe kufizimet legjislative e të tjera.

Plani i Veprimit i cili është në qendër të Planit të Trashëgimisë fokusohet në adresimin e pikave të dobëta të trashëgimisë në mënyrë të tillë që të njoh marrëdhëniet në mes të trashëgimisë, mirëqenies së komunitetit dhe ekonomisë lokale për të përmirësuar cilësinë e jetës dhe mjedisit jetësor. Kjo përfshin potencialet për turizëm, dhe përfaqëson një vazhdimësi dhe diversifikim të veprimeve tashmë të përfunduara apo lehtësuara nga grupet punuese rajonale dhe komunale.

## **Këto veprime kanë përfshirë:**

- Krijimin dhe trajnimin e grupeve punuese rajonale dhe komunale.
- Mbledhjen e përgjithshme të të dhënave dhe ushtrimin për validimin e tyre.
- Vlerësimin e të dhënave për trashëgiminë dhe validimin e projekteve në secilën komunë.
- Pilot projektet që përqendrohen në ngjarje/tradita kulturore në secilën komunë.
- Nismat e orientuara nga trashëgimia dhe pilot projektet për demonstrimin e turizmit.
- Seri punëtorish mbi trashëgiminë.

Bazuar në vlerësimet strategjike tashmë të përvijuara, objektivat dhe veprimet e ndërlidhura që janë planifikuar për tri vitet në vijim janë këto:

# Objektivi 1

Rritje e vetëdijes dhe promovim i vlerësimit të trashëgimisë në Kosovën Qendrore.

## Veprimet dhe partnerët e mundshëm

**1.1 Organizimi i mbledhjes në vijim të të dhënave dhe validimii trashëgimisë kulturore dhe natyrore të rajonit duke përfshirë praktikat dhe traditat lokale, lokalitetet, trashëgiminë e luajtshme dhe produktet kulturore.**

(PTD, OShC-të, QRTK, akademia, komunat përkatëse)

**1.2 Organizimi i aktiviteteve të ndryshme për promovimin e trashëgimisë me përfshirjen aktive të komunitetit, duke theksuar praktikat lokale, lokalitetet dhe produktet kulturore në rajon.**

(PTD, mediet, praktikuesit, OShC-të, QRTK, komuniteti i biznesit, komunat)

**1.3 Të zhvillohet dhe miratohet një strategji e përbashkët rajonale arsimore dhe vetëdijesuese me të gjitha komunat e përfshira, duke përfshirë konkurse, ngjarje dhe punëtori**

(PTD, OShC-të, komunat, AZhR-Qendër, shkollat lokale, Drejtoritë Komunale për Arsim, praktikuesit, ekspertët e trashëgimisë)

**1.4 Promovimi i Planit Rajonal i Trashëgimisë dhe rezultatet e zbatimit të tij përmes një numri të aktiviteteve vetëdijesuese duke punuar me partnerët lokal, rajonal dhe qendror sipas nevojës**

(PTD, komunat, AZhR-Qendër)

**1.5 Të përmirësohet vetëdijesimi për qasjen e integruar ndaj trashëgimisë në mesin e autoriteteve dhe publikut të gjerë.**

(PTD, QRTK)

**1.6 Të mirëmbahet faqja e internetit që promovon rajonin dhe aktivitetet në zhvillim e sipër**

(PTD )

## Objektivi 2

Marrja e masave të nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë në Kosovën Qendrore

### Veprimet dhe Partnerët e mundshëm

#### 2.1 Të sigurohen vlerësimi i vazhdueshëm i të dhënave për trashëgiminë

(PTD, OShC-të, QRTK, akademitë, komunat përkatëse)

#### 2.2 Të inicohet përpilimi i një inventari mbi elementet e trashëgimisë kulturore jo materiale në bashkëpunim me institucionet shkencore dhe/ose ekspertët në bashkëpunim edhe me praktikuesit e tyre.

(PTD, OShC-të, komunat, pronarët, praktikuesit, Muzeu Etnologjik i Prishtinës)

#### 2.3 Të inicohen projektet për konservimin e artefakteve arkeologjike dhe artefakteve të tjera të trashëgimisë pas konsultimeve me institucionet qendrore.

(MKRS, Instituti i Arkeologjisë, Komunat, QRTK)

#### 2.4 Të inicohet vlerësimi rural me vëmendje të veçantë ndaj biodiversitetit dhe aseteve të trashëgimisë natyrore, duke përfshirë edhe identifikimin e specieve me interes më të lartë për ruajtjen e tyre në rajon.

(MMPH, komunat, OShC-të, AZhR-Qendër)

#### 2.5 Të ndërmiret një inventarizim i zonave të peizazheve nga perspektiva e trashëgimisë.

(PTD, MMPH, komunat, OShC-të)

#### 2.6 Të krijohet një bazë e të dhënave për muzetë dhe koleksionet e tyre (trashëgimia kulturore e luajtshme)

(Muzeu i Kosovës, Instituti Etnologjik, Muzeu Arkeologjik dhe Etnologjik i Prishtinës, komunat, OShC-të)

#### 2.7 Të hartohet një "Regjistër i Trashëgimisë në Rrezik".

(PTD, OShC-të, QRTK)

#### 2.8 Të krijohet një hartë e aseteve të mbrojtura të trashëgimisë kulturore të ndërtuar, elementeve të trashëgimisë kulturore jo materiale, artikujve të trashëgimisë së luajtshme dhe lokaliteteve të trashëgimisë natyrore bazuar në studime dhe hulumtime gjithëpërfshirëse

(PTD, QRTK, OShC-të, komunat)

#### 2.9 Të ndërmirren hapa të menjëhershëm për ngritjen e vetëdijësitimit dhe promovimin e praktikave artizanale të traditës

(MKRS-Departamenti i trashëgimisë kulturore, Muzeu i Kosovës, Muzeu etnologjik, akademia)



## Objektivi 3

Të zhvillohet dhe të inkurajohet vlerësim i plotë, dizajn i integruar i projektit dhe planifikim i shëndoshë i menaxhimit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore

### Veprimet dhe partnerët e mundshëm

**3.1 Të nxitet koordinimi dhe bashkëpunimi në mes të të gjitha agjencive të trashëgimisë dhe planifikimit hapësinor, autoriteteve të interesuara dhe individëve në rajon**

(PTD, QRTK, OShC-të, komunat, MMPH)

**3.2 Të shfrytëzohen mjetet për konservim dhe menaxhim të prezantuara në Procesin e Lubjanës të Projektit Rajonal të KiE/BE, projektit të PDKK-së i BE/KiE si dhe projektet dhe programet e tjera të implementuara me sukses me mbështetje nga organizatat përkatëse ndërkombëtare.**

(PTD, QRTK, komunat, MMPH)

**3.3 Të organizohen forume të rregullta rajonale për trashëgiminë për të përditësuar të gjitha palët e interesuara.**

(PTD )

**3.4 Të botohet një publikim vjetor "Trashëgimia Jonë e Përbashkët - Një Rishikim i Shoqërisë Civile në Kosovën Qëndrore", përmes të cilit do të ndahen rezultatet e hulumtimeve dhe vlerësimeve.**

(PTD, Forumi i Trashëgimisë)

**3.5 Të ofrohet qasje e rregullt dhe e duhur në lokalitetet e përzgjedhura të trashëgimisë me perspektivë turizmi, duke përfshirë shenjëzimin dhe shërbimet udhëzuese.**

(QRTK, Komunat, MKRS, Ministria e Transportit dhe Komunikimit)

## Objektivi 4

Të zhvillohen dhe koordinohen praktikat e duhura për menaxhimin e trashëgimisë në Kosovën Qëndrore.

### Veprimet dhe Partnerët e mundshëm

**4.1 Të koordinohen rishikimet vjetore të implementimit të Planit të Trashëgimisë dhe përgatitjet për planin e radhës të trashëgimisë në vitin 2018 për një periudhë tjetër trevjeçare.**

(PTD, Forumi i Trashëgimisë)

**4.2 Të sigurohen shërbime cilësore të përmirësuara për nismat e orientuara nga trashëgimia dhe/ose turizmi përmes zhvillimit profesional.**

(GPNM, PTD, OShC-të, komunat)

**4.3 Të zhvillohen mjete dhe mekanizma për një qasje të integruar për rehabilitimin e trashëgimisë, ndërmarrjeve/turizmit dhe programeve arsimore me partnerë të shumëfishtë.**

(PTD, komunat, OShC-të, QRTK)

**4.4 Të planifikohen programe të posaçme në bazëtë rrjedhës së tanishme dhe asaj potenciale të turizmit.**

(komunat, OShC-të, komuniteti i bizneseve)

**4.5 Të inicohen plane për rehabilitimin e trashëgimisë së paluajtshme kulturore të përzgjedhur, trashëgimisë jo materiale dhe trashëgimisë natyrore përmes dialogut aktiv ndërkulturor në mes të të gjithë palëve të interesuara (qendrore dhe lokale), duke përfshirë edhe komunitetet e marginalizuara.**

(Projektet që janë duke operuar në rajon, QRTK, OJQ-të)

**4.6. Koordinatorëve të PTD-së t'iu sigurohet mbështetje operacionale, financiare dhe politike si dhe ndihmë teknike.**

(komunat, QRTK)

## Objektivi 5

Të zhvillohen nisma të përshtatshme në nivel lokal dhe të qëndrueshme të turizmit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore.

### Veprimet dhe partnerët e mundshëm

**5.1 Të inicohet një program trajnues për udhërrëfyesit lokal me kohë të pjesshme në secilën komunë.**

GPNM, PTD

**5.2 Pjesëmarrja në projektet e orientuara nga turizmi.**

(PTD, komunat, OShC-të, komuniteti i bizneseve)

**5.3 Të bëhet një analizë kosto/benifitit mbi projektet e propozuara në mënyrë që aplikimet të radhiten në mënyrë të koordinuar sipas prioritetit për financim.**

(PTD, QRTK, komunat, kompanitë hulumtuese)

**5.4 Të sigurohen veprime të koordinuara në mënyrë që të shfrytëzohen asetet e ndryshme të trashëgimisë dhe praktikak e përhapura në mbarë rajonin.**

(OShC-të, komunat, PTD, AZhR-Qendër)

**5.5 Të përmirësohen shërbimet bazike të turizmit bazuar në NVM (bizneset familjare)**

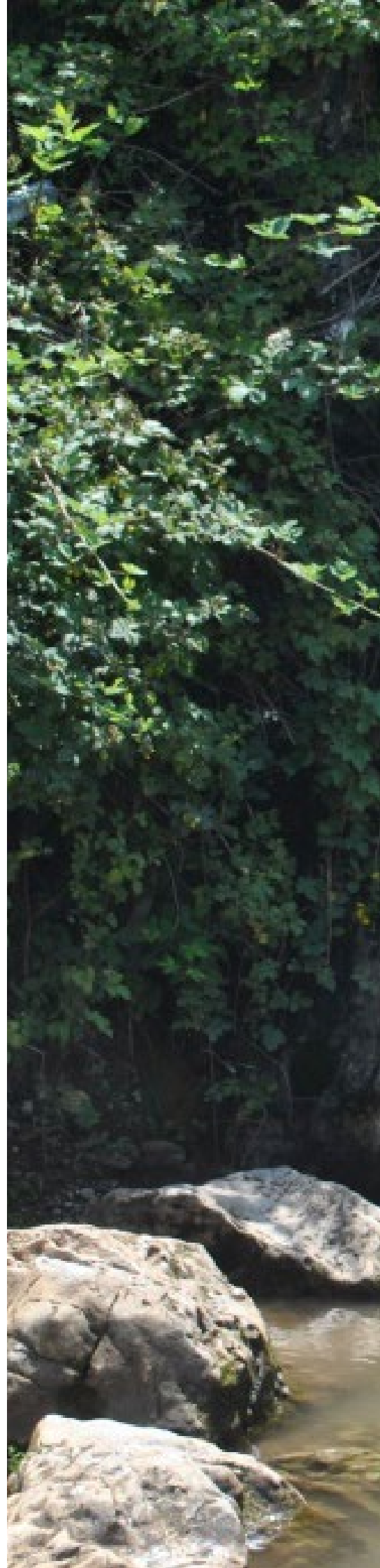
(kompanitë huadhënëse, bankat, komunat, anëtarët e komunitetit)

**5.6 Të mbështeten praktikak e trashëgimisë kulturore jo materiale përmes aplikimit të përgjegjshëm të industrive kreative - si një lidhje me nismat/aktivitetet e arteve bashkëkohore në rajon.**

(OShC-të, artistët, komunat, PTD, komuniteti i bizneseve)

**5.7. Së bashku me komunat e tjera në rajon të zhvillohet një program i përbashkët rajonal që synon brendimin e rajonit me logon e tij rajonale.**

Plani i Veprimit do të monitorohet nga koordinatori i Programit të Trashëgimisë dhe Diversitetit me mbështetjen e komunave pjesëmarrëse të rajonit.





*Burimi i ujit mineral në Baincë,  
Komuna e Lipjanit*

A photograph of a stone church facade, likely made of brick or stone with decorative patterns. The facade features several arched openings, including a small window and a larger arched niche. The building is surrounded by bare trees, suggesting a winter or late autumn setting. A large white number '07' is overlaid on a yellow and blue background in the upper right corner.

07

*Kisha e Dëftimit të Zonjës së Bekuar,  
shekulli i 14-të, Lipjan*

# KOMUNAT E RAJONIT QENDËR



Përderisa Programi Rajonal i PPZhL ka një fushë veprimi më të gjerë në sferën e zhvillimit ekonomik, PDKK/ZhEL përqendrohet në nismat e orientuara nga trashëgimia në raport me turizmin trashëgimor me parimet e pjesëmarrjes demokratike në procesin zhvillimor. Në këtë kapacitet, PDKK/ZhEL synon të krijojë kushtet për të lehtësuar kohezion dhe zhvillim ekonomik përmes shfrytëzimit të trashëgimisë kulturore dhe natyrore për rajonin e Kosovës Qendrore.

Qasja e sugjeruar e integruar vendos një strukturë, metodologji dhe shembuj të arsyeshëm se si, nëse menaxhohet me efikasitet, trashëgimia mund të bëhet një aset i dobisë së madhe për komunitetet lokale si pjesë e procesit zhvillimor dinamik social dhe ekonomik.

Në përgatitje të Planit Rajonal për Trashëgimi, projekti i PDKK-së njihet ekzistencën e të gjitha lokaliteteve dhe aseteve të trashëgimisë në rajon, duke u bazuar në informacionin e ofruar nga autoritetet dhe institucionet lokale dhe qendrore, si dhe nga komunitetet lokale dhe OShC-ve.

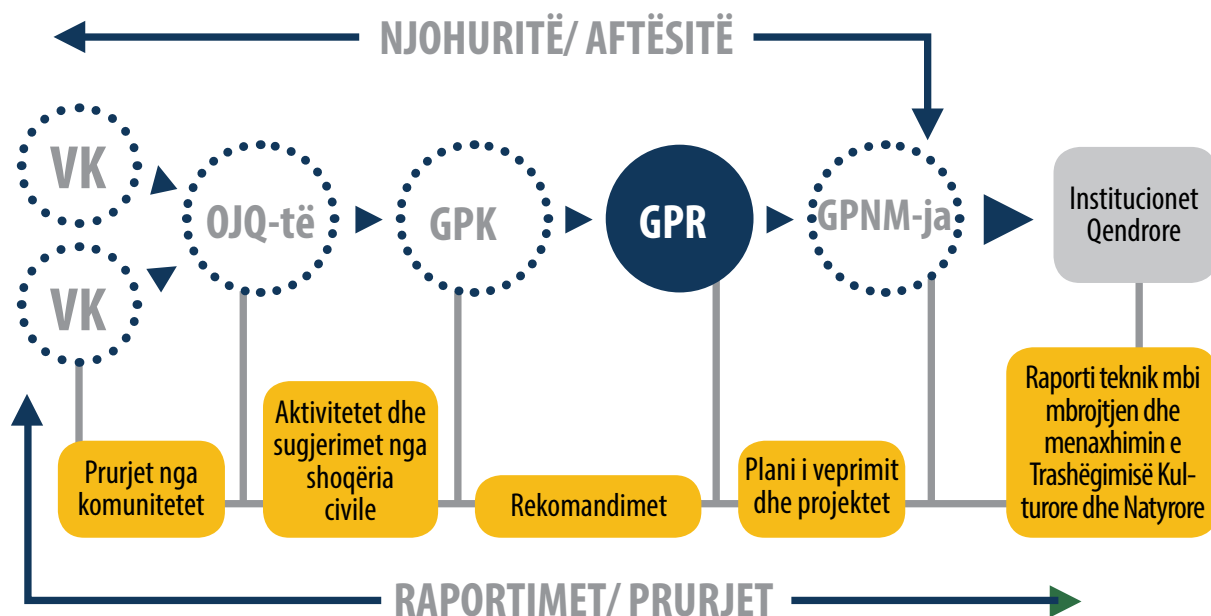
Sidoqoftë, pilot veprimet dhe veprimet e rekomanduara janë përqendruar në atraksionet dhe tiparet të cilat aktualisht janë të qasshme dhe mund t'i prezantohen publikut të gjerë dhe vizitorëve për qëllime të turizmit trashëgimor.

Ky kapitull është përgatitur për palët e interesuara në komunat përkatëse për të përcjellë Planin Rajonal të Trashëgimisë dhe rekomandimet e tij. Ai nxit përfshirjen aktive të komuniteteve lokale dhe palëve të interesuara në zbatimin e veprimeve me prioritet në komunën përkatëse, në bashkëpunim me gjashtë komunat e tjera në rajon, si dhe me autoritetet qendrore.

Sugjerimet e ofruara nuk janë përfundimtare dhe në asnjë mënyrë nuk sugjerojnë përjashtimin e nismave dhe burimeve të tjera të cilat janë detajuar në shtojca. Plani i Trashëgimisë, duke ofruar një rrugë të qëndrueshme për të ardhmen, inkurajon shfrytëzimin e këtyre aseteve të trashëgimisë në koordinim me të gjithë palët e interesuara, duke marrë parasysh konsiderimet strategjike theksuara në Pjesën 5.

Plani i Trashëgimisë është një proces dinamik që ofron një kontekst strategjik për veprimet e komunitetit me burimet ekzistuese për të siguruar përfitimet më të mëdha për komunitetet lokale në rajon. Ai synon që të lehtësojë veprimet e përbashkëta në identifikimin e prioritetëve për shpërndarjen e

fondeve në dispozicion për konservimin dhe promovimin e trashëgimisë, në bashkëpunim me qeverinë qendrore, komunat dhe palët e interesuara. Për të siguruar angazhimin aktiv të palëve të interesuara, projekti i PDKK-së miratoi metodologjinë dhe rrjedhën e punës në vijim, duke siguruar një raportim të vazhdueshëm dhe prurje nga komunitetet në politikëbërje, përderisa njohuria bazë dhe transferimi i aftësive nxitet në nivel të komunitetit.



#### Përfshirja në projektin e PDKK-së përfshinte:

- Hulumtimin mbi asetet e trashëgimisë kulturore dhe natyrore dhe identifikimin e elementeve të trashëgimisë jo materiale me pjesëmarrjen dhe kontributin e:
  - MKRS - Departamentit për Trashëgimi Kulturore
  - Qendrës Rajonale për Trashëgimi Kulturore në Prishtinë
  - Muzeut Etnologjik Emin Gjiku
  - Ekspertët lokalë të etnologjisë
  - Komunat e Rajonit Qendër
  - OJQ Initiative Kosovare për Stabilitet (IKS)
  - Rrjeti Rinor i Prishtinës
  - Ekspertët lokal mbi Trashëgiminë Natyrore
  - Ekspertin lokal mbi zhvillimin e aplikacionit për bazën e të dhënave
- Pilot veprimet me pjesëmarrje aktive të komuniteteve në rajon në prezantimin dhe promovimin e elementeve dhe praktikave të tyre të përbashkëta jo materiale.
- Një seri punëtorish mbi trashëgiminë në procesimin e planit dhe krijimin e një platforme për bashkëpunim në kuadër të rajonit si dhe mes rajoneve.
- Një Forum i Trashëgimisë me pjesëmarrjen e të gjitha komuniteteve, për të kontribuar në zhvillimin e Planit Rajonal të Trashëgimisë.
- Inventarizimi i aseteve të luajtshme - koleksioni i Muzeut Etnologjik Emin Gjiku.
- Zhvillimi i logove rajonale.
- Vizitat studimore dhe sesionet trajnuese për të ju mundësuar palëve lokale të shohin praktikatat e mira në mënyrë që ata të pajisen me njohuri dhe të kuptuarit bazëmbi proceset e zhvillimit lokal ekonomik, përfshirjen e komunitetit dhe pjesëmarrjen demokratike.

- Mbledhjet e Rrjetit të Komunitetit të Trashëgimisë me përfshirjen e një game të gjerë të individëve dhe entiteteve të cilët çmojnë aspektet specifike të trashëgimisë.
- Aktivitetet për rritjen e vetëdijes përmes vizitave në lokalitetet dhe sesionet trajnuese mbi trashëgiminë kulturore dhe natyrore me pjesëmarrjen e:
  - Mësimdhënësve të shkollave fillore
  - Nxënësve
  - Prindërve
  - Artizanëve
  - Të moshuarve
  - Komuniteteve lokale
  - OJQ-ve lokale

### **Veprimet e menjëhershme që rekomandohen për komunat e rajonit**

- Në forumin e parë që pason pas lansimit të Planit të Trashëgimisë, dhe së bashku me koordinatorët e PTD-së, të identifikohen fushat në komunë në të cilat një aset potencialisht mund të identifikohet si një zonë e caktuar.
- Të krijohet një grup i veprimit i komunitetit për këtë çështje.
- Të diskutohen mundësitë me autoritetet komunale.
- Me miratimin e autoriteteve komunale, të ndërmirret një proces i konsultimit me komunitet duke përfshier anëtarët e komunitetit nga zonat e caktuara.
- Të shpjegohet Plani i Trashëgimisë dhe rëndësia e veprimit të përbashkët rajonal në kontekstin e çdo rajoni përkatës të Kosovës dhe të tërë Kosovës.
- Së bashku me komunitetet, të zhvillohet një vizion i përbashkët dhe veprim i integruar në linjë me rekomandimet e Planit të Trashëgimisë Qendër.
- Të zhvillohet një dokument ideor për t'u miratuar dhe mbështetur nga autoritetet komunale.
- Të punohet bashkërisht me koordinatorin e PTD-së i cili do të sigurojë koordinimin dhe bashkëpunimin në mes të komunave dhe qasje rajonale.
- Të kërkohet mbështetja nga organizatat e tjera të cilat veprojnë në rajon për zbatim në të ardhmen.



# Komuna e Fushë Kosovës

Kjo komunë ka një sipërfaqe prej rreth 83 km<sup>2</sup> dhe përfshinë qytezën e Fushë Kosovës dhe 15 fshatra. Në total ajo i ka 34,827 banorë, të cilët janë shqiptarë (86.9 %), ashkalinjë (9.4 %), romë (1.2 %), serbë (0.9%), egjiptian (0.8 %), turq (0.1 %), boshnjakë (0.09 %, të tjerë (0.3 %). Infrastruktura kryesore e kësaj komune përfshinë stacionin e hekurudhës, i cili është më i madhi në Kosovë dhe lidh kryeqytetin, Prishtinën, me pjesën perëndimore të territorit.

## Trashëgimia materiale

- Kalaja e Bellaqevcit, fshati Bellaqevc (epoka e bronzit)
- Kalaja e Harilaqit, fshati Harilaq (shekulli 4-6)
- Lokaliteti arkeologjik i Grabovcit (mesjetë e hershme)

## Trashëgimia Natyrore

- Ligatina e Hencit

## Trashëgimia jo materiale

- Nuk ka njohuri

## Veprimet me prioritet që rekomandohen për të kontribuar ne Planin dhe Programimin Rajonal

### Për të rritur vetëdijen dhe promovuar vlerësimin për trashëgiminë në Kosovën Qëndrore

- Të organizohen shëtitjet e lagjes/trashëgimisë për të ngritur vetëdijen në mesin e popullsisë lokale, familjarizimi i banorëve me koncepte të ndryshme për trashëgiminë duke përfshirë vetë jetën e komunitetit.
- Të mbështeten aktivitetet shkollore për ngritjen e vetëdijes në komuna.
- Të shfrytëzohet logoja rajonale për brendim.
- Të sigurohet grumbullimin i rregullt i mbeturinave dhe ngritja e vetëdijes mbi rëndësinë e një ambienti të pastër.





*Gërmadhat e kalasë së Harilaqit (shekulli 4-6),  
Komuna e Fushë Kosovës*

## **Të merren masa të nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të hulumtohen dhe identifikohen praktikat e veçanta të traditave, lojërave dhe trashëgimisë në Fushë Kosovë në mënyrë që ato të dokumentohen sipas udhëzimeve.
- Të shënohen në harta të gjitha asetet e trashëgimisë së ndërtuar, të luajtshme, jo materiale dhe natyrore dhe të përditësohen rregullisht autoritetet qëndrore.
- Të përgatitet një listë e ndërtesave në rrezik në komunë dhe t'i raportohet QRTK-së në rajonin e Prishtinës dhe komunës.

## **Të zhvillohet dhe të inkurajohet vlerësimi i plotë, dizajni i integruar i projektit dhe planifikimi me planin e shëndoshë të menaxhimit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohen standardet e nevojshme për ofrimin e shërbimeve të turizmit dhe të ofrohen trajnime për ofruesit e shërbimeve.
- Të mbahet një hartë e qartë dhe e përditësuar e turizmit të trashëgimisë për të gjitha asetet që janë të gatshme për vizitorë.
- Faqja rajonale e internetit të përditësohet rregullisht në mënyrë që të tjerët të informohen mbi aktivitetet e ardhshme.
- Të sigurohen prurje për raportin vjetor rajonal mbi "Trashëgiminë Tonë të Përbashkët" në Kosovën Qëndrore.
- Të sigurohet shenjëzimi i duhur për lokalitetet të cilat janë të gatshme për turizëm.
- Të testohen produktet kulturore dhe stilet e marketingut në fushën përkatëse të punës në rajon.
- Të sigurohet se nismat e llojllojshme të orientuara nga trashëgimia të jenë të shumëllojshme, gjithëpërfshirëse dhe të dallueshme për të tërhequr anëtarët e komunitetit dhe vizitorët.

## **Të zhvillohen dhe koordinohen praktikat e duhura të menaxhimit për kujdesin ndaj trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të organizohet zhvillimi i kapaciteteve për rritjen e aftësive për menaxhim të trashëgimisë, duke përfshirë udhërrëfyesit lokalë.
- Pjesëmarrja në takimet/forumet e rregullta për të këmbyer zhvillimet dhe për t'u informuar për programin rajonal.
- T'i dërgohen koordinatorit të PTD-së broshurat dhe materialet promovuese të punuara lokalisht.

## **Të zhvillohen nismat e përshtatshme në nivel lokal dhe të qëndrueshme të turizmit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohet një shembull i trashëgimisë së ndërtuar në komunë për të marrë pjesë në planin rajonal
- Të përkrahen nismat e Bizneseve të Vogla dhe të Mëdha (BVM).

### ***Veprimi i Përbashkët i Podujevës dhe Fushë Kosovës për lokalitetet arkeologjike***

Lokalitetet arkeologjike të cilat ndodhen në territorin e Fushë Kosovës (kalatë në kodrat afër fshatrave Bellaçec dhe Harilaq), dhe Podujevës (në Gumnishtë afër fshatit Surkish (neolitik) dhe Vindenis (romake) afër fshatit Gllamnik) janë njohur nga arkeologët si vendbanime të rëndësishme që datojnë që nga periudha e bronzit e deri te antikiteti i vonë. Të kuptuarit e bërthamës urbane të këtyre lokacioneve historike dhe lidhja e tyre me jetën bashkëkohore në rajon paraqet një mundësi të shkëlqyer për komunitetet dhe autoritetet e këtyre dy komunave. Kjo qasje e integruar në mes këtyre dy komunave në promovimin e trashëgimisë së tyre arkeologjike mund të bëjë më të pasur, më dinamik dhe më interesant për pjesëmarrësit zhvillimin e programit të tyre të përbashkët. Zhvillimi i aktiviteteve shtesë në hapësira të hapura (zonat e peizazheve përreth lokacioneve, duke përfshirë shfrytëzimin e ligatinave) do të mund të kontribuonte në shtimin e atraktivitetit të programit për pjesëmarrësit e rinj.

**Veprimet:** Zhvillimi i projekteve arsimore dhe rekreative për lokacionet arkeologjike, duke filluar nga ngritja e vetëdijes së popullatës, hulumtimi nga institutet, një plan i përbashkët strategjik dhe menaxhues për zonën me përfshirjen aktive të komuniteteve lokale.

**Partnerët:** Komuna e Podujevës, komuna e Fushë Kosovës, Instituti i Arkeologjisë, Universiteti i Prishtinës, shkollat lokale.

# Komuna e Gllgovcit

Komuna e Gllgovcit shtrihet në pjesën qendrore të Kosovës dhe ka një sipërfaqe prej 290 km<sup>2</sup> duke përfshirë edhe qytezën e Gllgovcit dhe 37 fshatra. Popullsia prej 58,531 banorëve përbëhet nga shqiptarët (99.8%), boshnjakët (0.02%), turqit (0.008%) dhe të tjerët (0.03%)

## Trashëgimia materiale

- Kalaja e Llapushnikut, fshati Llapushnik (epoka e bronzit)
- Lokacioni arkeologjik i Gradinës fshati Vuçak (antikiteti i vonë)
- Kulla e Ibish Morinës, fshati Çikatovë (shekulli 19)
- Kompleksi i familjes Dervisholli, fshati Gradicë (shekulli 18-19)

## Trashëgimia Natyrore

- Shpella e Kishnarekës
- Burimi mineral në Poklek

## Trashëgimia jo materiale

- Vallja e Drenicës

**Veprimet me prioritet që rekomandohen për të kontribuar ne Planin dhe Programimin Rajonal**

**Për të rritur vetëdijen dhe promovuar vlerësimin për trashëgiminë në Kosovën Qendrore**

- Të organizohen shëtitjet e lagjes/trashëgimisë për të ngritur vetëdijen në mesin e popullsisë lokale, familjarizimi i banorëve me koncepte të ndryshme për trashëgiminë duke përfshirë vetë jetën e komunitetit.
- Të mbështeten aktivitetet shkollore për ngritjen e vetëdijes në komuna.
- Të shfrytëzohet logoja rajonale për brendim.
- Të sigurohet grumbullimin i rregullt i mbeturinave dhe ngritja e vetëdijes mbi rëndësinë e një ambienti të pastër.



*Kulla e Ibish Morinës, shekulli 19, Çikatovë,  
Komuna e Glllogovcit*

### **Të merren masa të nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të hulumtohen dhe identifikohen praktikat e veçanta të traditave, lojërave dhe trashëgimisë në Gllogovc në mënyrë që ato të dokumentohen sipas udhëzimeve.
- Të shënohen në harta të gjitha asetet e trashëgimisë së ndërtuar, të luajtshme, jo materiale dhe natyrore dhe të përditësohen rregullisht autoritetet qëndrore.
- Të përgatitet një listë e ndërtesave në rrezik në komunë dhe t'i raportohet QRTK-së në rajonin e Prishtinës dhe komunës.

### **Të zhvillohet dhe të inkurajohet vlerësimi i plotë, dizajni i integruar i projektit dhe planifikimi me planin e shëndoshë të menaxhimit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohen standardet e nevojshme për ofrimin e shërbimeve të turizmit dhe të ofrohen trajnime për ofruesit e shërbimeve.
- Të mbahet një hartë e qartë dhe e përditësuar e turizmit të trashëgimisë për të gjitha asetet që janë të gatshme për vizitorë.
- Faqja rajonale e internetit të përditësohet rregullisht në mënyrë që të tjerët të informohen mbi aktivitetet e ardhshme.
- Të sigurohen prurje për raportin vjetor rajonal mbi "Trashëgiminë Tonë të Përbashkët" në Kosovën Qëndrore.
- Të sigurohet shenjëzimi i duhur për lokalitetet të cilat janë të gatshme për turizëm.
- Të testohen produktet kulturore dhe stilet e marketingut në fushën përkatëse të punës në rajon.
- Të sigurohet se nismat e llojllojshme të orientuara nga trashëgimia të jenë të shumëllojshme, gjithëpërfshirëse dhe të dallueshme për të tërhequr anëtarët e komunitetit dhe vizitorët.

### **Të zhvillohen dhe koordinohen praktikat e duhura të menaxhimit për kujdesin ndaj trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të organizohet zhvillimi i kapaciteteve për rritjen e aftësive për menaxhim të trashëgimisë, duke përfshirë udhërrëfyesit lokalë.
- Pjesëmarrja në takimet/forumet e rregullta për të këmbyer zhvillimet dhe për t'u informuar për programin rajonal.
- T'i dërgohen koordinatorit të PTD-së broshurat dhe materialet promovuese të punuara lokalisht.

### **Të zhvillohen nismat e përshtatshme në nivel lokal dhe të qëndrueshme të turizmit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohet një shembull i trashëgimisë së ndërtuar në komunë për të marrë pjesë në planin rajonal
- Të përkrahen nismat e Bizneseve të Vogla dhe të Mëdha (BVM).

### ***Veprimi i përbashkët për ajër dhe ujë të pastër - Komunitet e Glllogovcit dhe Obiliqit***

Këto dy komuna kanë pësuar ndotje industriale alarmuese kryesisht për shkak të termocentralit të Obiliqit dhe shkretës dhe kompleksit të Ferronikelit në Glllogovc. Ndikimi i ndotjes në cilësinë e jetës dhe mjedisit është shumë shqetësues, posaçërisht në lidhje me pastërtinë e ajrit dhe ujit të pijshëm. Duke qenë se të dyja qytetet kanë OJQ relativisht aktive dhe një histori të aktiviteteve kulturore duke përfshirë vallet popullore dhe tregimin e historive, atëherë mund të eksplorohet kombinimi i këtyre elementeve për ngritjen e vetëdijes dhe veprimeve të përkrahjes publike për ajër dhe ujë të pijshëm të pastër. Përpjekjet e përbashkëta të të dyja qytezave mund të shfrytëzojnë këto elemente të shoqërisë civile aktive për t'u përqendruar tek mjedisi dhe përmirësuar bashkëpunimin në mes të autoriteteve dhe komuniteteve për të adresuar këto çështje. Identifikimi i një lokacioni të trashëgimisë industriale dhe transformimi i tij në një vend publik ku mund të kanalizohet energjia e artistëve lokal dhe shoqërisë civile për përkrahjen publike dhe vetëdijesimin për ajër dhe ujë të pijshëm të pastër është një mundësi reale. Gradualisht, këto përpjekje do të mund të lidheshin me observatorin e peizazhit që do të zhvillohet në Klinë nën udhëheqjen e MMPH.

**Veprimet:** Identifikimi i një lokacioni për mundësinë e rehabilitimit dhe zhvillimi i një programi gjithëpërfshirës për cilësinë e ajrit, ujit dhe aktiviteteve artistike.

**Partnerët:** Artistët, anëtarët e komunitetit, autoritetet komunale, MMPH, MKRS, komuniteti i biznesit, shkollat.



# Komuna e Graçanicës

Komuna e Graçanicës ka një sipërfaqe prej rreth 131 km<sup>2</sup> dhe përfshinë qytezën e Graçanicës dhe 16 fshatra. Në total ajo e ka një popullsi prej 10,675 banorësh, e cila përbëhet nga serbët (67.5 %), shqiptarët (23 %), romët (6.9 %), ashkalinjtë (0.9%), goranët (0.2 %), turqit (0.1 %), boshnjakët (0.1 %), dhe të tjerë (0.4 %). Karakteristikat e kësaj komune përfshijnë bujqësinë dhe prodhimin e rakisë vendore, e cila kulmon në festivalin vjetor "Rakija Fest".

## Trashëgimia materiale

- Lokacioni arkeologjik i Ulpianës (periudha romake)
- Manastiri i Graçanicës (shekulli i 14)
- Kisha e Shën Dimitrit, fshati Shushicë (shekulli 18)

## Trashëgimia natyrore

- Liqeni i Badovcit (Graçanicë)
- Burimi i ujit të ngrohtë, fshati Kishnicë

## Trashëgimia jo materiale

- Prodhimi i zhiglave të derrit (čvarci)
- Zeja e farkëtarisë

## Veprimet me prioritet që rekomandohen për të kontribuar në Planin dhe Programimin Rajonal

### Për të rritur vetëdijen dhe promovuar vlerësimin për trashëgiminë në Kosovën Qendrore

- Të organizohen shëtitjet e lagjes/trashëgimisë për të ngritur vetëdijen në mesin e popullsisë lokale, familjarizimi i banorëve me koncepte të ndryshme për trashëgiminë duke përfshirë vetë jetën e komunitetit.
- Të mbështeten aktivitetet shkollore për ngritjen e vetëdijes në komuna.
- Të shfrytëzohet logoja rajonale për brendim.
- Të sigurohet grumbullimin i rregullt i mbeturinave dhe ngritja e vetëdijes mbi rëndësinë e një ambienti të pastër.





*Manastiri i Graçanicës, shekulli i 14-të*

### **Të merren masa të nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të hulumtohen dhe identifikohen praktikat e veçanta të traditave, lojërave dhe trashëgimisë në Graçanicë në mënyrë që ato të dokumentohen sipas udhëzimeve.
- Të shënohen në harta të gjitha asetet e trashëgimisë së ndërtuar, të luajtshme, jo materiale dhe natyrore dhe të përditësohen rregullisht autoritetet qëndrore.
- Të përgatitet një listë e ndërtesave në rrezik në komunë dhe t'i raportohet QRTK-së në rajonin e Prishtinës dhe komunës.

### **Të zhvillohet dhe të inkurajohet vlerësimi i plotë, dizajni i integruar i projektit dhe planifikimi me planin e shëndoshë të menaxhimit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohen standardet e nevojshme për ofrimin e shërbimeve të turizmit dhe të ofrohen trajnime për ofruesit e shërbimeve.
- Të mbahet një hartë e qartë dhe e përditësuar e turizmit të trashëgimisë për të gjitha asetet që janë të gatshme për vizitorë.
- Faqja rajonale e internetit të përditësohet rregullisht në mënyrë që të tjerët të informohen mbi aktivitetet e ardhshme.
- Të sigurohen prurje për raportin vjetor rajonal mbi "Trashëgiminë Tonë të Përbashkët" në Kosovën Qëndrore.
- Të sigurohet shenjëzimi i duhur për lokalitetet të cilat janë të gatshme për turizëm.
- Të testohen produktet kulturore dhe stilet e marketingut në fushën përkatëse të punës në rajon.
- Të sigurohet se nismat e llojllojshme të orientuara nga trashëgimia të jenë të shumëllojshme, gjithëpërfshirëse dhe të dallueshme për të tërhequr anëtarët e komunitetit dhe vizitorët.

### **Të zhvillohen dhe koordinohen praktikat e duhura të menaxhimit për kujdesin ndaj trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të organizohet zhvillimi i kapaciteteve për rritjen e aftësive për menaxhim të trashëgimisë, duke përfshirë udhërrëfyesit lokalë.
- Pjesëmarrja në takimet/forumet e rregullta për të këmbyer zhvillimet dhe për t'u informuar për programin rajonal.
- T'i dërgohen koordinatorit të PTD-së broshurat dhe materialet promovuese të punuara lokalisht.

### **Të zhvillohen nismat e përshtatshme në nivel lokal dhe të qëndrueshme të turizmit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohet një shembull i trashëgimisë së ndërtuar në komunë për të marrë pjesë në planin rajonal
- Të përkrahen nismat e Bizneseve të Vogla dhe të Mëdha (BVM).

## *Shëtitjet e Lagjes në Graçanicë*

Lokaliteti arkeologjik i Ulpianës dhe Manastiri i Graçanicës janë pika referimi të dalluara të kësaj komune të cilat edhe sot tërheqin vizitorë. Viteve të fundit një skenë artistike kumbuese në Graçanicë është dëshmuar të jetë shumë atraktive dhe ka tërhequr vizitorë dhe artistë. Krahas kësaj, Graçanica ofron një kuzhinë unike me prodhime vendore specifike (rakia e shtëpisë dhe zhiglat) në lokacione të këndshme. Krijimi i "Shëtitjeve të Lagjes në Graçanicë" do të mund të ofronte një mini ekskursion kulturor, dhe kalimi pranë lokacioneve dhe duke përfshirë performancat dhe aktivitetet artistike si dhe gastronominë lokale të cilën komuniteti e ofron me krenari, është një mundësi e madhe. Është thelbësore se këto burime ekzistuese të jenë të koordinuara mirë dhe të prezantohen në një mënyrë atraktive, me promovimin e nevojshëm, shënimin dhe informacionin e ofruar si një pako përmes përfshirjes aktive të anëtarëve të komunitetit. Me një kombinim të lokacioneve të trashëgimisë, praktikave të trashëgimisë jo materiale dhe prodhimeve kulturore, kjo zonë do të mund të bëjë një destinacion për shumë banorë vendor, vizitorë, artistë dhe të rinj, duke ofruar një përvojë pozitive të një qasjeje të integruar ndaj trashëgimisë dhe turizmit.

**Veprimet:** Këshillimet me komunitetin, përcaktimi i shtegut, identifikimi i partnerëve pjesëmarrës, mbledhja e të dhënave, orientimi dhe trajnimi i publikut dhe bizneseve, zhvillimi i shenjave, kalendarët e aktiviteteve periodike, aktivitetet promovuese

**Partnerët:** Autoritetet komunale, sektori i biznesit, komuniteti, OShC-të, shkollat, Instituti i Arkeologjisë



*Varrezë familjare, lokaliteti arkeologjik Ulpiana, Komuna e Graçanicës*

# Komuna e Lipjanit

Komuna e Lipjanit ka një sipërfaqe prej rreth 422 km<sup>2</sup> dhe përfshinë qytezën e Lipjanit dhe 62 fshatra. Në total ajo i ka 57,605 banorë, të cilët janë shqiptarë (94.5 %), ashkalinjë (3.1 %), serbë (0.8 %), romë (0.5 %), turq (0.2 %), boshnjakë (0.07 %) dhe të tjerë (0.4 %).

## Trashëgimia materiale

- Lokacioni Arkeologjik i Gradishtes (neolitik)
- Prezantimi i Virgjëreshës në Tempull Kisha Ortodokse (shekulli 14)
- Arkitektura vernakulare e Janjevës (shekulli 19-20)

## Trashëgimia Natyrore

- Shpella e mermerit në Gadime
- Parku Natyror i Blinajës, fshati Blinajë
- Burimi i ujit termal, Baincë

## Trashëgimia jo materiale

- Performanca tradicionale fetare i grupit etnik kroat

**Veprimet me prioritet që rekomandohen për të kontribuar ne Planin dhe Programimin Rajonal**

**Për të rritur vetëdijen dhe promovuar vlerësimin për trashëgiminë në Kosovën Qëndrore**

- Të organizohen shëtitjet e lagjes/trashëgimisë për të ngritur vetëdijen në mesin e popullsisë lokale, familjarizimi i banorëve me koncepte të ndryshme për trashëgiminë duke përfshirë vetë jetën e komunitetit.
- Të mbështeten aktivitetet shkollore për ngritjen e vetëdijes në komuna.
- Të shfrytëzohet logoja rajonale për brendim.
- Të sigurohet grumbullimin i rregullt i mbeturinave dhe ngritja e vetëdijes mbi rëndësinë e një ambienti të pastër.





*Pamje nga fshati Janjevë,  
Komuna e Lipjanit*

## **Të merren masa të nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të hulumtohen dhe identifikohen praktikat e veçanta të traditave, lojërave dhe trashëgimisë në Lipjan në mënyrë që ato të dokumentohen sipas udhëzimeve.
- Të shënohen në harta të gjitha asetet e trashëgimisë së ndërtuar, të luajtshme, jo materiale dhe natyrore dhe të përditësohen rregullisht autoritetet qëndrore.
- Të përgatitet një listë e ndërtesave në rrezik në komunë dhe t'i raportohet QRTK-së në rajonin e Prishtinës dhe komunës.

## **Të zhvillohet dhe të inkurajohet vlerësimi i plotë, dizajni i integruar i projektit dhe planifikimi me planin e shëndoshë të menaxhimit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohen standardet e nevojshme për ofrimin e shërbimeve të turizmit dhe të ofrohen trajnime për ofruesit e shërbimeve.
- Të mbahet një hartë e qartë dhe e përditësuar e turizmit të trashëgimisë për të gjitha asetet që janë të gatshme për vizitorë.
- Faqja rajonale e internetit të përditësohet rregullisht në mënyrë që të tjerët të informohen mbi aktivitetet e ardhshme.
- Të sigurohen prurje për raportin vjetor rajonal mbi "Trashëgiminë Tonë të Përbashkët" në Kosovën Qëndrore.
- Të sigurohet shenjëzimi i duhur për lokalitetet të cilat janë të gatshme për turizëm.
- Të testohen produktet kulturore dhe stilet e marketingut në fushën përkatëse të punës në rajon.
- Të sigurohet se nismat e llojlojshme të orientuara nga trashëgimia të jenë të shumëllojshme, gjithëpërfshirëse dhe të dallueshme për të tërhequr anëtarët e komunitetit dhe vizitorët.



*Shpella e mermertë në Gadime,  
Komuna e Lipjanit*

## **Të zhvillohen dhe koordinohen praktikat e duhura të menaxhimit për kujdesin ndaj trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të organizohet zhvillimi i kapaciteteve për rritjen e aftësive për menaxhim të e trashëgimisë, duke përfshirë udhërrëfyesit lokalë.
- Pjesëmarrja në takimet/forumet e rregullta për të këmbyer zhvillimet dhe për t'u informuar për programin rajonal.
- T'i dërgohen koordinatorit të PTD-së broshurat dhe materialet promovuese të punuara lokalisht.

## **Të zhvillohen nismat e përshtatshme në nivel lokal dhe të qëndrueshme të turizmit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohet një shembull i trashëgimisë së ndërtuar në komunë për të marrë pjesë në planin rajonal
- Të përkrahen nismat e Bizneseve të Vogla dhe të Mëdha (BVM).

### ***Shtëpia e Dialogut Lipjan***

Janjeva, përkundër madhësisë së saj, është një vend interesant me shumëllojshmëri në popullsinë e saj. Krahas shqiptarëve dhe romëve, komuniteti kroat është shumë aktiv në ushqyerjen e traditave të tyre katolike, në festimin e festave të ndryshme fetare si dhe ritualet tjera të komunitetit, të cilat kanë një pjesëmarrje të mirë nga anëtarët e komunitetit pa marrë parasysh prejardhjen e tyre. Për më tepër, Janjeva ka arritur që të ruaj edhe ndërtesat e veta tradicionale të banimit të cilat janë të rrethuara nga peizazhi i bukur malor. Duke marrë parasysh vlerën dhe vlerësimin që i është dhënë praktikave të komunitetit pakicë, përqendrimi në festimin e multikulturalizmit dhe identiteteve të shumta do të mund të ishte një shtesë e mirë në programin rajonal.

**Veprimet:** Programi për promovimin e aktiviteteve multikulturore të udhëhequra nga anëtarët e komunitetit kroat, në kombinim me traditat e grupeve tjera lokale të komuniteteve të ndryshme. Një nga ndërtesat ekzistuese tradicionale do të mund të rehabilitohej si "Shtëpia e Dialogut" në të cilën në vazhdimësi do të mund të organizoheshin aktivitete kulturore të cilat i dedikohen pasurimit dhe promovimit të të kuptuarit ndërkulturor. Aktivitetet e këtij vendi do të mund të përfshinin artistët, treguesit e historive, folkloristët, duke përfshirë folkloristin e Janjevës, Shtjefën Gjeqovin.

**Partnerët:** Autoritetet komunale, sektori i bizneseve lokale, përfaqësuesit e grupeve lokale etnike, OJQ-të



# Komuna e Obiliqit

Ajo ka një sipërfaqe prej rreth 105 km<sup>2</sup> dhe përfshinë qytezën e Obiliqit dhe 19 fshatra. Në total ajo i ka 21,549 banorë, të cilët janë shqiptarë (92.1 %), romë (3 %), ashkalinjë (2.6 %), serbë (1.2 %), boshnjakë (0.2 %), egjiptian (0.1 %) dhe të tjerë (0.2 %).

## Trashëgimia jo materiale

- Varri i Sulltan Muratit, fshati Mazgit (shekulli 14)
- Varri i Bajraktarit, fshati Shkabaj (shekulli 15)
- Gazimestani (shekulli 20)

## Trashëgimia natyrore

- Guri i plakës, fshati Grabovc

## Trashëgimia jo materiale

- Nuk ka njohuri

## Veprimet me prioritet që rekomandohen për të kontribuar ne Planin dhe Programimin Rajonal

### Për të rritur vetëdijen dhe promovuar vlerësimin për trashëgiminë në Kosovën Qëndrore

- Të organizohen shëtitjet e lagjes/trashëgimisë për të ngritur vetëdijen në mesin e popullsisë lokale, familjarizimi i banorëve me koncepte të ndryshme për trashëgiminë duke përfshirë vetë jetën e komunitetit.
- Të mbështeten aktivitetet shkollore për ngritjen e vetëdijes në komuna.
- Të shfrytëzohet logoja rajonale për brendim.
- Të sigurohet grumbullimin i rregullt i mbeturinave dhe ngritja e vetëdijes mbi rëndësinë e një ambienti të pastër.

### Të merren masa të nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë në Kosovën Qëndrore

- Të hulumtohen dhe identifikohen praktikrat e veçanta të traditave, lojërave dhe trashëgimisë në Obiliq në mënyrë që ato të dokumentohen sipas udhëzimeve.
- Të shënohen në harta të gjitha asetet e trashëgimisë së ndër-tuar, të luajtshme, jo materiale dhe natyrore dhe të përditësohen rregullisht autoritetet qendrore.
- Të përgatitet një listë e ndërtesave në rrezik në komunë dhe t'i raportohet QRTK-së në rajonin e Prishtinës dhe komunës.





*Tymbja e Sulltan Muratit të I-rë në Mazgjit,  
Komuna e Obiliqit*

## **Të zhvillohet dhe të inkurajohet vlerësimi i plotë, dizajni i integruar i projektit dhe planifikimi me planin e shëndoshë të menaxhimit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohen standardet e nevojshme për ofrimin e shërbimeve të turizmit dhe të ofrohen trajnime për ofruesit e shërbimeve.
- Të mbahet një hartë e qartë dhe e përditësuar e turizmit të trashëgimisë për të gjitha asetet që janë të gatshme për vizitorë.
- Faqja rajonale e internetit të përditësohet rregullisht në mënyrë që të tjerët të informohen mbi aktivitetet e ardhshme.
- Të sigurohen prurje për raportin vjetor rajonal mbi "Trashëgiminë Tonë të Përbashkët" në Kosovën Qëndrore.
- Të sigurohet shenjëzimi i duhur për lokalitetet të cilat janë të gatshme për turizëm.
- Të testohen produktet kulturore dhe stilet e marketingut në fushën përkatëse të punës në rajon.
- Të sigurohet se nismat e llojllojshme të orientuara nga trashëgimia të jenë të shumëllojshme, gjithëpërfshirëse dhe të dallueshme për të tërhequr anëtarët e komunitetit dhe vizitorët.

## **Të zhvillohen dhe koordinohen praktikat e duhura të menaxhimit për kujdesin ndaj trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të organizohet zhvillimi i kapaciteteve për rritjen e aftësive për menaxhim të e trashëgimisë, duke përfshirë udhërrëfyesit lokalë.
- Pjesëmarrja në takimet/forumet e rregullta për të këmbyer zhvillimet dhe për t'u informuar për programin rajonal.
- T'i dërgohen koordinatorit të PTD-së broshurat dhe materialet promovuese të punuara lokalisht.

## **Të zhvillohen nismat e përshtatshme në nivel lokal dhe të qëndrueshme të turizmit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohet një shembull i trashëgimisë së ndërtuar në komunë për të marrë pjesë në planin rajonal
- Të përkrahen nismat e Bizneseve të Vogla dhe të Mëdha (BVM).

### ***Veprimi i përbashkët për ajër dhe ujë të pastër - Komunitat e Glllogovcit dhe Obiliqit***

Këto dy komuna kanë pësuar ndotje industriale alarmuese kryesisht për shkak të termocentralit të Obiliqit dhe shkretesës dhe kompleksit të Ferronikelit në Glllogovc. Ndikimi i ndotjes në cilësinë e jetës dhe mjedisit është shumë shqetësues, posaçërisht në lidhje me pastërtinë e ajrit dhe ujit të pijshëm. Duke qenë se të dyja qytetet kanë OJQ relativisht aktive dhe një histori të aktiviteteve kulturore duke përfshirë vallet popullore dhe tregimin e historive, atëherë mund të eksplorohet kombinimi i këtyre elementeve për ngritjen e vetëdijes dhe veprimeve të përkrahjes publike për ajër dhe ujë të pijshëm të pastër. Përpjekjet e përbashkëta të të dyja qytezave mund të shfrytëzohen këto elemente të shoqërisë civile aktive për t'u përqendruar tek mjedisi dhe përmirësuar bashkëpunimin në mes të autoriteteve dhe komuniteteve për të adresuar këto çështje. Identifikimi i një lokacioni të trashëgimisë industriale dhe transformimi i tij në një vend publik ku mund të kanalizohet energjia e artistëve lokal dhe shoqërisë civile për përkrahjen publike dhe vetëdijesimin për ajër dhe ujë të pijshëm të pastër është një mundësi reale. Gradualisht, këto përpjekje do të mund të lidheshin me observatorin e peizazhit që do të zhvillohet në Klinë nën udhëheqjen e MMPH.

**Veprimet:** Identifikimi i një lokacioni për mundësinë e rehabilitimit dhe zhvillimi i një programi gjithëpërfshirës për cilësinë e ajrit, ujit dhe aktiviteteve artistike.

**Partnerët:** Artistët, anëtarët e komunitetit, autoritetet komunale, MMPH, MKRS, komuniteti i biznesit, shkollat.



*Tyrbja e Bajraktarit (shekulli i 19-të),  
Komuna e Obiliqit*

# Komuna e Podujevës

Komuna e Podujevës ka një sipërfaqe prej rreth 663 km<sup>2</sup> dhe përfshinë qytezën e Podujevës dhe 77 fshatra. Popullsia prej 88,499 banorëve përbëhet nga shqiptarët (98.8 %), ashkalinjtë (0.7 %), romët (0.08 %) dhe të tjerët (0.04 %).

## Trashëgimia materiale

- Lokacioni arkeologjik Vindenis, fshati Gllamnik (romak)
- Gumnishta (lokacion arkeologjik), fshati Surkish (neolitik)
- Mulliri i ujit, fshati Metehi (shekulli 19)

## Trashëgimia natyrore

- Liqeni i Batllavës

## Trashëgimia jo materiale

- Zeja e saraçit

## Veprimet me prioritet që rekomandohen për të kontribuar ne Planin dhe Programimin Rajonal

### Për të rritur vetëdijen dhe promovuar vlerësimin për trashëgiminë në Kosovën Qëndrore

- Të organizohen shëtitjet e lagjes/trashëgimisë për të ngritur vetëdijen në mesin e popullsisë lokale, familjarizimi i banorëve me koncepte të ndryshme për trashëgiminë duke përfshirë vetë jetën e komunitetit.
- Të mbështeten aktivitetet shkollore për ngritjen e vetëdijes në komuna.
- Të shfrytëzohet logoja rajonale për brendim.
- Të sigurohet grumbullimin i rregullt i mbeturinave dhe ngritja e vetëdijes mbi rëndësinë e një ambienti të pastër.

### Të merren masa të nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë në Kosovën Qëndrore

- Të hulumtohen dhe identifikohen praktikat e veçanta të traditave, lojërave dhe trashëgimisë në Podujevë në mënyrë që ato të dokumentohen sipas udhëzimeve.
- Të shënohen në harta të gjitha asetet e trashëgimisë së ndërtuar, të luajtshme, jo materiale dhe natyrore dhe të përditësohen rregullisht autoritetet qendrore.
- Të përgatitet një listë e ndërtesave në rrezik në komunë dhe t'i raportohet QRTK-së në rajonin e Prishtinës dhe komunës.



*Sarkofagu i mermertë, periudha romake, detaj, lokaliteti arkeologjik  
Vindenis, Komuna e Podujevës (foto : MKRS)*

### **Të zhvillohet dhe të inkurajohet vlerësimi i plotë, dizajni i integruar i projektit dhe planifikimi me planin e shëndoshë të menaxhimit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

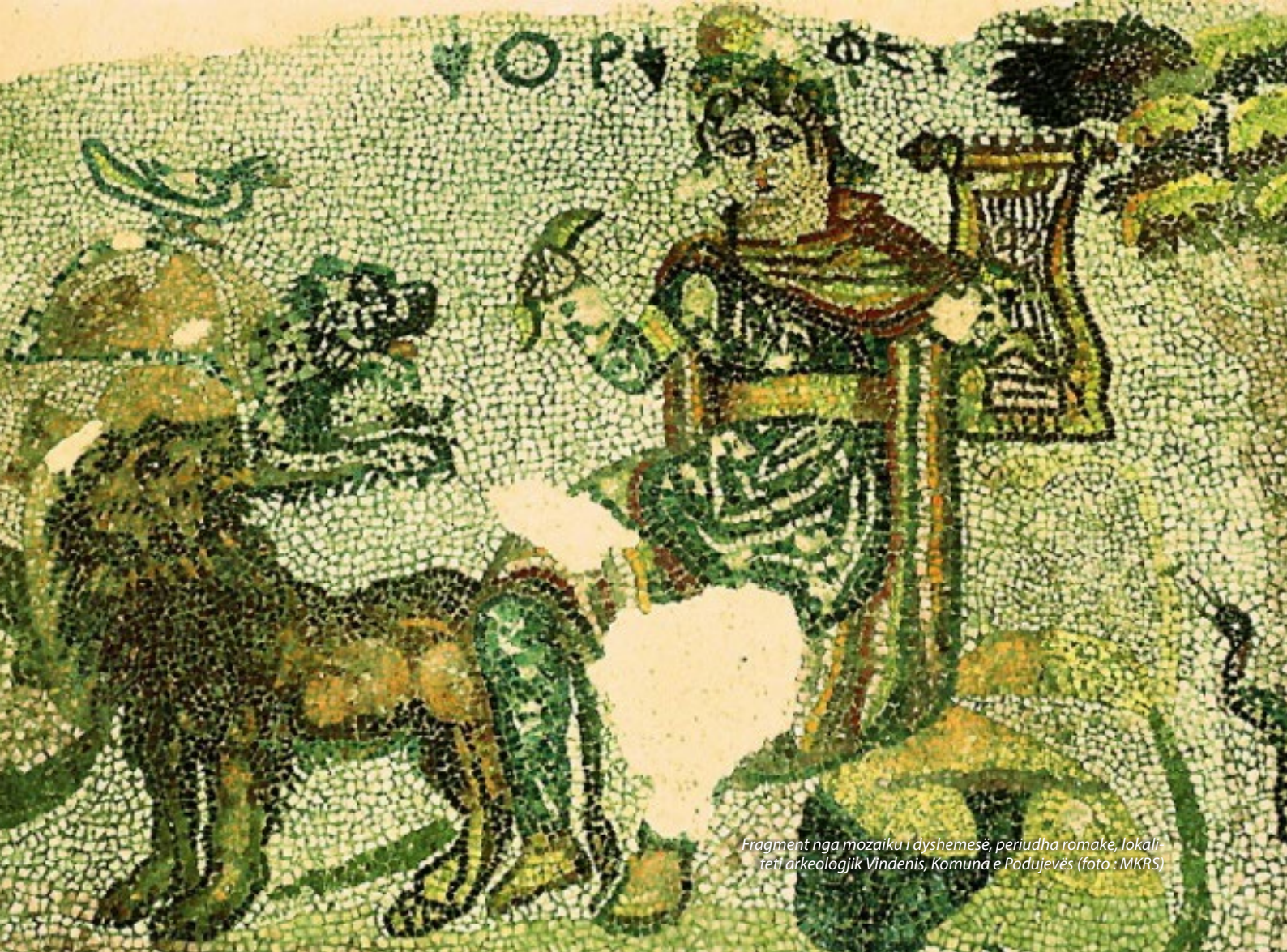
- Të identifikohen standardet e nevojshme për ofrimin e shërbimeve të turizmit dhe të ofrohen trajnime për ofruesit e shërbimeve.
- Të mbahet një hartë e qartë dhe e përditësuar e turizmit të trashëgimisë për të gjitha asetet që janë të gatshme për vizitorë.
- Faqja rajonale e internetit të përditësohet rregullisht në mënyrë që të tjerët të informohen mbi aktivitetet e ardhshme.
- Të sigurohen prurje për raportin vjetor rajonal mbi "Trashëgiminë Tonë të Përbashkët" në Kosovën Qëndrore.
- Të sigurohet shenjëzimi i duhur për lokalitetet të cilat janë të gatshme për turizëm.
- Të testohen produktet kulturore dhe stilet e marketingut në fushën përkatëse të punës në rajon.
- Të sigurohet se nismat e llojllojshme të orientuara nga trashëgimia të jenë të shumëllojshme, gjithëpërfshirëse dhe të dallueshme për të tërhequr anëtarët e komunitetit dhe vizitorët.

### **Të zhvillohen dhe koordinohen praktikatat e duhura të menaxhimit për kujdesin ndaj trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të organizohet zhvillimi i kapaciteteve për rritjen e aftësive për menaxhim të trashëgimisë, duke përfshirë udhërrëfyesit lokalë.
- Pjesëmarrja në takimet/forumet e rregullta për të këmbyer zhvillimet dhe për t'u informuar për programin rajonal.
- T'i dërgohen koordinatorit të PTD-së broshurat dhe materialet promovuese të punuara lokalisht.

### **Të zhvillohen nismat e përshtatshme në nivel lokal dhe të qëndrueshme të turizmit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore**

- Të identifikohet një shembull i trashëgimisë së ndërtuar në komunë për të marrë pjesë në planin rajonal
- Të përkrahen nismat e Bizneseve të Vogla dhe të Mëdha (BVM).



Fragment nga mozaiku i dyshemesë, periudha romake, lokaliteti arkeologjik Vindenis, Komuna e Podujevës (foto : MKRS)

### ***Veprimi i Përbashkët i Podujevës dhe Fushë Kosovës për Lokacionet Arkeologjike***

Lokalitetet arkeologjike të cilat ndodhen në territorin e Fushë Kosovës (kalatë në kodrat afër fshatrave Bellaçec dhe Harilaq), dhe Podujevës (në Gumnishtë afër fshatit Surkish (neolitit) dhe Vindenis (roamke) afër fshatit Gllamnik) janë njohur nga arkeologët si vendbanime të rëndësishme që datojnë që nga periudha e bronzit e deri te antikiteti i vonë. Të kuptuarit e bërthamës urbane të këtyre lokacioneve historike dhe lidhja e tyre me jetën bashkëkohore në rajon paraqet një mundësi të shkëlqyer për komunitetet dhe autoritetet e këtyre dy komunave. Kjo qasje e integruar në mes këtyre dy komunave në promovimin e trashëgimisë së tyre arkeologjike mund të bëjë më të pasur, më dinamik dhe më interesant për pjesëmarrësit zhvillimin e programit të tyre të përbashkët. Zhvillimi i aktiviteteve shtesë në hapësira të hapura (zonat e peizazheve përreth lokaliteteve, duke përfshirë shfrytëzimin e ligatinave) do të mund të kontribuonte në shtimin e atraktivitetit të programit për pjesëmarrësit e rinj.

**Veprimet:** Zhvillimi i projekteve arsimore dhe rekreative për lokalitetet arkeologjike, duke filluar nga ngritja e vetëdijes së popullatës, hulumtimi nga institutet, një plan i përbashkët strategjik dhe menaxhues për zonën me përfshirjen aktive të komuniteteve lokale.

**Partnerët:** Komuna e Podujevës, komuna e Fushë Kosovës, Instituti i Arkeologjisë, Universiteti i Prishtinës, shkollat lokale.



# Komuna e Prishtinës

Komuna e Prishtinës ka një sipërfaqe prej rreth 572 km<sup>2</sup> dhe përfshinë qytetin e Prishtinës dhe 40 fshatra. Ajo është qendra administrative, politike, ekonomike dhe kulturore e Kosovës dhe komuna me popullsinë më të dendur. Në total ajo i ka 198,897 banorë, të cilët janë shqiptarë (97.7 %), turq (1 %), ashkalinjë (0.2 %), serbë (0.2 %), boshnjakë (0.2 %), goranë (0.1 %) dhe të tjerë (0.1 %).

## Trashëgimia materiale

- Lokacioni arkeologjik i Tjerrtores, Prishtinë (neolitit)
- Lokacioni arkeologjik në Bardhosh (neolitit)
- Lokacioni arkeologjik në fushat e Kovaçit, Barilevë (neolitit)
- Lokacioni arkeologjik i Bërnicsës së Poshtme (periudha e vonë e bronzit - epoka e hershme e hekurit)
- Nekropoli i Matiçanit, fshati Matiçan (mesjeta e hershme)
- Kalaja e Veletinit, fshati Shashkocv (mesjeta e hershme)
- Xhamia e Mbretit (Xhamia e Sulltan Fatihut të II-të), Prishtinë (1461)
- Hamami i Madh, Prishtinë (shekulli 15)
- Shatërvani, Prishtinë (shekulli 17-18)
- Xhamia e Jashar Pashës, Prishtinë (1835)
- Muzeu Kombëtar i Kosovës, Prishtinë (1889)
- Sahat Kulla, Prishtinë (fundi i shekullit 19)
- Shkolla fillore Elena Gjika, Prishtinë (shekulli 19)
- Ndërtesa tradicionale e banimit - selia e Asociacionit të Ish të Burgosurve Politik, Prishtinë (shekulli 19)
- Shtëpia e familjes Hyniler, Prishtinë (shekulli 19)
- Kisha e Shën Nikollës, Prishtinë (shekulli 19)
- Kompleksi rezidencial Emin Gjiku dhe Muzeu Etnografik, Prishtinë (shekulli 19)
- Libraria Hivzi Sylejmani, Prishtinë (shekulli 19-20)
- Varrezat e hebrenjve, Prishtinë (shekulli 17-20)
- Xhamia e Pazarit, Prishtinë (shekulli 15)
- Objekti për banim i Maliq Pashës - selia e Institutit të Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve, Prishtinë (shekulli 19)



Figurinë dhe kokë nga terrakota, lokaliteti arkeologjik në Barilevë, Komuna e Prishtinës (foto : MKRS)



*Shtëpia e Luan Rudit, detaj, Prishtinë*

### **Trashëgimia natyrore**

- Parku Rajonal i Gërmisë

### **Trashëgimia jo materiale**

- Zeja e punimit të okarinës
- Fyelli dhe pipëza

## **Veprimet me prioritet që rekomandohen për të kontribuar në Planin dhe Programimin Rajonal**

### **Për të rritur vetëdijen dhe promovuar vlerësimin për trashëgiminë në Kosovën Qendrore**

- Të organizohen shëtitjet e lagjes/trashëgimisë për të ngritur vetëdijen në mesin e popullsisë lokale, familjarizimi i banorëve me koncepte të ndryshme për trashëgiminë duke përfshirë vetë jetën e komunitetit.
- Të mbështeten aktivitetet shkollore për ngritjen e vetëdijes në komuna.
- Të shfrytëzohet logoja rajonale për brendim.
- Të sigurohet grumbullimi i rregullt i mbeturinave dhe ngritja e vetëdijes mbi rëndësinë e një ambienti të pastër.

### **Të merren masa të nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë në Kosovën Qendrore**

- Të hulumtohen dhe identifikohen praktikat e veçanta të traditave, lojërave dhe trashëgimisë në Prishtinë në mënyrë që ato të dokumentohen sipas udhëzimeve.
- Të shënohen në harta të gjitha asetet e trashëgimisë së ndërtuar, të luajtshme, jo materiale dhe natyrore dhe të përditësohen rregullisht autoritetet qendrore.
- Të përgatitet një listë e ndërtesave në rrezik në komunë dhe t'i raportohet QRTK-së në rajonin e Prishtinës dhe komunës.

### **Të zhvillohet dhe të inkurajohet vlerësimi i plotë, dizajni i integruar i projektit dhe planifikimi me planin e shëndoshë të menaxhimit të trashëgimisë në Kosovën Qendrore**

- Të identifikohen standardet e nevojshme për ofrimin e shërbimeve të turizmit dhe të ofrohen trajnime për ofruesit e shërbimeve.
- Të mbahet një hartë e qartë dhe e përditësuar e turizmit të trashëgimisë për të gjitha asetet që janë të gatshme për vizitorë.
- Faqja rajonale e internetit të përditësohet rregullisht në mënyrë që të tjerët të informohen mbi aktivitetet e ardhshme.
- Të sigurohen prurje për raportin vjetor rajonal mbi "Trashëgiminë Tonë të Përbashkët" në Kosovën Qendrore.
- Të sigurohet shenjzimi i duhur për lokalitetet të cilat janë të gatshme për turizëm.
- Të testohen produktet kulturore dhe stilet e marketingut në fushën përkatëse të punës në rajon.
- Të sigurohet se nismat e llojllojshme të orientuara nga trashëgimia të jenë të shumëllojshme, gjithëpërfshirëse dhe të dallueshme për të tërhequr anëtarët e komunitetit dhe vizitorët.

## Të zhvillohen dhe koordinohen praktikat e duhura të menaxhimit për kujdesin ndaj trashëgimisë në Kosovën Qëndrore

- Të organizohet zhvillimi i kapaciteteve për rritjen e aftësive për menaxhim të e trashëgimisë, duke përfshirë udhërrëfyesit lokalë.
- Pjesëmarrja në takimet/forumet e rregullta për të këmbyer zhvillimet dhe për t'u informuar për programin rajonal.
- T'i dërgohen koordinatorit të PTD-së broshurat dhe materialet promovuese të punuara lokalisht.

## Të zhvillohen nismat e përshtatshme në nivel lokal dhe të qëndrueshme të turizmit të trashëgimisë në Kosovën Qëndrore

- Të identifikohet një shembull i trashëgimisë së ndërtuar në komunë për të marrë pjesë në planin rajonal
- Të përkrahen nismat e Bizneseve të Vogla dhe të Mëdha (BVM).

### *Prishtinë - rigjenerimi urban i orientuar nga trashëgimia*

Zona historike e Prishtinës, me një numër të konsiderueshëm të monumenteve, hapësirave publike dhe disa zonave ende të "paprekura", ofron mundësi për shfrytëzimin efikas të hapësirave publike. Përderisa kjo zonë aktualisht është qendra e udhëkryqit kryesor të komunikacionit dhe nuk e ka vëmendjen që e meriton, rishqyrtimi i zonës me pjesëmarrjen aktive të publikut të gjerë do të mund të krijonte një zonë shumë atraktive dhe një vend të përbashkët për grumbullimin e qytetarëve të Prishtinës. Lidhja e saj fizike me Bulevardin Nëna Terezë si zonë për këmbësor i bën asetet e trashëgimisë të dukshme, duke krijuar mundësitë për një hapësirë të këndshme publike dhe për të kontribuar në peizazhin kulturor të bërthamës urbane. Komuniteti aktiv artistik i qytetit mund të luaj një rol thelbësor në ngritjen e vetëdijes, përkrahjen publike dhe kontributin për këtë rigjenerim urban.

**Veprimet:** Zhvillimi i një programi për ngjarje kulturore në hapësirat e hapura publike (siç është Parku arkeologjik, hapësira e hapur në mes të Xhamisë së Mbretit dhe Hamamit të Madh, oborri të ndërtesës së Muzeut të Kosovës dhe zonës së shatërvanit të vjetër.

**Pjesëmarrësit:** Komuna e Prishtinës, MKRS, agjencitë turistike, grupet artistike, anëtarët e komunitetit.



*Punëtorja e z. Shaqir Hoti, prodhues i instrumenteve tradicionale muzikore, Prishtinë*

# 08

Muzeu etnologjik "Emin Gjiku", ndërtesë banimi nga shekulli i 19-të, enterier, detaj, Prishtinë

# ZBATIMI I PLANIT TË TRASHËGIMISË - PËRPARIMI



Zbatimi i vazhdueshëm i Planit Rajonal për Trashëgimi është një pjesë thelbësore e procesit dhe përfshirja aktive e palëve të interesuara lokale do të luajnë një rol thelbësor për efikasitetin e tij.

Duke qenë se procesi i Planit për Trashëgiminë është testuar dhe provuar se funksionon mirë në Kosovën Perëndimore, lidhja në mes të rajoneve, duke shikuar praktikën më të mira të Kosovës Perëndimore në veçanti, është thelbësore për zbatim. Për më tepër, shpresohet se marrëdhëniet profesionale të vendosura me Këshillin për Trashëgimi të Irlandës, Parkun Rajonal Natyror të Vosges në Francën Veriore dhe Fondacionin Ballkanik për Trashëgimi në Bullgari mund të ndihmojnë shkëmbimet profesionale gjatë fazës së zbatimit gjatë periudhës së ardhshme. Krahas kësaj, shtetet pjesëmarrëse në programin rajonal të PPZHL të Këshillit të Evropës, mbesin pjesë e rrjetit që lejon shkëmbimet në mes të projekteve në vazhdim.

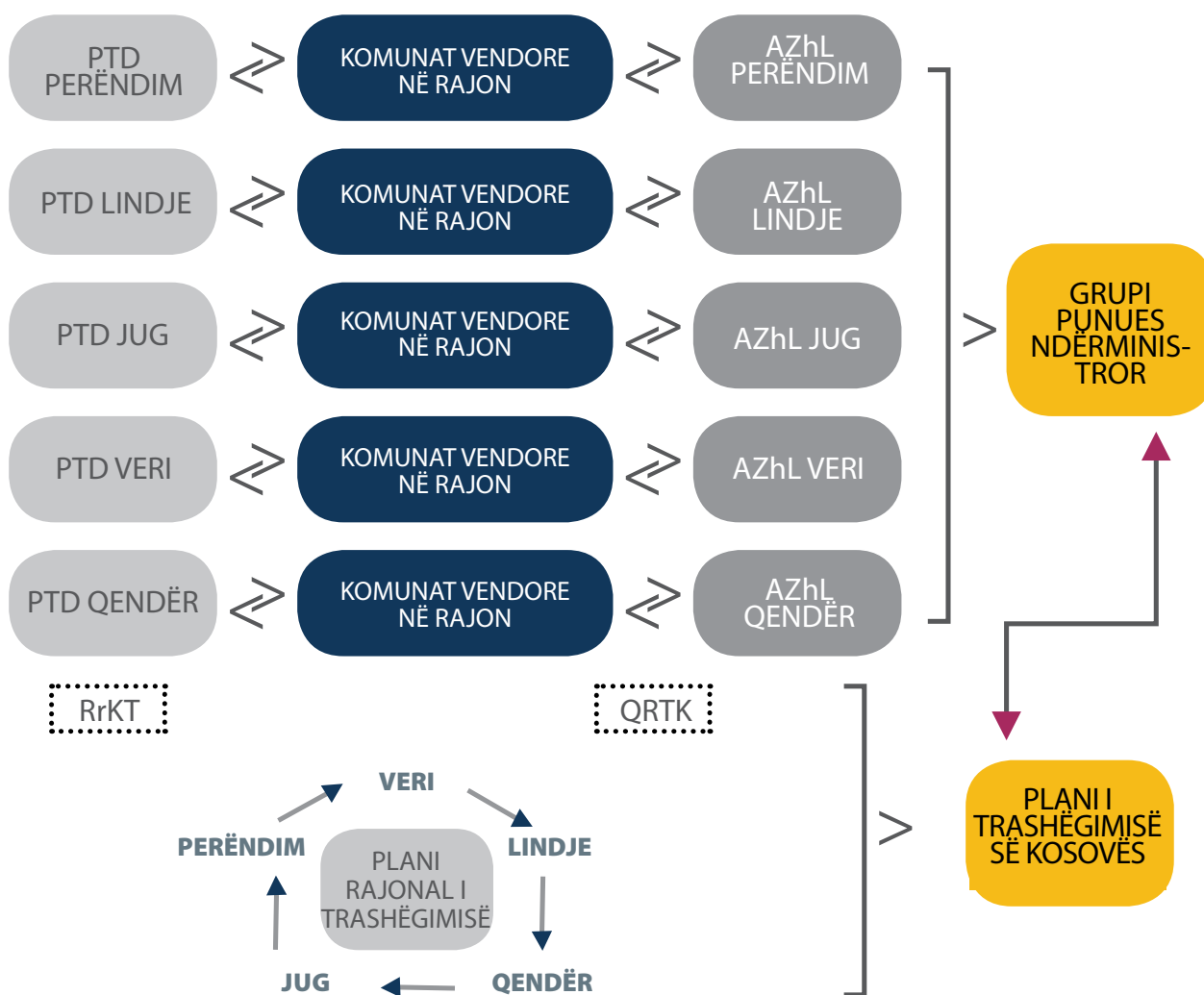
Për të koordinuar procesin, janë rekrutuar koordinatore për Programin e Trashëgimisë dhe Diversitetit (PTD) për secilin rajon. Ata do të lehtësojnë, koordinojnë dhe monitorojnë zbatimin e Planit të Trashëgimisë, i cili ofron nismat e mundshme

rajonale me kontributin e komunave përkatëse. Kështu, koordinatori i PTD-së, me mbështetjen e komunave, institucioneve dhe komuniteteve, punon për dobinë e të gjithë rajonit. Zhvillimi i vazhdueshëm i kapaciteteve dhe përmirësimi konsistent i njohurive dhe aftësive në këtë fushë janë jetike për procesin e zbatimit. Koordinatorin e PTD-së siguron vlerësimin e nevojave për zhvillim të kapaciteteve dhe adreson këto nevoja duke nxitur lidhjet dhe dialogun e vazhdueshëm në mes të entiteteve dhe komuniteteve. Përderisa Plani për Trashëgiminë dhe veprimet e tij të rekomanduara e kanë rolin e një mjeti udhëzues, promovimi dhe përkrahja e trashëgimisë kulturore dhe natyrore në zhvillimin e nismave të orientuara nga trashëgimia mund të ndryshojnë bazuar në mjetet dhe gatishmërinë e komunave pjesëmarrëse. Ky plan fillestar luan një rol thelbësor në bashkimin e komunave dhe komuniteteve të rajonit për një vizion të përbashkët, duke u bërë gradualisht një pjesë efektive e strukturave lokale.

**“ Zbatimi i vazhdueshëm i Planit Rajonal për Trashëgimi është një pjesë thelbësore e procesit dhe përfshirja aktive e palëve të interesuara lokale do të luajnë një rol thelbësor për efikasitetin e tij. ”**

Nga kjo pikë e tutje, Plani për Trashëgiminë nxit një proces dinamik ku të gjitha palët e interesuara punojnë në shpirtin e solidaritetit dhe sinergjisë për të kontribuar në objektivat e tyre rajonale në komunat e tyre përkatëse dhe për më shumë angazhimit të tyre me komunat e tjera për të përfituar nga ky proces në mënyrën më pozitive. Dimensionet e këtyre përfitimeve shkojnë përtej mjeteve financiare dhe përfshinë monitorimin e pjesëmarrjes demokratike të të gjitha komuniteteve në procesin e zhvillimit dhe rritjes relative në cilësinë e jetës dhe mjedisit jetësor.

## PROGRAMIT I TRASHËGIMISË DHE DIVERSITETIT (PTD) DHE LIDHJA E TIJ ME RrKT DHE GPNM



Grafiku më sipër shfaq në vija të trasha qështjet kryesore. Idealisht, është paraparë që secili koordinator i PTD-së do të financohet nga komunat e përfshira në rajonet e tyre përkatëse (pas nënshkrimit të Memorandumit të Mirëkuptimit, siç është finalizuar në Kosovën Perëndimore). Ata duhet të kryejnë punën e tyre në përputhje me pesë temat vijuese:

- Hulimtim
- Promovim
- Veprime inovative
- Zhvillim Profesional
- Përkrahje për krijimin e strategjive dhe planeve të trashëgimisë

## Disa prej hapave të sugjeruar janë këta:

1. Programi i Trashëgimisë dhe Diversitetit dhe koordinatorët do të jenë të veçantë për secilin rajon dhe do të udhëhiqen nga një doracak i përbashkët.
2. Mostra të programeve të përbashkëta rajonale siç janë Itineraret Kulturore (tashmë duke u zbatuar nga PDKK-ja në përfundim, së bashku me nismat e tjera) do të inicohen nga PTD-të në rajonet e tjera.
3. Mbledhja vjetore e PTD-ve së bashku me RrKT dhe GPNM.
4. Raporti Vjetor - Trashëgimia Jonë e Përbashkët: ky rishikim i shoqërisë civile do të prodhohet çdo vit si një rezultat kyç i procesit të planit për trashëgiminë, për të promovuar dhe monitoruar përparimin e saj.
5. Rishikimi Periodik i Planeve Rajonale për Trashëgimi (i cili do të rishikohet dhe përditësohet çdo 3 vjet)
6. Një Plan për Trashëgimi i Kosovës do të përgatitet me kohë nga palët e interesuara lokale me RrKT dhe GPNM, nën udhëheqjen e koordinatorëve të PTD-së.
7. Raporti i Kosovës për Trashëgimi do të përgatitet nga palët e interesuara lokale me RrKT dhe GPNM, nën udhëheqjen e koordinatorëve të PTD-së.

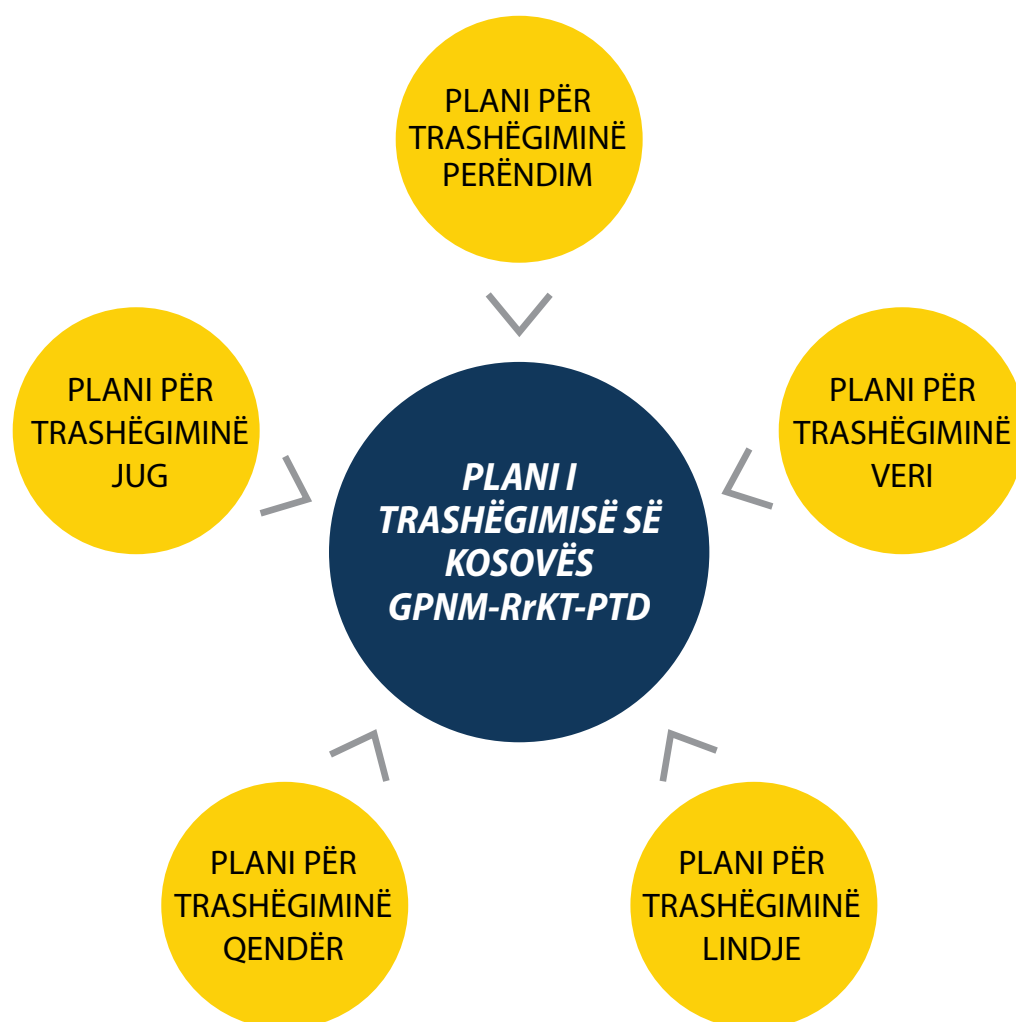
Kjo është një plan i skenarit. Procesi i planit për trashëgiminë është vetërigjenerues por gjithashtu është edhe një proces dinamik i cili do t'i përgjigjet nivelit të interesimit, angazhimit dhe përkushtimit të komunitetit. Pronësia e procesit, gjatë vitit të ardhshëm, do t'i kalojë palëve lokale të interesuara dhe ata do të përmirësojnë dhe përshtatin skenarët e ardhshëm me kalimin e kohës.



# Strategjia afatgjate

Me prezantimin e Planeve për Trashëgiminë në katër rajonet e tjera në Kosovë, sot të pesë rajonet - perëndim, jug, lindje, veri dhe qendër - kanë plane rajonale. Përmes metodologjisë, mjeteve dhe programeve mostër, të zhvilluara nga projekti i PDKK-së si dhe përmes vendosjes së koordinatorëve të Programit të Trashëgimisë dhe Diversitetit, është prezantuar një model afatgjatë operacional.

Përderisa Plani për Trashëgiminë ka të bëjë me tërë rajonin e Kosovës Qëndrore, lidhja në mes të nivelit komunal, rajonal dhe qendror është e domosdoshme për një periudhë efektive dhe efikase të implementimit. Në këtë cilësi, bashkëpunimi dhe koordinimi i afërt në mes të Grupit Punues Ndërministror<sup>2</sup>, Rrjetit të Komunitetit të Trashëgimisë dhe koordinatorëve të PTD-së në pesë rajonet do të sigurojë integritetin e procesit dhe do të kontribuojë zhvillimit të Planit të Trashëgimisë të Kosovës



<sup>2</sup> Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve, Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor, Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, Ministria e Tregtisë dhe Industrisë (Divizioni i Turizmit), Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal.

# Referencat dhe Burimet e Përzgjedhura

V.Aliu, - F.Drançolli, - Nj.Haliti & A.Zeneli, "Trashëgimia e evidentuar e Kosovës/Evidentiranih spomenici na Kosovu/Evidences Monuments of Kosova", Ministry of Culture, Youth and Sports, Prishtinë/Priština 2005

Archaeological Guide of Kosovo, Pristina 2012 (MCYS publication)

Database of the MCYS, 2014 ([http://dtk.rks-gov.net/tkk\\_hyrje\\_en.aspx](http://dtk.rks-gov.net/tkk_hyrje_en.aspx)),

Draft analysis conducted by Cultural Heritage without Borders in the framework of Local Cultural Heritage Plans Program, Kosovo 2014.

Dr. F. Drançolli, Trashëgimia monumentale në Kosovë, Prishtinë 2011

EU CARDS programme for Kosovo (2009). "Sustainable Forest Management for Kosovo-Technical Report: Preliminary Identification of Natura 2000 sites in Kosovo. Prishtinë/Priština

"Qeveria e Irlandës, "National Heritage Plan", 2012

GTZ on behalf of Department of Tourism, Ministry for Trade & Industry  
"Tourism Strategy Kosovo 2010-2020", Ministry of Trade & Industry, Prishtinë/Priština 2010

Heritage Council in association with South Dublin County Council, "Heritage Plan 2010 – 2015/ Plean Oidhreachta,Contae Atha Cliath Theas 2010 -2015". Dublin 2010

Irish Heritage Council, "A Methodology for Local Authority Heritage Officers on the Preparation of County/City Heritage Plans", July 2013

Shenim: metodologjia dhe shembujt e planeve te trashegimise irlandeze mund te shkarkohen nga faqja e internetit e Keshillit te Trashëgimisë - <http://www.heritagecouncil.ie/home/>

Mr.Sc.F. Dolli, Arkitektura tradicionale – popullore e Kosovës/Traditional Popular Architecture of Kosovo (Catalogue of heritage scientific exhibition – Kosova 2001)

OSCE Mission in Kosovo Factsheet 2014, "Municipal profiles March 2014"

Ekrem Hakki Aynerdi, Avrupa'da Osmanli Mimari Eserleri, Yugoslavya, III.cild. kitab, Istanbul, 1981

Exhibition "Circle of Life", Emin Gjiku Ethnographic Museum ( catalogue, PCDK publication), Prishtinë/Priština 2014

Fushe Kosovë/Kosovo Polje Municipality announces the Wetlands of Henc as a Special Protected Zone for birds: <http://kk.rks-gov.net/fushekosove/News/Ne-diten-Boterore-te-Biodiversitetit-Ligatina-e-He.aspx> (22 May, 2014)

Gadime Cave in Kosovo, Its Geotourist Values and Impacts, GeoJournal of Tourism and Geosites, Year VI, vol.11, May 2013;

Portraits of Historic Districts in Kosovo and the Balkan Region, 2011 (CHwB publication)

Regional Development Agency Center, established with the initiative of the European Commission Liaison Office, Pristina 2009 (<http://www.rda-centre.org>)

Report on the State of Nature 2008-2009, Kosovo Environmental Protection Agency, Prishtina, 2010

Vojislav Djuric, Vizantijske freske u Jugoslaviji, Beograd 1975 (in Serbian, Cyrillic)

# SHTOJCAT

## Shtojca 1 – Pilot veprimet

Si pjesë e qasjes së integruar, dhe krahas hulumtimeve të zhvilluara mbi trashëgiminë kulturore të ndërtuar dhe trashëgiminë natyrore, në vitin 2014 u vlerësuan praktikatat e trashëgimisë jo materiale të shënuara më poshtë. Kjo ishte pjesë thelbësore e fazës së punës së integruar në terren dhe raportit të studim fizibilitetit i cili ka krijuar një platformë të mirë për zhvillimin e Planeve Rajonale të Trashëgimisë. Trashëgimia jo materiale e shënuar është identifikuar dhe pranuar si vlerë trashëgimoree komuniteteve, si mostra të trashëgimisë së pasur dhe të shumëllojshme të rajonit. Puna e vazhdueshme nën Planin e Trashëgimisë do ta shtojë këtë listë në baza progresive, në rritje dhe të planifikuara.

Gjatë periudhës Gusht - Tetor 2014, pilot veprimet për praktikatat e Trashëgimisë jo materiale janë implementuar në të katër rajonet, duke inkurajuar përfshirjen aktive të komunitetit. Këto pilot veprime u kanë prezantuar palëve lokale të interesuara elemente jo materiale të llojllojshme, duke e bërë secilin rajon shumë specifik dhe unik por njëherit edhe komplementar për njëri-tjetrin.

Pilot veprimet e përzgjedhura që janë kryer në Prishtinë janë përqendruar në promovimin e një instrumenti tradicional të quajtur okarina e cila është prezantuar nga artizani i vetëm praktikues i njohur z. Shaqir Hoti, i cili edhe performon në këtë instrument. Projekti i PDKK-së ka prodhuar një film dokumentar për këtë element unik të trashëgimisë jo materiale për të ngritur interesimin e entiteteve përgjegjëse në mbrojtjen e këtij elementi dhe përcjelljen tek brezat e ardhshëm. Filmi dokumentar mund të gjendet në adresën [www.coe.int/pcdk](http://www.coe.int/pcdk).

# Shtojca 2 - Anëtarët e Grupeve të Punës

## **Partnerët kryesorë**

Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit  
Qendra Rajonale për Trashëgimi Kulturor në Prishtinë  
OJQ Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS)

## **Grupi Punues Rajonal**

Lindita Hajdari, Drejtorja e Kulturës, komuna e Prishtinës  
Nuriye Avdiu, Drejtorja e Kulturës, Fushë Kosovë  
Adem Abazi, Drejtorja e Kulturës, Novobërdë  
Basri Hashani, Drejtorja e Kulturës, Lipjan  
Rifadije Paloja, Drejtorja e Kulturës, Obiliq  
Agim Kastrati, Drejtorja e Kulturës, Glllogovc  
Ilija Mladenovic, Drejtorja e Kulturës, Graçanicë  
Nexhmi Balaj, Drejtorja e Kulturës, Podujevë  
Merita Gorani Bajri, Qendra Rajonale për Trashëgimi Kulturor, Prishtinë  
Burbuqe Bakija Deva, Qendra Rajonale për Trashëgimi Kulturor, Prishtinë

## **Anëtarët e grupit punues ndër-komunal (Prishtinë, Podujevë dhe Graçanicë)**

Lindita Hajdari, Departamenti i Kulturës; Zoja Krasniqi, Departamenti i Rinisë; Donika Xhemajli, profesoreshë; Merita Bajri, QRTK Prishtinë; Belgjyzare Muharremi, Përfaqësuese e OJQ; Edis Prapashtica, Këshilli Rinor Prishtinë; Andi Belegu, Aktivist rinor Prishtinë; Nexhmi Balaj, Departamenti i Kulturës; Oremira Dibrani, klubi i letërsisë; Adem Ajvazi, profesor; Ilirije Balaj, Përfaqësuese e OJQ; Blinere Haxhiu, kori i të rinjve; Premton Murati, produksion/medie; Bunjamin Hoti, rrjeti rinor; Raba Haxhiu, përfaqësuese e komunitetit; Ilija Mladenović, Departamenti i Kulturës; Boban Todorović, koordinator për trashëgiminë kulturore; Ivan Todorović, profesor; Gazmend Salijević, Përfaqësues i OJQ; Ivan Nikolić, Përfaqësues i OJQ; Dragan Josi-fović, përfaqësues i komunitetit.

## **Anëtarët e grupit punues ndër-komunal (Fushë Kosovë, Obiliq, Lipjan dhe Glllogovc)**

Nuriye Avdiu, Departamenti i Kulturës; Ali Topalli, përfaqësues i komunës; Elmie Zymeri, Departamenti për Arsim; Fehmi Gashi, përfaqësues i komunitetit; Agim Jashari, përfaqësues i HANDIKOS; Fatime Pllana, Departamenti i Kulturës; Suzana Hashani, përfaqësuese e komunës; Rifadije Paloja, Departamenti i Kulturës; Nazif Shala, Departamenti i Mjedisit; Gazmend Mirena, mësues; Ardiana Gervalla, përfaqësuese e rinisë; Eljesah Terbunja, përfaqësues i HANDIKOS; Basri Hashani, Departamenti i Kulturës, Selman Jashanica, përfaqësues i komunës; Bajram Gashi, mësues; Fehmi Gajtani, përfaqësues i komunitetit; Denis Gashi, Përfaqësues i OJQ; Murat Murati, Përfaqësues i OJQ; Gjyste Dabaj, përfaqësuese e komunitetit; Agim Kastrati, Departamenti i Kulturës; Shaban Dobra, përfaqësues i komunës.

**Ekspertët, përfaqësuesit e institucioneve/autoriteteve dhe kompanive private të përfshira:**

Terry O'Regan, ekspert i Këshillit të Evropës – Irlandë  
Liam Scott, Këshilli i Irlandës për Trashëgimi  
Valmira Gashi, eksperte nga MMPH  
Fadil Bajraktari, ekspert nga MMPH  
Nora Arapi, personi ndërlidhës i PDKK-së nga MKRS  
Uragan Alija, ekspert lokal mbi analizën e mbledhjes së të dhënave  
Rexhep Kqiku, zhvillues i programeve për web  
Kompania ASHA

# Shtojca 3 - Metodologjia e zhvillimit të bazuar në komunitet (Junik)

## a. Diagrami



## b. Rasti studimor i Junikut

[http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kosovo/Publications/Junik-Case-Study\\_en.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kosovo/Publications/Junik-Case-Study_en.pdf)

## c. Broshura e Programit Gurët flasin

[http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kosovo/Publications/Stones\\_en.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kosovo/Publications/Stones_en.pdf)

## d. Rasti studimor i Prishtinës

<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kosovo/Publications/20130129-PristinaCS.pdf>



# Shtojca 4 - Lista Kontrolluese e Konsiderimeve Strategjike në zbatimin e qasjes së integruar

## A. Angazhimi Komunitetit dhe Ngritja e Vetëdijes

- Mbledhja e vazhdueshme gjithëpërfshirëse e të dhënave dhe validimi sipas standardeve të pranuar ndërkombëtarisht.
- Vlerësimi i strukturave lokale, ndikimet dhe qështjet për të kuptuar më mirë nevojat dhe kërkesat e palëve të interesuara.
- Ndërtimi i kapaciteteve në mesin e palëve të interesuara për të ngritur vetëdijen lokale/rajonale mbi problemet e trashëgimisë dhe diversitetit.
- Bashkëpunimi, dhe garantimi i një niveli të caktuar të koordinimit dhe qasjes së vazhdueshme me partnerët relevant.
- Promovimi i këmbimit efektiv të njohurive bazuar në hulumtime dhe fakte.
- Sigurimi i përfshirjes dhe pjesëmarrjes së të gjitha komuniteteve, dhe akomodimi i ideve të ndryshme.
- Planifikimi dhe ndërmarrja e aktiviteteve të njëkohshme për ngritjen e vetëdijes me shtrirje efektive tek të gjitha komunitetet dhe autoritetet, me përshtatshmërinë e nevojshme kulturore.
- Sigurimi i strategjive dhe burimeve për fushatat lokale vetëdijësuese, të cilat janë argëtuese dhe arsimore.
- Sigurimi i mekanizmave për vlerësimin e ndikimit.

## B. Masat mbrojtëse.

- Sigurimi i zbatimit efektiv të legjislacionit gjithëpërfshirës dhe të përditësuar për mbrojtjen e trashëgimisë.
- Shfrytëzimi i ekspertizës për trashëgimi.
- Zhvillimi i politikave, programeve dhe planeve të duhura të menaxhimit.
- Mbajtja e përgatitjes së vazhdueshme të inventarit dhe regjistrimi i detajuar i kategorive të ndryshme të trashëgimisë kulturore në pajtim me kriteret e ofruara në Ligjin për Trashëgiminë Kulturore dhe Udhëzuesit për Inventarizimin e Aseteve të Trashëgimisë Kulturore.
- Monitorimi i zbatimit të projekteve për konservim në pajtim me kriteret dhe procedurat e vendosura, dhe në baraspeshë me kërkesat e arsyeshme të pronarëve/banuesve dhe programet dhe planet e autoriteteve lokale.
- Të njihet "Harta Arkeologjike" e rajonit në mënyrë që të mund të ndërmerren masa parandaluese nëse ndërtimi apo aktivitete të tjera synohen të ndërmerren në fushat me tipare arkeologjike.
- Mbështetje e zhvillimit të udhëzuesve për të nxitur mbajtjen, integrimin dhe përmirësimin e trashëgimisë ekzistuese kulturore dhe natyrore.
- Të qenët vigjilentë, dhe shfrytëzimi i të gjitha mundësive për të nxitur partnerët në revitalizimin e trashëgimisë së ndërtuar në mes të institucioneve përgjegjëse, autoriteteve lokale dhe pronarëve.
- Përqendrimi në ndikimin afatgjatë në zhvillimin e një qasjeje të integruar drejt një rrjeti të qëndrueshëm dhe të integruar të parqeve dhe rezervateve kombëtare.

## C. Planifikimi dhe dizajnimi

- Vlerësim i thuktë me të gjitha palët e interesuara, posaçërisht komunitetet lokale.
- Analizë realiste e kapaciteteve organizative dhe operacionale.
- Bashkëpunim dhe koordinimi i shtuar në mes të institucioneve, shoqërisë civile dhe autoriteteve lokale.
- Plani Gjithëpërfshirës për Menaxhimin e Trashëgimisë; vënia e prioritetëve, vlerësimi teknik dhe studimi i fizibilitetit.
- Vëmendje e veçantë për përfshirjen e komuniteteve të marginalizuara.
- Ndeshmëri ndërkulturore kundrejt grupeve ekzistuese bazuar në moshën, lokacionin gjeografik, aftësinë, gjininë, racën dhe përkatësinë etnike.
- Analizë gjithëpërfshirëse e mundësive për grumbullimin e fondeve dhe trendeve të tregut.
- Fushatë efektive për Informimin publik
- Monitorim i planifikuar mirë dhe mekanizëm vlerësimi, duke pasur parasysh fazën përcjellëse.
- Dokumentimi në kohë dhe i saktë.
- Mundësitë e duhura profesionale për zhvillim.

## D. Masat menaxhuese kërkojnë:

- Të qenët besnik ndaj parametrave të vendosur nga palët e interesuara.
- Sigurimin e kontrollit sistematik të cilësisë së të mirave dhe shërbimeve.
- Mbajtja e një baraspeshe në mes të detyrave dhe procesit.
- Trajtimi i monitorimit dhe vlerësimit si një proces mësimi.
- Baraspeshimi i kujdesshëm i burimeve financiare dhe njerëzore, dhe aktiviteteve të programit.
- Ndërmarrja e vlerësimeve të rregullta dhe analizimit të dhënave për të qenë në gjendje që t'iu përshtaten ndryshimeve.
- Vetëdijësimi për lidhjet e mundshme dhe mundësitë e bashkëpunimit për të ruajtur burimet dhe për të ndërtuar partneritetet.
- Ofrimi i përditësimeve të rregullta për palët e interesuara mbi progresin e projektit për të përforcuar angazhimin.
- Promovimi i punëve të kryera për të dëshmuar progresin dhe për të tërhequr donatorët, partnerët dhe investitorët e brendshëm dhe të jashtëm.

## 5.5 Trashëgimia Kulturore dhe Turizmi përfshijnë:

- Të kuptuarit se Turizmi i Trashëgimisë mund të jetë një kontribues madhor për zhvillimin ekonomik lokal.
- Të kuptuarit se projektet për trashëgimi mund të shtojnë turizmin trashëgimor kur ato zhvillohen si pjesë e një pakoje të integruar të turizmit trashëgimor. Do të ishte e dobishme që të caktohet prioriteti i projekteve të cilat janë të lidhura me infrastrukturë të mirë të turizmit dhe zhvillimet komerciale siç janë restorantet dhe ofrimi i akomodimit.
- Sigurimi i përfshirjes dhe integritetit të popullsisë me lokalitetet e trashëgimisë lokale dhe zhvillimin e ndërlidhur të turizmit trashëgimor.
- Gjatë zhvillimit dhe prezantimit të turizmit trashëgimor, të qenët i ndjeshëm ndaj diversitetit kulturor të popullatës lokale dhe turistëve.
- Përpjekja për të prezantuar një përshkrim të baraspeshuar të trashëgimisë dhe historisë së rajonit, duke u siguruar që prezantimet dhe informacioni i ofruar të jetë i bazuar gjatë gjithë kohës në njohuri të shëndosha profesionale dhe hulumtime.

- Të sigurohet që një pjesë e arsyeshme e të ardhurave të gjeneruara nga turizmi trashëgimor të kanalizohet në konservimin e trashëgimisë.
- Njohja e rrezikut të vetvetishëmse eksploatimi i një dimensionit të trashëgimisë si atraksion turistik në një zonë mund të kërcënojë konservimin e madje edhe vet ekzistencën e burimeve të tjera të trashëgimisë në atë zonë.
- Të kuptuarit se turistët e trashëgimisë do të presin standarde të pranuar ndërkombëtarisht në lidhje me infrastrukturën lokale fizike dhe mikpritjen.
- Para se të prezantohen lokalitetet e trashëgimisë si atraksione turistike, të sigurohet se janë vendosur masat e nevojshme për mbrojtjen e trashëgimisë.
- Para se të prezantohen lokalitetet e trashëgimisë si atraksione turistike, të sigurohet se janë adresuar qështjet e ndërlidhura me shëndetin dhe sigurinë.
- Të kuptuarit se turizmi i pakoordinuar i trashëgimisë mund të rrisë ndikimin negativ tek popullata lokale siç është humbja e privatësisë, shtimi i tollovisë në trafik, dëmtimi i pronës dhe mjedisit lokal publik si dhe çrregullimin e jetësës lokale.



Në kuadër të Projektit të Përbashkët të Bashkimit Evropian dhe Këshillit të Evropës "Përkrahje për Promovimin e Diversitetit Kulturor", ky Plan i Trashëgimisë shënjon rrugën për rilidhje, ribashkim dhe pajtim mes njerëzve, tokës dhe trashëgimisë së tyre. Plani arrin deri te diaspora e gjërë e çdo komune me qëllim të hartimit të rrefimit të përbashkët të urtësisë, të kuptuarit dhe të përparimit, duke ua dhënë kështu të gjithë qytetarëve një proces dinamik për ndarjen e këtij rrefimi me fqinjët dhe vizitorët e tyre."



Këshilli i Evropës është organizata udhëheqëse e kontinentit për të drejtat e njeriut. Ajo përbëhet nga 47 shtete anëtare , 28 prej të cilave janë anëtare të Bashkimit Evropian. Të gjitha vendet anëtare të Këshillit të Evropës kanë nënshkruar Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut , një traktat i projektuar për të mbrojtur të drejtat e njeriut, demokracinë dhe sundimin e ligjit. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut mbikëqyr implementimin e Konventës në shtetet anëtare.

[www.coe.int](http://www.coe.int)

Bashkimi Evropian është një partneritet unik ekonomik e politik midis 28 vendeve demokratike evropiane. Qëllimet e tij janë paqja, prosperiteti dhe liria për 500 milionë qytetarët e saj - në një botë më të drejtë, më të sigurtë. Për ti realizuar gjërat, vendet e BE-së kanë krijuar organet për të udhëhequr BE-në dhe për të adoptuar legjislacionin e saj. Ndër organet më kryesore janë Parlamenti Evropian (që përfaqëson popullin e Evropës), Këshilli i Bashkimit Evropian (që përfaqëson qeveritë nacionale) dhe Komisioni Evropian (që përfaqëson interesat e përbashkëta të BE-së).

<http://europa.eu>

Support to the Promotion of Cultural Diversity

Funded  
by the European Union  
and the Council of Europe



EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented  
by the Council of Europe